

**MITÄ ON RIITTÄVÄN HYVÄ VANHEMMUUS? -
Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia kehitysvammaisista
vanhemmista ja heidän perheistään lastensuojelun asiakkaana**

Hanna Paananen
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Jyväskylän yliopisto
Kokkolan yliopistokeskus Chydenius
Syksy 2016

TIIVISTELMÄ

MITÄ ON RIITTÄVÄN HYVÄ VANHEMMUUS? –

Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia kehitysvammaisista vanhemmista ja heidän perheistään lastensuojelun asiakkaana

Hanna Paananen

Sosiaalityön pro gradu – tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Ohjaajat: Kati Turtiainen ja Helky Häkli

Syksy 2016

85 sivua + liitteet 2 sivua

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, tunnustetaanko kehitysvammaisten ja erityisiä oppimisen vaikeuksia omaavien vanhempien erityistarpeet lastensuojelussa ja miten tämä erityisvanhempien asiakasryhmä näyttäytyy lastensuojelun asiakkaana. Sosiaalityöntekijöiden näkökulman kautta tarkastellaan sitä, miten vanhemmuutta tämän asiakasryhmän kanssa työskennellessä arvioidaan ja miten riittävän hyvä vanhemmuus määritellään. Lisäksi pohditaan, millaista tietoa ja ymmärrystä sosiaalityöntekijä tarvitsee erityisvanhempien kanssa työskennellessään. Tutkimuksen kohteena ovat lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemukset erityisvanhempien kanssa työskentelystä.

Tutkimusaineisto koostuu kuudesta teemahaastattelusta. Haastateltavat ovat lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä, joilla on kokemusta työskentelystä erityisvanhempien kanssa. Aineiston analysoinnissa on käytetty teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Tutkimuksen keskeisinä käsitteinä ja analyysin välineinä toimivat vanhemmuuden, perheen ja riittävän hyvän vanhemmuuden käsitteet ja niiden tulkinnat.

Riittävän hyvää vanhemmuutta tarkastellaan lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden käsitysten kautta. Tutkimuksen tulosten mukaan työntekijöiden käsityksiin vaikuttaa se, että tarkastelun kohteena olevat asiakkaat ovat lastensuojelun asiakkaina ja heitä tarkastellaan lastensuojelun viitekehystä käsin. Lastensuojelun asiakkuuden perustana erityisvanhempien perheiden kohdalla ovat lastensuojelun kriteerit eikä vammaisuus näyttäyty työntekijöiden käsityksissä lastensuojeluasiakkuutta tai riittävän hyvää vanhemmuutta määrittävänä tekijänä. Perheiden haasteet näyttävät samankaltaisina kuin lastensuojeluasiakkailta yleensä ja asiakkuuden taustalla voidaan nähdä vammaisuuteen liittyvään syrjäytymisprosessiin kuuluvia tekijöitä ja huono-osaisuutta. Riittävän hyvä vanhemmuus määritty lapsen suojelun ja hoiivan kautta sekä sen myötä, että vanhemmuuteen kuuluu turvata lapsen yksilöllinen kehitys. Myös vanhemman kyky oman toiminnan muuttamiseen nähdään tärkeänä. Tukiverkosto ja asiantuntijaverkosto nähdään riittävän hyvän vanhemmuuden tukena ja lastensuojelun rooli näyttäyty vanhemmuuden puutteita paikkaavana tekijänä.

Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan erityisvanhempien perheet ovat selkeästi tunnistettava asiakasryhmä lastensuojelussa. Heidän tuen tarpeensa nähdään pitkäkestoisina ja monimuotoisina. Perheiden tilanteita lastensuojelussa tulkitaan yksilöllisesti ja tukimuodot muokataan sen mukaisesti. Sosiaalityöntekijän työtä erityisvanhempien kanssa tukee aiempi kokemus sosiaalialan työstä sekä itse hankittu lisätieto kehitysvammoista tai erityisen tuen tarpeista. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa moni-ammattillinen yhteistyö näyttäyty keskeisenä. Lisäksi merkityksellisenä koetaan asiakaslähtöisten työtapojen huomioiminen ja luottamuksellisen asiakassuhteen muodostaminen.

Asiasanat: vanhemmuus, lastensuojelu, kehitysvammaisuus, oppimisvaikeudet, sisällönanalyysi

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO.....	5
2. KEHITYSVAMMAINEN VANHEMPANA	8
2.1. Vammaisuuden ja kehitysvammaisuuden määrittelyä	8
2.2 Kehitysvammaisten vanhemmuus historiallisena ja ihmisoikeudellisena kysymyksenä	10
2.3 Kehitysvammaisten vanhemmuuteen liittyviä erityispiirteitä	12
3. VANHEMMUUS JA PERHE TUTKIMUKSEN KÄSITTEINÄ	14
3.1 Näkökulmia vanhemmuuden käsitteeseen.....	14
3.2 Moniulotteinen perheen käsite	17
4. MITÄ ON RIITTÄVÄN HYVÄ VANHEMMUUS?.....	19
4.1 Tulkintoja ja määritelmiä riittävän hyvästä vanhemmuudesta	19
4.2 Riittävän hyvä vanhemmuus lastensuojelun työvälineenä	22
4.3 Perhekeskeinen työtapa riittävän hyvän vanhemmuuden tukena	24
5. AIEMPIA TUTKIMUKSIA.....	27
6. TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	31
7. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	33
7.1. Fenomenologinen suuntaus tutkimuksen tieteenfilosofiana.....	33
7.2 Teemahaastattelu laadullisen tutkimuksen menetelmänä.....	34
7.3 Aineiston keruu ja aineiston esittely.....	35
8. AINEISTON ANALYYSI	39
8.1 Sisällönanalyysi	39
8.2 Aineiston ryhmittely ja käsitteellistäminen	40
8.3 Tutkimusetiikka.....	41
9. TUTKIMUKSEN TULOKSET.....	43
9.1 Erityisvanhemmat lastensuojelun asiakkaana	43
9.2. Riittävän hyvän vanhemmuuden ulottuvuudet ja haasteet sosiaalityöntekijöiden käsityksissä	47
9.2.1 Vanhemmat lapsen suojelijoina ja hoivaajina	48
9.2.2 Vanhemmat lapsen yksilöllisen kehityksen turvaajina.....	52
9.2.3 Tukiverkoston merkitys riittävän hyvän vanhemmuuden tukena	56
9.2.4 Asiantuntijaverkoston tuki osana riittävän hyvää vanhemmuutta.....	57
9.2.5 Vanhemman kyky oman toiminnan muuttamiseen ja arviointiin.....	60
9.2.6 Tulosten tulkintaa	62

9.3 Kehittämistarpeita sosiaalityöntekijöiden työhön	64
10. POHDINTA.....	67
10.1 Erityisvanhemmat ja heidän perheensä lastensuojelun asiakkaina.....	68
10.2 Pohdintaa riittävän hyvästä vanhemmuudesta.....	70
10.3. Lastensuojelu riittävän hyvän vanhemmuuden tukena.....	72
10.4 Jatkotutkimusehdotukset	74
LÄHTEET	76

1. JOHDANTO

Tässä tutkimuksessa tarkastelen sitä, miten kehitysvammaisten ja merkittäviä oppimisen vaikeuksia omaavien vanhempien vanhemmuus nähdään lastensuojelun sosiaalityössä. Tutkimuskysymyksinä ovat, millaisena vanhemmuus tämän asiakasryhmän kanssa työskennellessä näyttäytyy ja miten riittävän hyvää vanhemmuutta lastensuojelun näkökulmasta tarkastellaan. Näitä kysymyksiä tarkastelen kysymällä sosiaalityöntekijöiltä heidän kokemuksiaan tämän asiakasryhmän kanssa työskentelystä. Tutkimuksen aineistona toimivat sosiaalityöntekijöiden haastattelut.

Barnesin, Mercerin ja Shakespearen (1999, 98) mukaan vammaisuutta käsittelevässä tutkimuksessa on tutkittu paljon niitä perheitä, joissa on vammaisen lapsi mutta vähemmän huomioita on kiinnitetty niihin perheisiin, joissa perheen vanhemmat ovat vammaisia. Vammaisten vanhempien perheisiin on kiinnitetty vähemmän huomiota asiakasryhmänä myös käytännön lastensuojelun sosiaalityössä, vaikka nämä perheet työllistävät sosiaalityöntekijöitä tuen tarpeillaan paljon. Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat lastensuojelun asiakkaana olevat erityisvanhemmat eli ne perheet, joiden vanhemmalla on kehitysvamma tai merkittäviä vaikeuksia oppimisessa. Erityisvanhemmilla viitataan usein keskustelussa vanhempiin, joilla on erityislapsia eli lapsia, joilla on esimerkiksi kehitysvammadiagnoosi tai muita erityisen tuen tarpeita. Tässä tutkimuksessa käsitteellä erityisvanhemmat tarkoitetaan kuitenkin nimenomaan niitä vanhempia, joilla erityisyys näyttäytyy heitä itseään koskevana kehitysvammadiagnoosina tai muuna merkittävänä oppimisen vaikeutena. Nämä vanhemmat muodostavat heterogeenisen ryhmän, jonka jäsenillä on erityyppisiä yhdistelmiä taitoja ja puutteita kyvyissä (MacGaw 1994). Erityisyys on ollut keskustelua aiheuttava käsite mutta tässä tutkimuksessa käsite on otettu käyttöön siitä syystä, että se kuvaa hyvin kohderyhmän tuen tarpeita ja tuen tarpeiden huomioimisen erityisyyttä osana tätä tutkimuksen kohteena olevaa lastensuojelun asiakasryhmää.

Kehitysvammaisen naisen oikeus synnyttää ja kehitysvammaisten vanhempien kyky kasvattaa lapsia on perinteisesti kyseenalaistettu ja yhteiskunnalta odotetaan kehitysvammaisten vanhempien perheen osalta usein jonkinlaista interventiota. Usein ajatellaan, että vanhempien kehitysvammaisuus on riski lapselle. (Barnes ym. 1999, 101; McGaw 2000.) Näiden ennakoasenteiden vuoksi vammaisilla vanhemmilla on vaara joutua syrjinnän ja väärän vallankäytön kohteeksi. Tilastotietojen perusteella esimerkiksi huostaan-

ottopäätökset niiden lasten osalta, joiden vanhemmat ovat kehitysvammaisia perustuvat yhtä usein todellisille vanhemmuuden puutteille kuin ammattilaisten olettamuksille riittämättömän vanhemmuuden esiintymisestä näissä perheissä (Booth & Booth 1997, 124). Vammaisten vanhemmuutta koskevien tutkimusten mukaan vammaiset äidin kokevatkin asemansa usein hyvin haavoittuvaiseksi, sillä he tuntevat olevansa tarkkailun alla sekä ammattilaisten että muiden niin kutsuttujen normaaleina pidettyjen vanhempien taholta. Lisäksi perheiden saama apu ja tukitoimet ovat kokemusten mukaan usein riittämättömiä tai epätarkoituksenmukaisesti suunnattuja. Vanhemmat kokevat myös, että he eivät tule kuulluksi avun ja tukitoimien suuntaamisen suhteen. (Barnes ym. 1999, 102.)

Kehitysvammaiset ja oppimisvaikeuksia omaavat vanhemmat voivat tarvita riittävän hyvän vanhemmuuden toteuttamiseen paljon tukea sekä palvelujärjestelmältä että omalta tukiverkostoltaan. Kuitenkaan näiden perheiden olemassaoloa ja erityisen tuen tarvetta ei ole tuotu esille, vaan perheet ovat ikään kuin suurena mutta näkymättömänä osana sosiaalipalveluiden käyttäjäkuntaa. Kantojärven (2009, 22) mukaan vanhempien näkymättömyys palvelujärjestelmässä johtuu osittain siitä, että perheitä eikä heidän tarpeitaan tunnisteta palvelujärjestelmässä eivätkä perheitä tukevat palvelut eivät ole tämän myötä kehittyneet perheiden tarpeita vastaaviksi. Ilman tarpeeksi kattavaa palveluverkoston ja lähiverkoston tukea vanhemmuuden taidot voivat jäädä riittämättömiksi ja puutteellisiksi ja kasvuympäristö voi vaarantaa lapsen turvallisuuden. (Bloomfield, Kendall & Fortuna 2010; McGaw 1994.) Kaikki perheet eivät kuitenkaan tarvitse mitään erityistä tukea, tai heillä on riittävä tukiverkosto arkipäivän apuna. Weiber, Tengland, Berglund & Eklund (2014, 294) toteavat, että tarpeeksi joko tukiverkoston toimin tai ammattiavun turvin tuettuna vanhemmuus voi onnistua riittävän hyvin ja kehitysvammaisten vanhempien vanhemmuuden taidot voivat kehittyä annetun tuen avulla.

Tässä tutkimuksessa tarkastelun välineenä käytetään vanhemmuuden käsitettä ja siitä johdettua pohdintaa riittävän hyvästä vanhemmuudesta. Vanhemmuuden mittarina pidetään usein riittävän hyvää vanhemmuutta, mutta miten vanhemmuuden riittävyys määritellään? Vanhemmuuden voidaan katsoa muodostuvan ja saavan erilaisia tulkintoja eri ympäristöissä ja kulttuureissa. Vanhemmuuden ja riittävän hyvän vanhemmuuden tulkinnat perustuvat traditioon, ideologiaan ja käytäntöön ja ovat kuhunkin aikakauteen sidonnaisia. (Berg 2008; Vuori 2001.) Yhteistä näille käsityksille on se, että keskeiseksi vanhemmuuden tehtäväksi katsotaan vastuun kantaminen lapsen hyvinvoinnista ja tarpeista. Vanhemmuus muotoutuu

niissä käytännöissä, joita vanhemmat perheessä toteuttavat ja jotka muodostavat lapsen kasvuympäristön. Kasvuympäristön kautta puolestaan voidaan vaikuttaa lapsen hyvinvointiin. Siihen, millaiseksi tuo kasvuympäristö kokonaisuudessaan muodostuu, vaikuttavat yhtä lailla vanhempien toiminta kuin ympäröivä yhteiskunta ja ne tukitoimet, joita perheelle tarjotaan. (Tonttila 2006, 35–37.)

Valitsin tämän aiheen tutkimuksen kohteeksi, koska vaikuttaa siltä, että erityisesti lastensuojelussa kehitysvammaiset tai merkittäviä oppimisen vaikeuksista omaavat vanhemmat ovat sosiaalityöntekijöitä laajasti työllistävä asiakasryhmä ja heidän tuen tarpeensa ovat monimuotoisia. Lastensuojeluun liittyvissä tutkimuksissa on todettu, että lastensuojelun aihepiirissä tehdyissä tutkimuksissa on katvealue liittyen lastensuojelun erityisryhmiin ja erilaisten vähemmistöihin kuuluvien lasten tilanteiden seurannassa. Tässä yhteydessä on todettu, että pienetkin ryhmät ovat palvelujärjestelmän kehittämisen kannalta oleellisia tarkasteltavia. (Hiitola 2009, 55–56.) Tässä tutkimuksessa tarkastelen lastensuojelun asiakasperheitä, joiden vanhemmalla on kehitysvamma tai erityisiä oppimisen vaikeuksia. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, tunnistavatko sosiaalityöntekijät tämän kohderyhmän työssään ja millaista tietoa ja ymmärrystä he itse tarvitsisivat tämän asiakasryhmän kanssa työskentelemiseksi. Tutkimusaihe kiinnostaa minua, koska olen työskennellyt aiemmin pitkään vammaistyössä, ja siellä erityisesti kehitysvammaistyön parissa. Sosiaalityön opintojen myötä olen siirtynyt lastensuojelutyöhön, joten tutkimusaihe syventää ymmärrystäni sosiaalityöstä sekä lastensuojelun että vammaistyön näkökulmasta.

2. KEHITYSVAMMAINEN VANHEMPANA

Tässä luvussa tarkastelen sitä, miten vammaisuus, kehitysvammaisuus ja merkittävät oppimisen vaikeudet määritellään. Lisäksi tarkastelen lyhyesti kehitysvammaisuuden ja vanhemmuuden historiaa sekä pohdin sitä, miten kyseinen historia näyttäytyy nykyisin kehitysvammaisten vanhemmuuteen ja perhe-elämään suhtautumisessa. Lopuksi kokoan yhteen kehitysvammaisten vanhempien vanhemmuuteen ja perhe-elämän arkeen liittyviä erityispiirteitä.

2.1. Vammaisuuden ja kehitysvammaisuuden määrittelyä

Vammaisuus on moniulotteinen ilmiö, jota selitetään useiden eri käsitysten ja mallien mukaisesti. Nämä selitykset ovat aina sidoksissa sen hetkiseen kulttuuriseen, sosiaaliseen ja historialliseen tilanteeseen. Vammaisuuden yksilöllisen selitysmallin mukaan vammaisuutta tarkastellaan lääketieteellisenä kysymyksenä, jolloin keskiössä ovat henkilöä koskettavat fyysiset tai psyykkiset ongelmat ja rajoitteet. Tämän mallin mukaan vammaisuutta määritetään toimintarajoitteiden, vaurioiden ja sosiaalisten haittojen perusteella ja vammaisuus nähdään sairautena ja normaalista poikkeavana. (Oliver 1990, 4-6; Reinikainen 2007, 29; Ahponen 2008, 27.) Mallia on sovellettu muun muassa lääketieteellisissä luokitteluissa kuten Maailman terveysjärjestö WHO:n ICD ja ICIDH toimintakykyä, toimintarajoitteita ja terveyttä koskevassa luokituksessa. Selitysmallia on kritisoitu muun muassa normaalisuuden käsityksestä eli siitä, mitä ovat ne rajat, joihin käsitys normaalista asetetaan. Myös ympäristön vaikutus ja merkitys vammaisuuden kokemiselle ja erilaisten tarpeiden huomioiminen erilaisissa ympäristöissä jää tässä mallissa vaille huomiota. (Oliver 1996, 32–34; Barnes ym. 1999, 2-3, 24–25.)

Sosiaalisen tai yhteiskunnallisen vammaiskäsitys (*the social model of disability*) paikantaa vammaisuuden syyt puolestaan yhteiskuntaan. Sen mukaisesti vammaisuus määrittyy joko yhteiskunnan ja sosiaalisen ympäristön aiheuttamaksi toiminnan rajoittuneisuudeksi tai yhteiskunnalliseksi syrjinnän muodoksi. Sosiaalisen käsityksen mukaan vammaisuuden aiheuttama toiminnan vajavuus on sidoksissa siihen ympäristöön ja tilanteeseen, missä ihminen kulloinkin elää. Vammaisuutta luova toimintakulttuuri ilmenee sosiaalisissa

rakenteissa, organisaatioissa sekä ammatillisissa käytännöissä. Se näyttäytyy myös ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, asenteissa ja ennakkoluuloissa. Vammaisuutta ei käsityksen mukaan voi objektiivisesti havainnoida vaan se on kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti tuotettu ilmiö. (Oliver 1990, 22–24; Vehmas 2005, 120–121; Ahponen 2008, 27–28.)

Yksilöllisen selitysmallin mukaisesti kehitysvammalla tarkoitetaan vammaa, joka ilmenee henkilöllä ymmärtämisen ja käsityskyvyn alueella. Kansainvälisessä kirjallisuudessa kehitysvammaisuutta kuvataan käsitteillä *intellectual disability*, *people with developmental disabilities*, *people with learning disabilities* tai *people with intellectual disability*. Kansainvälisen toiminnallisen määritelmän mukaisesti kehitysvammaisuus liittyy toimintakyvyn oleellisiin rajoituksiin. Voimassa olevassa erityishuoltolaissa (1977/519) kehitysvammaiset henkilöt määritellään henkilöiksi, joiden kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi. Keskimääräistä heikomman äyllisen toimintakyvyn lisäksi toimintakykyä rajoittavat itsenäisen elämän alueet liittyvät muun muassa kommunikaatioon, sosiaalisiin taitoihin sekä vuorovaikutustaitoihin ja yhteisöissä toimimiseen. Lisäksi vaikeuksia on omatoimisuuteen ja itsesäätelyyn liittyvissä asioissa. Myös vaikeudet esimerkiksi kodinhoidollisissa taidoissa rajoittavat selviytymistä itsenäisessä elämässä. Äyllisessä kehitysvammaisuudessa on kyse äyllisten ja adaptiivisten taitojen sekä ympäristön vaatimusten välisestä vuorovaikutuksesta tai ristiriidasta. (Matero 2006, 165.)

Merkittäville oppimisen vaikeuksilla puolestaan tarkoitetaan sitä, että henkilöllä ei välttämättä ole kehitysvammadiagnoosia mutta eri alueiden oppimisen vaikeudet hankaloittavat arkipäivän elämää (Llewellyn, Traustadóttir, McConnell & Sigurjónsdóttir 2010, 3). Oppimisvaikeuksiin voivat vaikuttaa käytös- ja tarkkaavaisuushäiriöt, päihteiden käyttö ja erilaiset arkielämän ongelmat. Niiden taustalla voi olla neurologisia sairauksia, mielenterveyden ongelmia, varhaislapsuuden kehityksen häiriöitä tai sitä, että henkilön kykytaso on keskimääräistä alhaisempi. Oppimiseen liittyvät vaikeudet voivat vaikeuttaa lukemisen- ja kirjoittamisen taitoja, ajan hahmottamista, vuorovaikutustilanteita ja ymmärtämistä, muistitiedon käsittelyä sekä arjen taitojen hallintaa ja toiminnan suunnittelua ja organisointia. Oppimisen vaikeudet jäävät usein myös tunnistamatta ja vaikeuttavat siksi arkielämää kullekin henkilölle yksilöllisellä tavalla. (Korkeamäki & Nukari 2014, 6-11.)

On hyvä huomata, että edellä mainituissa kehitysvammaisuuden ja oppimisen vaikeuksien määritelmässä vammaisuutta verrataan normaaliin, jonka määritelmä on kulttuurisesti tuotettua ja aikaan sidottua. Se voi olla myös tilastollista, jolloin määritelmänä toimii jonkin asian keskiarvo. Esimerkiksi Vehmas (2005, 122) toteaa, että älyllisen kehitysvammaisuuden rajat ovat jatkuvasti liikkuvia. Vammaisuutta, eikä tässä tapauksessa kehitysvammaisuuttakaan, voida kuitenkaan kieltää tai tehdä olemattomaksi pohtimalla normaaliuden käsitteen suhteellisuutta (Ahponen 2008, 28). Vammaisuuteen liittyvät ongelmat ovat osa henkilön arkipäivää ja todellisuutta. Kuitenkin vammaisuutta määritettäessä on huomioitava rakenteiden, olosuhteiden ja toimintatapojen arvioiminen siten, että ne eivät toimi syrjivinä ja eriarvoisuutta ylläpitävinä käytäntöinä. (Järvikoski, Härkäpää & Pättikangas 1999, 107–108). Erityisesti sosiaalityössä sitoudutaan käsitykseen syrjivien ja eriarvoisuutta tuottavien rakenteiden ja työmenetelmien purkamisesta.

2.2 Kehitysvammaisten vanhemmuus historiallisena ja ihmisoikeudellisena kysymyksenä

Vammaisuus ja siihen liittyvät haasteet on perinteisesti nähty yksilöllisenä ongelmana, ei-toivottavana ominaisuutena, jota pyritään ehkäisemään, parantamaan ja korjaamaan. Tämä suhtautuminen on selvästi nähtävissä tarkastelemalla kehitysvammaisten vanhemmuuteen liittyviä historian vaiheita. Kautta historian vammaisuuteen on suhtauduttu poissulkevasti ja eristämällä kehitysvammaiset pois niin kutsuttujen tavallisiksi ihmisiksi normitettujen elämästä. Kehitysvammaisten vanhemmuuteen on suhtauduttu erityisen kielteisesti ja syrjivästi. Perusteina syrjinnälle oli esimerkiksi 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä huoli siitä, että kansakunta rappeutuu, jos huono kansanosa lisääntyy. Tylsämielisyyttä pidettiin uhkana yhteiskunnalliselle kehitykselle, joten tämä kansanosa tuli sulkea laitoksiin. Samalla yhteiskunnan ei-toivottavan osan elämää ja lisääntymistä rajattiin avioliitto-oikeutta rajoittamalla. Myös yleinen kansainvälinen suuntaus oli pyrkiä estämään kehitysvammaisten lisääntymistä tällä tavoin. Tämän myötä myös Suomessa säädettiin vuonna 1929 avioliittolaki, joka määräsi tylsämielisyyden ehdottomaksi avioesteeksi. Keskeiseksi menetelmäksi kehitysvammaisten ihmisten lisääntymisen ehkäisyssä tuli sterilointi. Pakkosterilaatio kohdistettiin tylsämielisiin, vähämielisiin ja mielisairaisiin. Suomessa vuonna 1935 hyväksytyyn sterilointilakiin oli kirjattu steriloinnin perusteeksi muun muassa vaara siitä, että vajaakelpoisuus periytyy jälkeläisiin tai että lapset jäisivät vajaakelpoisuuden

takia huoltoa vaille. Rotuhygeenisistä syistä Suomessa päädyttiinkin tekemään tuhansia pakkosteriloiteja aina 1970-luvulle asti. Erityisesti steriloiteja toteutettiin kehitysvammaisten laitoshuollon piirissä. Lainsäädännössä pakkosteriloinnista luovuttiin vasta vuonna 1970 (Vehmas 2005, 68–70.) mutta ajatusmallina ja kielteisenä suhtautumistapana kehitysvammaisten vanhemmuuteen pakkosteriloinnin aika jätti jälkensä pitkäksi aikaa.

Suhtautumisessa kehitysvammaisten vanhemmuuteen muutoksia on tapahtunut hitaasti. Vasta viime vuosina vammaisten vanhemmuuteen on alettu kiinnittää enemmän huomiota erityisesti itsemääräämisoikeuden ja yhdenvertaisuuden vahvistamisen näkökulmasta. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaiseman vammaislainsäädäntöön liittyvän raportin (2015, 41–59) mukaan erityisesti kansainvälisessä vammaispolitiikassa vammaiskysymyksestä on tullut ihmisoikeuskysymys, jonka myötä myös vammaisten vanhemmuuteen on alettu kiinnittää enemmän huomiota. Vammaisten henkilöiden yhdenvertaiset oikeudet ja mahdollisuudet oikeuksiensa toteuttamiseen ovat olleet kansainvälisten vammaissopimusten keskeisiä tavoitteita ja vammaispolitiikassa perheen perustamisen on katsottu kuuluvan keskeisiin ihmisoikeuksiin. Kuitenkin Ahposen (2009, 102) mukaan vammaisten henkilöiden perheen perustamiseen liittyvissä tulkinnoissa vammaisia ihmisiä pidetään edelleen usein sukupuolettomina ja lapsenomaisina. Perheen perustamista vammaisuuteen, ja erityisesti kehitysvammaisuuteen, liitettynä voidaan pitää jopa tabuna. Myös Reinikainen (2007, 186) pohtii sitä, että vaikka äitiyttä pidetään normina, arvona ja oikeutena vammattomalle naiselle niin vammaisen naisen lapsen hankintaa voidaan paheksua. Ahposen (2008) tutkimuksessaan haastattelemat vaikeavammaiset nuoret pitävät perheen perustamista itsekkin epätodennäköisenä. Yksin olemiseen on monia syitä, joista osa voidaan tulkita kulttuurisiksi kuten se, että vammaisia henkilöitä ei ole totuttu näkemään parisuhteissa. Lisäksi nuoret itsekkin kokevat oman avun tarpeensa esteeksi sille, että tavoittelisivat ”normaaliin” elämään kuuluvia asioita kuten parisuhdetta ja perhettä.

Vammaisuuden voidaan myös katsoa kuuluvat niihin tekijöihin, jotka aiheuttavat yhteiskunnassa syrjäytymistä ja marginalisaatiota kuten vammaisuuden yhteiskunnallisessa tulkinnassa kuvataan. Vammaisuus syntyy osana yhteiskunnallista rajanvetoa normaalin ja ei-normaalin välillä. Hacking (1997, 240–245) kuvaa normaalin käsitettä niin, että sillä viitataan tavalliseen, tyypilliseen ja tavoiteltavaan elämisen tapaan kun taas epänormaalius, tai ei-normaali, on väärää tai jopa sairaalloista. Normaalin ja ei-normaalin kuvauksilla

ihmiset vakiinnuttavat normeja, joiden mukaan tulee elää ja olla. Käytännössä vammaisiin kohdistuvat syrjäyttävät ja marginalisoivat asenteet yhteiskunnassa näkyvät muun muassa siinä, että vammaisten henkilöiden työttömyysaste on korkeampi suhteessa muuhun väestöön (Barnes ym. 1999, 13.), osaltaan vammaisuus ja työttömyys siis lisäävät syrjäytymisen riskiä ja huono-osaisuutta. Erityisesti kehitysvammaisille ihmisille vapaille markkinoille työllistyminen on erittäin haasteellista ja useat kehitysvammaisten vanhempien perheet elävätkin erilaisten etuuksien varassa. Vanhemmuuteen tällä on vaikutuksensa siinä, että vanhempien työttömyys tai köyhyys aiheuttavat konkreettista puutetta perheiden materiaalisissa resursseissa. Perheissä tämä koetaan arkielämän niukkuutena ja köyhyytenä. Tutkimuksissa köyhyyden on puolestaan todettu heijastuvat negatiivisesti vanhemmuuteen ja olevan yksi lastensuojeluasiakkuuden taustatekijöistä (Heino 2007, 33, 37). Perheen heikko taloudellinen asema ja arkielämän niukkuus heijastuu perhe-elämään epäsäännöllisyytenä ja hajanaisuutena. Köyhyyteen ja vanhemmuuteen liittyviä prosesseja ei tunneta vielä riittävästi mutta ilmiönä näiden tekijöiden vaikutukset toisiinsa on todennettu. (Forssén, Laine & Tähtinen 2002, 90.)

2.3 Kehitysvammaisten vanhemmuuteen liittyviä erityispiirteitä

Niiden perheiden määrä, joissa vanhemmilla on kehitysvamma tai erityisiä oppimisen vaikeuksia, on kansainvälisten tutkimusten mukaan kasvamassa. Arviot näiden perheiden määrästä ovat kuitenkin epätarkkoja (Bloomfield ym. 2010, 304; Booth, Booth & McConnell 2005, 7). Palvelujärjestelmässä kehitysvammaiset vanhemmat ja heidän perheensä koetaan näkymättömäksi asiakasryhmäksi vaikka tuen tarpeita näillä perheillä on paljon. Sosiaali- ja terveysministeriön raportin (2015, 59) mukaan syinä perheiden näkymättömyyteen ovat syrjivät asenteet, liian myöhäinen puuttuminen lapsen hyvinvointiin liittyvissä kysymyksissä sekä kehittymätön palvelujärjestelmä. Vanhempien voi olla vaikeaa saada tietoa lapsen hoitoon ja kasvatukseen liittyen sekä saada selvyyttä palvelujärjestelmän toiminnasta ja tukitoimista. Selkokielistä materiaalia on saatavilla ja käytettävissä vain vähän eikä työntekijöillä aina ole keinoja toimia kehitysvammaisten vanhempien kanssa. Henttonen (2009, 8) kuvaa tilannetta niin, että vanhemman erityisyyteen ja toimintarajoitteisiin liittyvien ongelmien vuoksi kohderyhmän vanhempien voi olla vaikea täysivaltaisesti osallistua sosiaalitoimessa perheen asioiden käsittelyyn, esimerkiksi lapsen asioita koskevaan neuvotteluun. Vanhemmat pyrkivät omiin toimintarajoitteisiinsa liittyvän

häpeän vuoksi sekä negatiivisten asenteiden pelossa monesti salaamaan ongelmiaan, kuten luku- ja kirjoitustaidon heikkoutta ja ymmärtämisen ja oppimisen hitautta. Ongelmien salaaminen saattaa estää tiedon ymmärtämisen kannalta oleellisten kysymysten esittämisen ja pahimmillaan tuen saamisen, mikä taas heikentää perheen selviytymistä.

Booth ja Booth (1998) toteavat tutkimuksessaan, että kehitysvammaisen vanhemman lapsen kannalta vanhemmuuden riittävyys tai riittämättömyys ei ole ainoa lasten hyvinvointiin vaikuttava tekijä. Jos lapsen ympärillä on tukiverkostoa ja tukitoimia, pärjäävät lapset usein hyvin. Tutkimuksen perusteella perhettä ympäröivällä tukiverkostolla on lapsen kasvun kannalta merkittävä rooli. Siitä, miten lapset kokevat oman tilanteensa ja asemansa perheessä, jossa vanhemmalla on kehitysvamma tai merkittäviä oppimiseen liittyviä vaikeuksia, näyttää olevan hyvin vähän tietoa saatavilla. Kehitysvammaisten vanhempien perheissä kasvaneita lapsia on tutkittu vain vähän. Näiden tutkimusten perusteella on kuitenkin selvinnyt se, että on tärkeää, että lapsille välitetään ikätason mukaista tietoa vanhempien vammasta ja sen vaikutuksista perheen arkielämään. (Faureholm 2010, 71, 75–76.) Lapsia voi kuitenkin hämmentää vanhempien leimaaminen kehitysvammaisiksi. Keskeistä on ennalta ehkäistä ongelmien syntymistä tarkoituksenmukaisilla tukitoimilla, esimerkiksi ohjeistamalla vanhemmat huolehtimaan lasten asianmukaisesta pukeutumisesta, jotta lapsia ei kiusattaisi koulussa. Ongelmallista on, jos lapset joutuvat liian aikaisin pitämään huolta myös vanhemmistaan, joten tukitoimien tehtävänä on huolehtia siitä, että vanhemmat saavat riittävästi tukea lastenhoitoon ja muihin arjen hallinnan asioihin liittyen. (Booth & Booth 1998, 208–211.)

Henttonen (2009, 7–8) pohtii myös sitä, että kehitysvammaisten vanhempien voidaan katsoa olevan erityisryhmä niin vammaisten kuin vammattomienkin vanhempien joukossa. Vammattomilta vanhemmilta on vaikea saada vertaistukea, koska erityisvanhemmat eivät pärjää oppimiseen ja ymmärtämiseen liittyvien vaikeuksien vuoksi esimerkiksi tavallisissa vanhempainryhmissä. Erityisvanhemmat eivät myöskään pääse osallisiksi vammaisten vanhempien perheille suunnatuista toiminnoista, koska ne on perinteisesti tarkoitettu perheille, joissa vanhemmalla on fyysisiä tai mielenterveyteen liittyviä toimintarajoitteita. Myös perheen lapsille on vaikea löytää vertaistukea tai lapselle ylipäätään tiedon saaminen vanhemman erityisyyteen, kehitysvammaan tai oppimisen vaikeuteen liittyen voi olla vaikeaa.

3. VANHEMMUUS JA PERHE TUTKIMUKSEN KÄSITTEINÄ

Tämän tutkimuksen keskeinen käsite on vanhemmuus. Seuraavassa tarkastelen ensin vanhemmuuden käsitteen taustalla olevia teorioita ja näkökulmia. Tämän jälkeen tarkastelen perheen käsitettä ja sen yhteyttä vanhemmuuden käsitteeseen.

3.1 Näkökulmia vanhemmuuden käsitteeseen

Lapsi tuo mukanaan elämänmuutoksen, jonka myötä kasvetaan vanhemmiksi. Äidiksi ja isäksi tulemiseen liittyy voimakkaita sosiaalisia ja kulttuurisia arvostuksia ja merkityksiä, joilla on vaikutusta erityisesti naisten elämään jo raskausaikana. Vastuullisesti lapsen hoidosta, huolenpidosta ja hyvinvoinnista huolehtimisen katsotaan olevan vanhemmuuden keskeinen tehtävä. Perinteisesti on painotettu erityisesti äidin roolia vastuullisena vanhempana. (Sevón & Huttunen 2002, 72.) Hirsjärven ja Huttusen (2001, 53–55) mukaan vanhemmuutta käsitteenä voidaan lähestyä useasta eri näkökulmasta, esimerkiksi tarkastelemalla biologista, sosiologista ja sosiaalista vanhemmuutta. Biologisella vanhemmalla tarkoitetaan henkilöä, joka on joko siittänyt tai synnyttänyt lapsen eli biologista äitiä tai isää. Kun puhutaan sosiologisesta vanhemmuudesta, on kyse yhteiskunnallisesta instituutiosta, joka perustuu lakeihin ja tapoihin. Näitä tukevat normit ja yleisesti hyväksytyt virallinen moraalikäsitteet vanhempien ja lapsen suhteesta. Sosiaalinen vanhemmuus puolestaan tarkoittaa oikeudellista suhdetta lapseen, toisin sanoen vanhempi on henkilö, jonka vanhemmuus on laillistettu ja jonka perheessä lapsi elää. Sosiaalista vanhemmuutta on esimerkiksi adoptoidun lapsen ja vanhemman välinen suhde adoptioperheessä. Psykologisella vanhemmuudella tarkoitetaan tilannetta, jossa lapsi alkaa pitämään jotain ihmistä vanhempanaan, toisin sanoen aikuinen saa lapsen mielessä vanhemman aseman. Psykologista vanhemmuutta voi olla esimerkiksi sijaisperheessä suhde sijaislapsen ja vanhempien välillä. (Hirsjärvi ja Huttunen 2001, 53–54.)

Vanhemmuuden psykologisen näkökulman keskipisteessä ovat kiintymyssuhdeteoreettiset käsitteet vanhemmuudesta. Kiintymyssuhdeteorioiden isänä pidetään brittiläistä John Bowlbya ja teorioita kehitettiin erityisesti toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Näiden teorioiden mukaan vanhemmuudessa on kyse ainutlaatuisen

läheisestä ihmissuhteesta, joka on kahden eri sukupolven välinen. Näkemyksen mukaan hyvä vanhemmuus edellyttää jatkuvaa lapsen ja aikuisen välistä vuorovaikutusta ja päivittäistä lapsen tarpeista ja hyvinvoinnista huolehtimista. Tärkeimmäksi nostetaan erityisesti äidin ja lapsen välinen kiintymyssuhde ja tätä suhdetta pidetään lapsen normaalin kehityksen kannalta välttämättömänä. Kiintymyssuhdeteoriat ovat luoneet vahvoja käsityksiä erityisesti äitiyden vaistonvaraisuudesta ja äidin ja lapsen välisen vuorovaikutussuhteen merkityksellisyydestä. Isän rooli vanhempana on noussut tarkastelun kohteeksi vasta myöhemmin. Perinteisesti isää on kuvattu perheen elättäjän ja auktoriteetin asemassa. Kiintymyssuhdeteoriat ovat sidottuja vahvasti länsimaiseen ihmis- ja tiedekäsitykseen ja niiden muovaamat käsitykset vanhemmuudesta ovat muodostaneet vahvan kulttuurisen odotuksen hyvästä vanhemmuudesta ja erityisesti hyvästä äitiydestä. (Berg 2008, 38–41; Vuori 2001, 29–44.)

Vanhemmuutta voidaan tarkastella myös kolmen eri vanhemmuuden siirtymää ja vanhempana toimimista tarkastelevan teorian valossa. Dunderfeltin (1991, 19–30, 92) mukaan elämänkaariteoriassa, jota ovat kehittäneet muun muassa Erik H. Erikson ja Daniel Levinson 1960-luvulla, vanhemmuuteen siirtyminen nähdään aikuisuuteen kuuluvana kehitystehtävänä. Vanhemmaksi tulemistä pidetään normatiivisena siirtymävaiheena, joka kuuluu ihmisen elämänkaareen osana aikuisuutta. Kehitysvammaisten vanhemmuudelle haasteena on rikkoa mielikuvat, jonka mukaisesti kehitysvammaisia pidetään lapsenomaisina. Heidän ei odoteta pystyvän tähän aikuisuuteen kuuluvaan siirtymävaiheeseen ja sen mukanaan tuomaan vastuuntuntoon ja aikuisen rooleihin. (Ahponen 2009, 105–106.) Muun muassa Albert Banduran (1971) eteenpäin viemä sosialisatioteoria määrittelee puolestaan vanhemmuuteen siirtymistä oppimisen käsitteellä. Sen mukaisesti vanhemmuus on uusien taitojen joukko, jotka omaksutaan sosiaalisen ja kognitiivisen oppimisen periaatteiden mukaisesti. Sukupolvien välisellä vuorovaikutuksella on tärkeä asema ja vanhemmuuteen voidaan myös valmentaa. Tämä näkökulman voidaan ajatella olevan pohjana sille, että kehitysvammaisille vanhemmille pyritään opettamaan vanhemmuuden taitoja esimerkiksi perhetyön välityksellä. Adaptaatioteorian mukaan vanhemmuuteen siirtyminen nähdään sopeutumisenä uusiin elämäolosuhteisiin, jolloin sopeutumisen onnistuminen riippuu henkilön voimavara- ja kuormittavuustekijöistä. Vanhemmuuteen sopeutumista voidaan auttaa kohentamalla vanhemman henkisiä, taloudellisia ja muita voimavaroja tai vähentämällä häneen kohdistuvia kuorimittavia tekijöitä. (Hirsjärvi & Huttunen 2001, 51) Tämän näkökulman voidaan ajatella näyttäytyvän

käytännön työskentelyssä siten, että vanhemmuuteen sopeutumista edesautetaan kuormittavuustekijöitä poistamalla muun muassa tukemalla vanhempia taloudellisesti tai auttamalla kasvatukseen liittyvissä ongelmatilanteissa. Lisäksi vanhemmuuden tutkimuksissa tarkastelunäkökulmina ovat olleet äitiyteen ja isyyteen liittyvät näkökulmat. Tutkimuksissa on tarkasteltu sitä, miten sukupuoli vaikuttaa vanhemman tehtäviin ja vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen. Tutkimusten mukaan äidin ja isän roolit ja kulttuuriset odotukset näiden tehtävien sisällöistä ovat muovanneet pitkälti käsityksiä vanhemmuudesta. (ks. esim. Berg 2008; Vuori 2001.)

Tämän lisäksi erityisesti lastensuojelun näkökulmasta vanhemmuutta voidaan tarkastella tehtävä- tai suhdeluonteen perusteella. Johanna Hurtigin (2003, 14) mukaan vanhemmuuden tehtäväluonnetta korostettaessa painottuvat vanhempien ominaisuudet ja kyvyt toteuttaa vanhemmuuteen kuuluvia velvoitteita. Kun korostetaan vanhemmuuden suhdeluonnetta, nähdään vanhemman ja lapsen side lapsen kasvulle ja kehitykselle ensisijaisen tärkeänä. Vaikka lastensuojelun tavoitteena on olla arvosidonnaista siten, että sen tehtävänä on ennen kaikkea olla lapsen puolella ja lasta varten (THL 2015), näyttäytyy vanhemmuuden tehtävä- ja suhdeluonne lastensuojeluideologioissa neljänä eri näkökulmana, joiden avulla hahmotetaan lastensuojelutyön oikeutusta. Minimalistinen näkökulma korostaa lasten ja vanhempien välistä suhdetta ja perheen yksityisyyttä. Tämän näkökulman mukaisesti vanhempien ja lasten erottaminen toisistaan ei ole missään olosuhteissa oikeutettua. Valtiopaternalistinen malli korostaa puolestaan viranomaisten puuttumisen velvoitetta. Vanhemmuus ei merkitse lapsen omistamista vaan velvollisuutta huolehtia lapsesta riittävän laadukkaasti - vanhemmuuden täytyy siis olla riittävän hyvää. Kolmantena suuntauksena vanhempien oikeuksien näkökulma painottaa lapsen ja vanhemman välistä psykologista suhdetta. Tämän näkökulman mukaisesti yhteiskunnan velvollisuus on tarjota materiaalisia resursseja ja tukea, jotta myös huono-osaisimmat voivat säilyttää läheissuhteensa. Neljäntenä näkökulmana on lapsen oikeuksien näkökulma, joka korostaa lapsen erillisyyttä, itsemääräämistä ja kykyä päättää omista asioistaan. Tällöin lastensuojelutyössä lapsen osallisuus nostetaan esiin työn keskiöön. (Hurtig 2003, 14; Fox Harding 1997.) Arjen sosiaalityössä tyypillistä on, että eri näkökulmiin liittyvien asioiden välillä tasapainoiltaan ja pyritään löytämään oikeudenmukaisia ratkaisuja asiakkaiden yksilöllisissä tilanteissa. Myös riittävän hyvän vanhemmuuden ja lapsen hyvinvoinnin arvioiminen tapahtuu näiden näkökulmien välisen tasapainoilun välityksellä.

Vanhemmuus on siis hyvin moniulotteinen käsite, jolla on yhteiskunnallinen, taloudellinen ja juridinen näkökulma, samoin kuin sosiaalinen, biologinen ja psykologinen puolensakin. Vanhemmuus kuitenkin rakentuu ja sitä rakennetaan erityisesti vanhemman ja lapsen välisessä suhteessa (Pitkänen 2011, 19), ja vanhemman ja lapsen muodostamassa perheessä.

3.2 Moniulotteinen perheen käsite

Vanhemmuuden lisäksi tarkastellaan perheen käsitettä eli siitä, mitä perheellä tässä tutkimuksessa tarkoitetaan. Perhe-käsite on monimutkainen ja vailla yksiselitteistä vastausta, erityisesti nykypäivänä se on yhä monimutkaisempi ja muuntuvaisempi käsite. Perinteisesti perhe on määritelty ryhmäksi, jonka jäsenet liittyvät toisiinsa avo- tai avioliiton tai syntymän kautta ja jotka jakavat yhteisen fyysisen tilan, kodin. (Järvinen, Lankinen, Taajamo, Veistilä & Virolainen 2007, 12.) Tänä päivänä perheen voidaan ajatella muodostuvan yksilöistä, joiden keskinäinen kommunikaatio erottaa perheen omaksi järjestelmäkseen yhteiskunnassa. Taskisen (1994, 3) mukaan tyypillisesti perheeseen kuuluu eri sukupolviin kuuluvia jäseniä. Perheen erottavat muista sosiaalisista ryhmittymistä tunteenomaiset, sosiaaliset ja juridiset siteet perheenjäsenten välillä. Perheen voidaan katsoa olevan psykologisesti ja sosiaalisesti muotoutunut yksikkö.

Forsbergin (2003, 11–12) mukaan perheen käsite voidaan tarkastelunäkökulman mukaisesti pilkkoa sukupuolisuhteiksi, sukupolvisuhteiksi ja sukulaisuudeksi. Tämän lisäksi perhe voidaan määritellä osapuolten välisten asumisjärjestelyjen mukaan tai määrittää perheeksi samassa kotitaloudessa asuvat henkilöt. Näiden kaikkien tekijöiden välityksellä voidaan tarkastella perheeseen kuuluvia ominaisuuksia. Arnkilin (1994, 52–53) näkemyksen mukaan perhe käsitteenä ja kulttuurisena rakennelmana auttaa järjestämään ilmiöitä ja tarkastelemaan yksilöitä sosiaalisissa suhteissaan. Linna (1994, 1) ottaa perheen tarkastelussa huomioon sen, että perhe näyttää erilaiselta eri perheenjäsenten rooleista katsottuna ja perheen merkitys voi olla miehelle, naiselle ja lapselle hyvin erilainen. Yhdistävänä tekijänä perheen tehtäviin kuuluu kuitenkin muun muassa lasten perushoito ja kasvattaminen sekä perheen jäsenten suojeleminen ja tunne-elämän edistäminen. Lisäksi palvelujen ja voimavarojen turvaamisen lasketaan kuuluvan perheen tehtäväksi.

Yesilova (2009, 204–205) kuvaa perhekäsityksen muotoutumista suomalaisessa yhteiskunnassa sellaiseksi, jossa äidin, isän ja lapsen muodostama ydinperhe nähdään usein lapsen normaalin kehityksen edellytyksenä. Vahvan kulttuurisen ydinperhekäsityksen taustalla ovat luonnostaan toisistaan riippuvaiset, perheen syntymisen biologiaan perustuvat suhteet naisen, miehen ja lapsen välillä. Myös Forsbergin (2003, 7–15) mukaan lapsen ja vanhemmat roolit ja tehtävät paikantuvat perheeseen. Perheessä ihmisiä sitoo yhteen hoiva, huolenpito, läheisyys ja erilaisten resurssien jakaminen. Perheellä ja vanhemmuudella on keskeinen merkitys lapsen ja nuoren kehitykselle, sillä erityisesti varhaisvuodet vaikuttavat merkittävästi lapsen ja nuoren tulevaan kehitykseen. Perhe toimii lapselle hyvän elämän lähtökohtien mahdollistajana tai vastavuoroisesti esteenä suotuisalle kehitykselle. Perhesuhteet eroavatkin muista ihmissuhteista perheeseen liittyvien velvoitteiden, lojaaliuden ja vastuukysymysten kautta. Esimerkiksi vanhemmuuden vastuun kysymykset perheessä määrittävät vastuullista, riittävää vanhemmuutta tai puolestaan vanhemmuuden laiminlyöntiä ja välinpitämättömyyttä. (Pitkänen 2011, 18; Sevón & Notko 2008, 16.)

Perhettä tulkitaan usein edelleen vallitsevien arvojen, normien ja roolien kautta, mikä on herättänyt runsaasti kritiikkiä (Barnes ym. 1999, 97). Forsberg (2003, 7-15) toteaaakin, että perhe on tärkeä tutkimuskohde, koska monet yhteiskunnalliset muutokset eletään, koetaan ja ratkaistaan perheissä. Perheiden tutkiminen tuo esiin moniulotteisempaa perheymmärrystä ja laajentaa ajattelutapaa perinteistä ydinperhettä monimuotoisemmaksi.

4. MITÄ ON RIITTÄVÄN HYVÄ VANHEMMUUS?

Vanhemmuuden mittarina pidetään usein riittävän hyvää vanhemmuutta. Riittävän hyvää vanhemmuutta voidaan arvioida monella tavalla. Tässä luvussa tarkastelen sitä, miten riittävän hyvää vanhemmuutta määritellään ja millaisia osa-alueita riittävän hyvä vanhemmuus sisältää. Riittävän hyvän vanhemmuuden arviointi on vakiintunut lapsen edun määrittelyn kautta osaksi lastensuojelun työtä. Tarkastelen myös sitä, miten riittävän hyvän vanhemmuuden tarkastelu linkittyy lastensuojelun sosiaalityöhön.

4.1 Tulkintoja ja määritelmiä riittävän hyvästä vanhemmuudesta

Riittävän hyvän vanhemmuuden voidaan katsoa vakiintuneeksi käsitteeksi vanhemmuuden arviointiin liittyvissä keskusteluissa. Käsitettä ”kyllin hyvä äiti” (*the good enough mother*) käytti ajattelija D.W. Winnicott jo 1950-luvulla. Winnicottin teoria kyllin hyvästä äidistä liittyi Bowlbyn kiintymyssuhdeteoriaan, jonka mukaisesti äidin ja lapsen väliselle suhteelle ja vuorovaikutukselle annettiin runsaasti painoarvoa. (Vuori 2001, 39; Hiitola 2015, 41.) Myös Bruno Bettelheim (1988) käytti käsitettä ”kyllin hyvä vanhempi” (*a good enough parent*). Hänen mukaansa on riittävää jos vanhempi on oma itsensä ja toimii johdonmukaisesti omien arvojensa mukaisesti. Kyllin hyvän vanhemman on voitava tuntea itsensä varmaksi vanhemmuudessaan ja suhteessaan lapseensa. Varmuuden tunteesta tulee myös lapsen itsevarmuuden lähde. Epävarma tai ahdistunut vanhempi ei kykene eläytymään lapsensa tarpeisiin empaattisesti. Bettelheim (1988, 22) korostaa lisäksi vanhempien ymmärtävän ja eläytyvän kasvatuksen merkitystä siinä, ettei lapsen kehitys ja persoonallisuus vaurioidu lapsuusiän aikana. Nämä kiintymyssuhdeteorioihin pohjautuvat käsitykset ovat muovanneet vahvasti kulttuurista käsitystä riittävän hyvästä vanhemmuudesta.

Jaana Vuori (2001, 41–43) kuvaa tutkimuksessaan myös sitä miten suomalaisen äitiyden kulttuurinen luominen on perinteisesti tarkoittanut hyvän hoidon juurruttamista (ks. myös Berg 2008, 28). Myös Söderholm (2004, 59–60) kuvaa riittävän hyvää vanhemmuutta lapsen perustarpeiden huomioimisen näkökulmasta, jolloin riittävän hyvän vanhemman tehtävänä on huolehtia lapsen perustarpeiden täyttymisestä. Lapsen tärkeimpiin perustarpeisiin kuuluvat oikeanlainen ja riittävä ravinto, asianmukainen vaatetus ja puhtaus, tilanteen

vaatima valvonta ja turvallisuudesta huolehtiminen sekä ikätason mukaisten virikkeiden saaminen. Lisäksi lapsella on oikeus saada tarpeenmukaista terveydenhuoltoa ja osallistua ikätason mukaiseen koulutukseen. Kiintymyssuhdeteorioiden vaikutus on havaittavissa siinä, että lapsen perustarpeisiin katsotaan kuuluvaksi myös kokemus rakastamisesta ja välittämisestä, nähdä ja kuulla tuleminen sekä hyväksynnän ja arvostuksen saaminen. Kun lapsen perustarpeista huolehditaan, on vanhempi läsnä lapsen elämässä ja takaa tälle turvallisen ja rakastavan kasvu ympäristön. Vanhempien välttämättömiin valmiuksiin kuuluu kyky nähdä lapsi sellaisena kun hän on, kyky empatiaan lasta kohtaan ja kyky realistiseen käsitykseen siitä, millaisista asioista ja tehtävistä lapsi voi selviytyä sekä kyky suhtautua lapseen emotionaalisesti positiivisella tavalla. (Söderholm 2004, 59–60.)

Riittävän hyvää vanhemmuutta kuvataan usein myös lapsen hyvinvoinnista huolehtimisen kautta. Kuten edellä kuvattiin, lapsen hyvinvointi on monimerkityksinen, aikaan ja paikkaan sidottu ja monta osa-aluetta sisältävä käsite. Sen ohella käytetään käsitteitä lapsen hyvä ja lapsen etu. Ritva Nätkinin (2003, 36–38) mukaan lapsen hyvän tai hyvinvoinnin ja lapsen edun käsitteillä viitataan jatkuvuuteen, pysyvyyteen ja turvallisuuteen lapsen elämässä. Myös osallisuudella on tärkeä merkitys. Lisäksi näihin käsitteisiin sisältyy lapseen kohdistuva vanhempien tai muiden aikuisten tarjoama rakkaus, hoiva, hoito ja suojeleminen. Kasvatuksellisesti käsitteet viittaavat myös kasvattajien tarjoamaan auktoriteettiin ja esimerkiksi. Lapsen hyvään kuuluvat myös perustarpeista kuten ravinnosta ja virikkeistä huolehtiminen. Lisäksi nykyään tähän lasketaan kuuluvaksi myös ihmissuhteiden laatu, tasapainoinen kehitys ja normaali elämäntapa sekä myös lapsen toimijuus ja mielipiteen kuuleminen. Lapsen hyvään liittyvät siis myös lapsen oikeudet, joiden vahvistamiseksi on tehty YK:n lapsen oikeuksien sopimus. (Nätkin 2003, 36–38.)

Sosiologi Erik Allardt (1976) on tarkastellut hyvinvoinnin käsitettä laajemmassa mittakaavassa ja kiteyttänyt hyvinvoinnin kolmeen sanaan: *having* – *loving* – *being*. Allardt (1976) määritelmän mukaisesti *having* tarkoittaa aineellista hyvinvointia, *loving* ihmissuhteita ja *being* itsensä toteuttamista. Perheessä elinolojen mukanaan tuoma aineellinen hyvinvointi (*having*) määrittyy pitkälti vanhempien käytössä olevien resurssien mukaisesti. Ihmissuhteista (*loving*) perhesuhteissa tapahtuu lasten arkinen huolenpito ja kasvatus. Itsensä toteuttaminen (*being*) käsittää myös osallisuuden omaa elämää koskeviin toimiin ja päätöksiin sekä mahdollisuuden vapaa-ajan tekemiseen (*doing*). Osallisuuteen kuuluu vahvasti kuulla tuleminen kokemus. Lapsen oikeuksien sopimuksessa

hyvinvointiin kuuluvien tekijöiden listaa jatketaan käsitteillä provision, protection ja participation, jolloin hyvinvoinnin ymmärtäminen muodostuu huolenpidosta, elinolosuhteista ja niiden suojaavista tekijöistä sekä vielä erikseen mainitusta osallisuudesta. Kaikki nämä hyvinvoinnin ulottuvuudet limittyvät toisiinsa eikä mitään niistä voi korvata toisella, sillä kullakin ulottuvuudella on oma itsenäinen arvonsa ja tehtävänsä kokonaisuuden kannalta. (Bardy 2009, 67–70.)

Lapsen hyvinvointia ja riittävän hyvä vanhemmuutta voidaan tulkita myös lapsen edun käsitteellä. Lapsen etu on käsite, jonka avulla lapsen hyvinvointia ja lastensuojelutyön näkökulmaa määritetään erityisesti laissa. Lastensuojelulain (2007/417) mukaan lapsen etua arvioidaan sen mukaisesti miten lapselle turvataan tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet. Tähän liittyy myös lapsen mahdollisuus saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaista valvontaa ja huolenpitoa. Lapselle täytyy turvata myös taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus sekä turvallinen kasvuympäristö ja ruumiillinen ja henkinen koskemattomuus. Lapsen etuun kuuluu myös lapsen oikeus itsenäistymiseen ja vastuullisuuteen kasvamiseen sekä mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan. Lapsen edun näkökulmasta lastensuojelun työskentelyssä huomioidaan myös lapsen kielellinen, kulttuurinen ja uskonnollinen tausta.

Lapsen hyvinvointiin liittyvät tekijät voivat toimia myös kaksisuuntaisesti: niin suojaavilla kuin uhkaavillakin tekijöillä voi olla myönteisiä tai kielteisiä vaikutuksia yksilöllisissä tapauksissa. Esimerkiksi vanhempien kiintymys voi kääntyä lapsen ylisuojeluksi tai vastaavasti kehitystä uhkaavat tekijät voivat vahvistaa lapsen omia elämänhallinnantaitoja. (Forssén ym. 2002, 86–88.) Hyvän vanhemmuuden tarkka määrittely hyvinvointimäärittelmien avulla voikin olla vaikeaa. Lisäksi on aina kysymys arvoasetelmasta, jossa vaihtelevasti erilaiset näkökulmat sekä ajan että sen hetkisten kasvatusideologioiden mukaisesti nousevat painopisteeseen. Hiitola (2015, 22, 159–160) käyttää omassa tutkimuksessaan riittävän vanhemmuuden kuvaamisessa kunnollisuuden (*respectability*) käsitettä, jonka mukaisesti vanhemmuutta luokitellaan ja arvostetaan sosiaalisen arvoasteikon mukaisesti. Hyvää vanhemmuutta tulkitaan siis kulttuuristen käsitysten ja arvostusten mukaisesti, jolloin arvostettaviin piirteisiin voivat kuulua esimerkiksi ydinperheellisyys, suomalainen etninen tausta, vanhempien koulutus ja

vammattomuus. Vanhemmuuteen liittyy siis vahvoja kulttuurisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä ja sitä tulkitaan arvojen, asenteiden ja normien välityksellä (Pitkänen 2011, 25).

Lisäksi on hyvä huomioida, että lapsen hyvinvointiin vaikuttavat lapsen kasvuolot kokonaisuudessaan. Törrönen ja Vornanen (2004, 157–161) kuvaavat asiaa niin, että lapsen kasvuoloihin kuuluvat perheen lisäksi myös muut lapsen lähellä olevat ihmiset, instituutiot ja toiminnat kuten sukulaiset ja muu tukiverkosto kuten lapsen koulu tai päiväkoti sekä harrastustoiminta ja mahdollisesti muiden ammattilaisten tarjoama tuki. Lapsen hyvinvointia voidaan parantaa tukemalla perhettä ja vanhempien vanhemmuutta sekä lasta itseään palveluiden ja tukitoimien avulla mutta hyvinvointia voidaan lisätä myös vaikuttamalla muihin kasvuoloihin ja siihen ympäristöön missä lapsi kasvaa ja kehittyy.

4.2 Riittävän hyvä vanhemmuus lastensuojelun työvälineenä

Lastensuojelu on lakisääteistä toimintaa ja osa sosiaalitoimelle osoitettua julkisen vallan tehtävää. Lastensuojelun tehtävänä on lapsen kehityksen ja terveyden turvaaminen ja sitä vaarantavien tekijöiden poistaminen. Lastensuojelun tehtävänä on lastensuojelulain mukaisesti (2007/417) suojella lasta ja turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön sekä tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen. Hurtig (2003, 10) kuvaa lastensuojelun tehtävää niin, että huoli lapsen hyvinvoinnista synnyttää tarpeen tarkastella lapselle tärkeiden ihmisten tilanteita ja perheen olosuhteita. Sosiaalityön ammattilaisten tehtävänä on arvioida lapsen turvallista kasvuympäristöä ja olosuhteita ja antaa tarvittaessa tukea perheen haastaviin tilanteisiin. Lastensuojelutarpeen taustalla voi olla jokin yksittäinen elämänkriisi, pitkään jatkuneet koettelevat elinolosuhteet tai erityisen vaativat tilanteet. Tutkimusten mukaan lastensuojeluperheisiin liittyviä tilastollisesti esiintyviä piirteitä ovat köyhyys, vanhempien työttömyys, päihteiden väärinkäyttö ja perheristiriidat. Näiden lisäksi lastensuojelun asiakkuus määrittyy usein riittämättömän tai puutteellisen vanhemmuuden perusteella, joka on lisäksi merkittävä syyperuste huostaanottojen taustatekijänä. (Heino 2013, 93–98.)

Lastensuojelun asiakkuus käynnistyy ja tulee vireille eri tavoin. Aloite voi tulla perheeltä itseltään mutta useimmiten lastensuojeluasiala lähtee liikkeelle lastensuojeluilmoituksesta. (Heino 2013, 95–96.) Lastensuojelulaissa (2007/417) määritetään, että lastensuojelua on

lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu. Näihin kuuluvat avohuollon tukitoimet, kiireellinen sijoitus ja huostaanotto sekä niihin liittyvä sijaishuolto ja jälkihuolto. Lastensuojelulain mukaiset avohuollon tukitoimet ovat aina ensisijaisia suhteessa lapsen huostaanottoon. Lastensuojelun asiakkuus alkaa lain mukaan silloin, kun lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai lapsi itse käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään ja kehitystään tai lapsen tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia. Arvion lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarpeesta tekee sosiaalityöntekijä arvioimalla lapsen kasvuolosuhteita sekä huoltajien mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Bardyn (2013, 73) mukaan lastensuojelussa työn lähtökohtana perhe on ensisijainen ja lapsen oikeuksien kunnioittaminen on tärkeää, joten lapsikeskeinen perhelähtöisyys antaa suuntaviivat lastensuojelun käytännölle. Lastensuojelussa perheen yksityisyyttä ja vanhempien ensisijaista vastuuta on kunnioitettava mutta lasten kaltoinkohteluun pitää puuttua.

Miten riittävää vanhemmuutta ja lapsen hyvinvointia perheessä lastensuojelun näkökulmasta sitten arvioidaan? Lastensuojelun näkökulmasta riittävän hyvän vanhemmuuden arvioiminen perustuu ajatukselle, että lapsi tarvitsee vanhemmat, jotka lapsen eri kehitysvaiheissa pystyvät vastaamaan lapsen tarpeisiin kunkin kehitysvaiheen edellyttämällä tavalla. Lastensuojelutyötä voidaan kuvata siten, että se on normaalistamistyötä, jossa vanhempien elämäntapaa ohjataan ja kasvatuskyyä arvioidaan kulttuurisessa viitekehysessä (Saurama 2002, 26). Lastensuojelutyöhön kuuluu keskeisesti vanhemmuuden vastuullisuuden esiin tuominen, jolloin toiminnan lähtökohtana on lapsen oikeus vanhempiinsa, aikuisen huolenpitoon, kasvatukseen ja hoivaan. Lastensuojelutyössä ristiriita kohdistuu siihen, että perhettä ja vanhemmuutta pidetään vahvasti yksityiselämään kuuluvina osa-alueina. Tämä voi vaikeuttaa auttamisjärjestelmän puuttumista haastaviin perhetilanteisiin. (Pitkänen 2011, 18–25.)

Korhosen (1997, 206) mukaan lastensuojelussa vanhemmuutta arvioidaan selvittämällä lapsen ja vanhemman välisen suhteen laatua, perheenjäsenten voimavaroja ja heidän subjektiivista käsitystään perheen tilanteesta. Arvioinnissa havainnoidaan lisäksi perheen ja ympäristön välistä vuorovaikutusta ja ulkoisten tekijöiden vaikutusta perheen elämään sekä ennen kaikkea vanhempien käyttäytymisen vaikutusta lapseen. Vuoren (2001, 33) mukaan erityisesti tietämyksestä koskien lapsen kehitystä ja siihen vaikuttavista tekijöistä on tullut olennainen osa sosiaalityöntekijän työtä.

Lastensuojelutarpeen selvityksen yhteydessä vanhemmuutta arvioidaan usein vanhemmuuden valmiuksien kautta. Vanhemmuuden valmiuksiksi katsotaan kuuluvaksi kyky suojella ja hoivata lasta, tukea lapsen yksilöllistä kehitystä, turvata lapselle läheiset ja tärkeät ihmissuhteet sekä tehdä yhteistyötä lapselle tärkeissä asioissa. Työskentelyn aikana tehdyn tulkinnan vanhempien kyvyistä toteuttaa näitä valmiuksista tekee sosiaalityöntekijä. Vanhemmuuden toteutumiseen vaikuttavat perheen aikuisten taidot toimia vanhempana, heidän motivaationsa ja henkinen tasapainonsa. Lastensuojelun näkökulmasta vanhemmuuden arvioinnissa kiinnitetään huomiota lapsen kasvuoloihin kokonaisuutena erityisesti tarkastellen perheen taustaa ja nykytilaa sekä perheen tukiverkostoa, asumisen olosuhteita ja taloustilannetta. (Kaikko & Friis 2009, 110.)

Oleennaista lastensuojelun näkökulmasta on laatia arvio siitä, onko perheen kokonaistilanteella tai sen osatekijöillä vaikutusta lapsen kasvuun ja kehitykseen ja mikä tämä vaikutus on. Laitinen, Ojaniemi ja Tallavaara (2007, 71) kuvaavat asiaa niin, että lastensuojelun tehtävänä on huomioida vanhemmat yksilöinä ja tukea heitä vanhemmuuden rooleissa sekä myös suhteessa lapseen ja hänen yksilöllisiin piirteisiinsä. Oleennaista on vanhempi-lapsi suhteen tukeminen. Vanhempien ja lapsen välisen suhteen tukeminen voidaan nähdä osana lapsen tarpeiden ja oikeuksien turvaamisen prosessia, näin myös silloin jos vanhempi ei voi ottaa kokonaisvastuuta lapsensa elämästä ja lapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle. Lastensuojelutyössä haasteellista on se, että aina ei ole löydettävissä yksiselitteistä oikean ja väärän toimimisen tapaa. Aina on olemassa useampia vaihtoehtoja, joiden hyödyllisyys tai haitallisuus tulee esiin mahdollisesti vasta pidemmän ajan kuluttua. Lastensuojelussa on kysymys tavallaan rajalla olemisesta ja työskentelystä tämänhetkisen ja tavoiteltavan tilanteen välillä. Perhe ja vanhemmuus ohjaavat usein työskentelyä ja lastensuojelua kritisoidaankin siitä, että lapsi jää työskentelyssä näkymättömäksi. Perheen ja vanhemmuuden korostaminen asettaa lapsen ikään kuin perheen ja vanhemman omaisuudeksi. Toisaalta päinvastoin käännettynä vanhemmuus on lapsen omaisuutta, jolloin lastensuojelun tehtävä on pitää siitä huolta. (Laitinen ym. 2007, 71, 115, 136.)

4.3 Perhekeskeinen työtapo riittävän hyvän vanhemmuuden tukena

Vanhemmilla on ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista ja lapsen kehityksen tukemisesta. Lasten ja perheiden palvelujen tehtävänä on tukea vanhemmuutta ja lapsen vanhempien tai

huoltajien mahdollisuuksia toimia lapsen kasvattajina ja huoltajina. Tällä tavoin ne pyrkivät omalta osaltaan vahvistamaan lapsen kasvua ja kehitystä. (Halme, Vuorisalmi & Perälä 2014, 18.) Lapsiperheille suunnatuissa palveluissa näkökulmaa, jossa yksilöt nähdään ensisijaisesti perhesiteidensä kautta, voidaan kutsua perhekeskeisyydeksi. Arnkill (1994, 54–57) määrittelee perhekeskeisyyttä niin, että laajemmin ajateltuna perhekeskeisyys ideologiana tarkoittaa sitä, että perhe mielletään olennaiseksi tekijäksi yksilöiden hyvinvoinnin ja yhteiskunnan koossapysymisen kannalta. Perhekeskeisyys politiikkana taas pitää perheiden tarpeista huolehtimista tärkeänä yhteiskunnan päämääränä. Sosiaalityön työtapana perhekeskeisyydellä tarkoitetaan sitä, että kun yksi perheenjäsen on asiakkaana, huomiota kiinnitetään myös muihin perheenjäseniin. Toimintana perhekeskeisyys tarkoittaa lähinnä kokonaiskuvan luomista perheestä, perheen elämäntilanteesta, elinympäristöstä ja tukiverkostosta. (Järvinen ym. 2007, 16–17.)

Perhekeskeistä työtappaa käytetään erityisesti silloin kun työn kohteena ovat vanhempien ja lasten väliseen suhteeseen kohdistuvat ilmiöt. Perhekeskeinen työtapaa kohdistuu usein nimenomaan työskentelyyn perheen vanhempien kanssa, jolloin vanhemmuussuhteet ovat työskentelyn keskiössä. Erityisesti äidin ja lapsen välinen suhde näyttäisi olevan perhesuhteista merkityksellisin. (Forsberg, Kuronen, Pösö & Ritala—Koskinen 1994, 172–173; 182.) Hurtig (2003, 37–40) pohtii asiaa siten, että vanhempien saaman avun ajatellaan aiheuttavan muutoksia perheiden yhteiseen arkeen ja sen kautta tihkuvan edelleen lapsiin niin kutsutun tihkuvan auttamistavan mallin mukaisesti. Lapset ikään kuin asetetaan odottamaan hyötyä, jonka ammattilaisten tarjoama apu vanhemmille mahdollisesti antaa. Työn lähtökohta on siis usein aikuislähtöinen ja työn tekeminen painottuu vanhempien tai vanhemmuuden kanssa tehtävään työhön. Perhekeskeisestä kehiksestä seuraa, että lapsi ei erotu asiakassuhteessa yksilönä vaan hänet ja hänen ongelmansa nähdään osana perheen kokonaistilannetta (Forsberg 1998, 249). Kuten Hurtig (2003, 37–40) tutkimuksessaan toteaa, tihkuvan auttamismallin ytimenä on tunnustus läheissuhteiden merkityksellisyydestä lapsen elämässä ja tämä onkin lapsen näkökulmasta olennaisen tärkeää.

Forsbergin (1998, 280) mukaan sosiaalityön työkäytännöissä perheen voidaan ajatella olevan keino, väline ja konteksti lähestyä ja ratkaista ongelmia. Erityisesti lastensuojelussa perhetilannetta käytetään usein ongelmien selittäjänä, mutta ratkaisu ongelmiin ei useinkaan kuitenkaan ole irrottautuminen perheestä. Päinvastoin perhe nähdään myös ongelmien ratkaisemisen resurssina, jolloin ratkaisu asiakkaan ongelmiin on hyvin toimiva perhe.

(Forsberg ym. 1994, 182.) Hyvin toimivaa perhettä tavoitellaan erilaisin perheeseen kohdistetuin tukitoimin ja työskentelytavoin. Perhekeskeisen ajattelutavan mukaisesti hyvin toimivaa perhettä tavoitellaan usein esimerkiksi perhetyön antaman tuen avulla. Vanhempien kanssa työskennellessä ja vanhemmuuden arvioinnissa voidaan soveltaa monimuotoisia perhetyön perheterapeuttisia, ratkaisukeskeisiä tai ryhmädynaamisia lähestymistapoja. Tärkein työmuoto on kuitenkin arjen askareiden ja lasten kasvatuksen tukeminen perheen kotona. (Saarnio 2004, 250.)

Lasten ja etenkin vanhempien varhainen tuen tarpeiden tunnistaminen edellyttää työntekijöiden korkeatasoista osaamista, osaamisen uudistamista ja työtapojen kehittämistä. Tällä tavoin ongelmien kasautumista voidaan ennalta ehkäistä. Olennaista on työntekijöiden osaamisen vahvistaminen erityisesti avun ja tuen tarpeiden varhaisessa tunnistamisessa, vaikuttavien käytäntöjen löytämisessä ja niiden oikea-aikaisessa käytössä sekä vanhempien ja lasten osallisuuden vahvistamisessa ja omien vaikutusmahdollisuuksien lisäämisessä. (Halme ym. 2014, 107.)

Heino (2009, 27) toteaa, että onnistuneiden interventioiden tulisi olla sensitiivisiä vastaanottajien tarpeille. Tämä edellyttää tuen tarpeessa olevan kohderyhmän todellisuuteen ja tuen tarpeisiin perehtymistä, tässä tapauksessa erityisvanhempien perheessä elävien lasten todellisuuteen perehtymistä ja tuen tarpeiden kartoittamista. Lisäksi työntekijän on hyvä olla tietoinen työskentelyn taustalla olevasta arvomaailmasta ja niistä normeista, jotka määrittävät työskentelyä. Usein esimerkiksi jo pelkkää vammaisuutta ominaisuutena pidetään riskinä vanhemmuudelle. Hiitolan (2015, 225) mukaan vammaisia vanhempia pidetään usein kyvyttöminä ymmärtämään niitä kunnollisen vanhemman normeja, joita hyvän vanhemman tulisi noudattaa. Lastensuojelussa hyvän vanhemman normit määrittyvät lastensuojelulain perusteella mutta käytännön työssä työntekijät tekevät tulkinnat niistä rajapinnoista, milloin perheen elämä on lapselle suotuisaa ja milloin taas puuttumisen kynnyks ylittyy. Työntekijän olisikin hyvä olla tietoinen ratkaisujen taustalla olevasta arvomaailmasta ja niistä tekijöistä, jotka työskentelyyn vaikuttavat.

5. AIEMPIA TUTKIMUKSIA

Tässä työssä käsitellään vanhemmuutta ja vammaisuutta. Tarkastelen ensin vammaisuuteen liittyvää aiempaa tutkimusta. Vammaisuuden tutkimuksen piirissä tutkimusta on tehty laajasti eri tieteenalojen alaisuudessa. Teittisen mukaan (2006, 6) käsitteellisesti vammaistutkimus ja vammaisuuden tutkimus ovat kaksi eri tutkimuksen kenttää. Vammaisuuden tutkimus selvittää vammaisuuden ilmiötä, sosiologisessa mielessä vammaisuuden kulttuuristen ja rakenteellisten ilmiökokonaisuuksien tutkimista. Kansainvälisesti esimerkiksi M. Oliver (1990, 1996) on pohtinut vammaisuutta ilmiönä ja pohtinut ja kehittänyt yhteiskunnallista vammaiskäsitystä. Vammaistutkimus tarkastelee vammaisia yksilöinä tai ryhminä ja selvittää vammaisten yksilökokemuksia. Vammaistutkimus on tutkinut esimerkiksi vammaisten elinoloja. Suomessa esimerkiksi Eriksson (2008) on tutkinut vammaisten arkielämää ja itsemääräämistä haastatteleamalla vammaisia ihmisiä ja Ahponen (2008) on tutkinut vaikeavammaisen nuoren aikuistumiseen liittyviä kokemuksia ja elämäntulkua. Ahposen (2008) tutkimuksen perusteella vaikeavammaisuus vaikuttaa nuorten mahdollisuuksiin vaihtelevasti ja nuoret kokevat monissa asioissa ulkopuolisuutta. Yhteiskunnassa vallitsevat vammaiskäsitykset vaikuttavat osaltaan nuorten elämäntulkuihin ja valintoihin, esimerkiksi perhe-elämän suhteen nuoret eivät itsekään omien avuntarpeidensa takia näe mahdollisuutta perheen perustamiseen.

Lisäksi vammaisuutta koskevassa tutkimuksessa on käsitelty syrjäytymisen ja marginalisaation teemoja. Vammaisuuden tutkimus ei sinänsä poikkea minkään muunkaan marginaaliryhmän tutkimuksesta, jossa nostetaan esiin juuri kyseiseen ryhmään kuuluville ominaisia piirteitä tai marginaalisuutta yhteiskunnallisena kysymyksenä. Sosiaalityötä pidetään yhteiskuntatieteenä, jonka erityispiirteenä on nimenomaan marginaalien tutkiminen ja huomion kohdistaminen ihmisten, ihmisryhmien ja yhteiskunnallisten organisaatioiden ja rakenteiden välisiin suhteisiin sekä niiden tuottamiin ilmiöihin. (Hokkanen 2009, 315–316.)

Simo Vehmas (2005; 2006) on puolestaan tutkinut vammaisuutta yhteiskunnallisena ja sosiaalisena ilmiönä. Vehmoksen (2005) mukaan vammaisuutta tarkastellaan erityisesti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa syntyvänä ilmiönä. Tanja Vehkakoski (2006) on tutkinut vammaisuutta myös sosiaalisena konstruktiona, omassa tutkimuksessaan kielenkäytön näkökulmasta ja pohtinut vammaisuuden rakentumista ammatti-ihmisten puheissa ja

teksteissä. Myös Reinikainen (2007) on tutkinut vammaisuuden diskursseja. Tutkimuksessaan Vammaisuuden sukupuolittuneet ja sortavat diskurssit Reinikainen tutkii vammaisuutta yhteiskunnallisesta näkökulmasta ja ottaa tutkimuksessaan myös sukupuolinäkökulman huomioon.

Kansainvälisesti vammaisuuden tutkimuksessa yhtenä painopisteenä on ollut ihmisoikeuksien näkökulma ja vammaisten oikeuksiin liittyvät teemat. Myös ajatus yhdenvertaisuudesta on suunnannut viime vuosina tutkimuksellista mielenkiintoa. Tutkimuksellisia näkökulmina ovat olleet muun muassa asiakaslähtöisyys, itsemääräämisoikeus ja asiakkaiden voimaannuttaminen (*empowerment*) (French & Swain 2010, 409.) Määritelmänsä mukaisesti empowermentin avulla yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen on mahdollista vaikuttaa elinolosuhteisiinsa ja muuttaa niitä, saavuttaa haluamiaan asioita, kohentaa elämänsä laatua ja auttaa myös toisia näissä pyrkimyksissä (Hokkanen 2009, 317).

Vammaisuuden ja vanhemmuuden näkökulmia on tutkittu monien tieteenalojen alaisuudessa, sosiaalityön lisäksi esimerkiksi erityispedagogiikan, sosiaalipolitiikan, psykologian ja lääketieteen aloilla. Erityisesti terveyden ja normaaliuden määrittelyyn liittyvää tutkimusta on tehty paljon. Vammaisuuden ja vanhemmuuden yhdistävä tutkimus on painottunut pitkälti tutkimukseen, jossa on käsitelty vanhemmuutta vammaisen lapsen kanssa. Esimerkiksi vammaisen lapsen äidin vanhemmuuden kokemuksia on tutkinut Tonttila (2006). Tonttila tarkastelee tutkimuksessaan myös vanhempien sekä koulun ja päiväkodin välistä kasvatuskumppanuutta.

Vammaisia vanhempina on tutkittu vähemmän (ks. esim. Barnes ym. 1999, 98). Kansainvälisessä tarkastelussa erityisvanhemmuuteen liittyviä tutkimuksellisia teemoja ovat olleet muun muassa erityisvanhempien tuen tarpeet työntekijöiden kokemuksissa (Weiber ym. 2014). Lisäksi tutkimuksissa on pyritty kehittämään menetelmiä vanhempien tuen tarpeiden mittaamiseksi (Bloomfield ym. 2010) sekä vanhemmuuden taitojen arvioimiseksi (McGaw 1994). Tutkimusten perustella sopivien mittareiden kehittäminen on vaikeaa, sillä mittauksissa on todettu, että kehitysvammaisille ja oppimisen vaikeuksia omaaville vanhemmille omien vanhemmuuden taitojen arvioiminen on vaikeaa. Vanhemmat eivät näe haasteita omassa vanhemmuudessaan vaan arvioivat omat kykynsä todellista korkeammiksi huostaanoton pelon vuoksi. Suomessa erityistä tukea tarvitsevia vanhempia ja tutkittu

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n projekteissa ja niiden myötä on tuotettu jonkin verran materiaalia aiheeseen liittyen (Björkman & Henttonen 2009, Kantojärvi 2009). Tutkimuksissa on todettu, että kohderyhmänä erityisvanhempia on tutkittu riittämättömästi ja erityisesti heidän tuen tarpeisiinsa liittyvää tutkimusta tarvittaisiin enemmän, jotta sosiaalipalveluiden kehittäminen kohtaamaan kohderyhmän tarpeita onnistuisi paremmin tulevaisuudessa.

Tässä tutkimuksessa aineistoa tarkastellaan vanhemmuuden käsitteen avulla. Suomessa vanhemmuutta on tutkittu eri näkökulmista ja tilanteista käsin. Tutkimuksellisia suuntauksia ovat olleet muun muassa Jaana Vuoren (2001) tutkima vanhemmuus, äitiys ja isyys ammattilaisten näkökulmissa. Tutkimuksen näkökulmana on äitiyden ja isyyden kulttuurinen ja kielellinen muodostuminen. Myös Kristiina Berg (2008) on tutkinut äitiyttä kulttuurisina odotuksina. Johanna Hiitolan (2015) tutkimuksessa, jossa vanhemmuuden määrittymistä ja tulkintoja tarkastellaan huostaanotto prosessien asiakirjojen välityksellä, tarkastellaan vanhemmuutta äitiyden ja isyyden kautta sekä yhdistetään sukupuolitutkimusta ja sosiaalityön tutkimuksellista näkökulmaa yhteen. Hiitola tarkastelee vanhemmuutta tutkimuksessaan B. Skeggsin kehittämän kunnollisuuden käsitteen kautta. Miia Pitkänen (2011) on tutkinut omassa käytäntötutkimuksessaan vanhempien tukemista lapsen huostaanotossa. Tutkimus pohtii lastensuojelun vanhemmuuskuvaa ja sitä, korostuuko siinä vanhemman tehtävistä vastaaminen. Lastensuojelussa vähemmän tilaa saavat vanhemmuuden emotionaaliset merkitykset sekä lapsen ja vanhemman välisen suhteen merkitys. Aino Kääriäinen (2008) on puolestaan tutkinut vanhemmuutta erossa ja sen jälkeen. Tutkimuksella on haluttu nostaa esiin vanhempien kokemuksia vanhemmuudesta parisuhteen päättyessä. Riittävän hyvän vanhemmuuden problematiikkaa käsittelee omalta osaltaan Veli-Matti Värri (1997) omassa filosofian alaan kuuluvassa väitöskirjassaan, jossa hän pohtii kasvatustutkimuksen ydinkysymystä siitä, mitä on hyvä kasvatustutkimus. Värriin mukaan vanhemmuuden vastuuseen kuuluu keskeisesti lapsen elämän ehtojen turvaaminen ja lapsen perustarpeista huolehtiminen. Vanhemmuuden käsityksiä on tutkinut myös Leena Valkonen (2006). Hänen tutkimuskohteenaan olivat lasten vanhemmuuskäsitykset. Tutkimuksessa Valkonen rakensi kuvan hyvästä vanhemmuudesta lasten näkökulmasta lasten käsitysten perusteella. Lisäksi Maija Uramon pro gradu – tutkielmassa (2008) tutkittiin vanhemmuuden kohtaamista lastensuojelussa. Tutkimuksessa on tarkasteltu sitä, miten lastensuojelun muutostyössä vanhemmuus otetaan huomioon. Aihepiiri tässä tutkimuksessa viistää oman työni aihepiiriä - vanhemmuuden arviointia ja tulkintoja lastensuojelun näkökulmasta.

Perhetutkimuksen piirissä perhettä ja vanhemmuutta on tutkittu ja tarkasteltu monista eri näkökulmista. Perheiden monimuotoisuutta ja perhe-käsitteen tulkintoja on tutkittu erityisesti kriittisen perhetutkimuksen piirissä (ks. esim. Forsberg 2003, 7-15). Vanhemmuutta ja perhettä on tutkittu esimerkiksi systeemiteorian valossa (esim. Cox & Paley 2003). Lisäksi esimerkiksi Yesilova (2009) on tarkastellut perheen paikkaa ja merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa teoksessaan *Ydinperheen politiikka*. Yesilova pohtii perheymmärrystä muun muassa normaalin käsitteen kautta ja pohtii historiallisten lähteiden kautta käsitystä siitä, onko ydinperhe-elämä tulkittu lapsen normaalin kehityksen edellytykseksi.

Myös lastensuojelun asiakkuus on osana tätä tutkimusta. Lastensuojelun asiakkuutta on tutkinut muun muassa Tarja Heino (2007). Hän on koonnut raporttiinsa tietoa siitä, keitä ovat lastensuojelun asiakkaat. Raportin mukaan lastensuojelun asiakkuuden taustatekijänä on vanhempien riittämätön vanhemmuus 28 prosentilla asiakkaista ja vanhempien avuttomuus ja osaamattomuus 22 prosentilla asiakkaista. Perheet, joiden vanhemmalla on kehitysvamma tai merkittäviä vaikeuksia oppimisessa, sijoittuvat asiakkuuden taustatekijöiden puolesta nimenomaan näihin ryhmiin. Asiakasryhmä on kuitenkin käytännön työssä tuntematon tai nimeämätön ja työskentelyn tueksi on saatavilla vain vähän kirjallisuutta tai työtä tukevia muita menetelmiä. Heino (2007) toteaa, että asiakastyön onnistumiseksi tieto asiakkaan kehitysvammasta tai oppimisen vaikeudesta kuitenkin olisi kuitenkin olennaista ja se tulisi ottaa asiakastyössä huomioon. Lisäksi perheelle annettu tuki tulisi räätälöidä siten, että perhe saa erityiset tuen tarpeensa huomioon ottaen tarkoituksenmukaista tukea vanhemmuuden tukemiseksi. Tämän perusteella riittävän hyvän vanhemmuuden tutkiminen on olennaista lastensuojelun näkökulmasta.

6. TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, tunnistavatko sosiaalityöntekijät tutkimuksen kiinnostuksen kohteena olevan erityisryhmän, jossa perheen vanhemmalla on kehitysvamma tai merkittäviä vaikeuksia oppimisessa. Tarkoituksena on selvittää, miten heidän erityisen tuen tarpeensa tunnistetaan asiakastyössä. Myös työntekijälle voisi olla helpompaa tehdä yhteistyötä asiakkaan kanssa jos asiakkaan erityisyys olisi tiedossa ja tunnettua. Lisäksi sosiaalityöntekijöiden näkökulman kautta tarkastellaan sitä, miten vanhemmuutta tämän ryhmän kanssa työskennellessä arvioidaan ja miten riittävän hyvä vanhemmuus määritellään. Erityisvanhempia tarkastellaan nimenomaan lastensuojelun sosiaalityön asiakkaina sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Tutkimuksen kohteena ovat siis lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden käsitykset vammaisuudesta ja vammaisista asiakkaista ja vanhemmuudesta sekä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemukset tämän asiakasryhmän kanssa työskentelystä.

Tutkimusaiheen valintaan vaikutti se, että lastensuojelun sosiaalityön näkökulmasta vammaisuuteen tai kehitysvammaisuuteen liittyvää tutkimusta on suhteessa muuhun tutkimukseen tehty varsin vähän. Tavoitteena oli myös löytää tutkimusaihe, joka on mahdollista liittää ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun tai ajankohtaisiin sosiaalityöhön liittyviin suuntaviivoihin. Tämän tutkimusaiheen voi liittää vammaisten itsemääräämisoikeuteen liittyvän yhteiskunnalliseen keskusteluun ja asiakaslähtöisyyden kehittämiseen sosiaalityössä.

Tutkimus toteutetaan haastattelemalla sosiaalityöntekijöitä ja keräämällä haastattelun avulla heidän kokemuksiaan erityisvanhemmista lastensuojelun sosiaalityön asiakkaina. Valitsin lastensuojelun sosiaalityöntekijät tutkimuksen kohteeksi, koska halusin tietää, miten erityisvanhempien ryhmä näyttäytyy erityisesti lastensuojelun sosiaalityöntekijän työssä. Tavoitteenani on selvittää, tunnistetaanko tämä asiakasryhmä lastensuojelun sosiaalityössä ja miten asiakasryhmän tuen tarpeet ilmenevät sekä asiakaskohtaamisessa että pitkäkestoisessa asiakastyössä. Lisäksi on tärkeää selvittää, millaista tietoa ja ymmärrystä sosiaalityöntekijät itse tarvitsevat tämän asiakasryhmän kanssa työskentelyn tueksi.

Tutkimuskysymyksiksi ovat muotoutuneet:

1. Miten erityisvanhempien asiakasryhmä näyttäytyy lastensuojelun sosiaalityön asiakkaina?
2. Millaisena vanhemmuus tämän asiakasryhmän kanssa työskennellessä näyttäytyy ja miten riittävän hyvää vanhemmuutta lastensuojelun näkökulmasta tarkastellaan?
3. Millaista tietoa ja ymmärrystä sosiaalityöntekijä kokee tarvitsevänsä työskennellessään tämän asiakasryhmän kanssa?

7. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena. Laadullisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole saada aikaan yleistettäviä tuloksia tai selityksiä tutkimuksen kohteesta vaan tarkastella ilmiötä valitusta näkökulmasta. Tämän lisäksi erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa laadullinen tutkimus sijoittaa tutkimuskohteen yhteiskunnallisiin yhteyksiinsä. Laadullinen tutkimus on esimerkki laajemmasta kokonaisuudesta tutkimuksen viitekehykseen liitettynä. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa laadullisen tutkimuksen tavoitteena on edistää keskustelua yhteiskunnallisesti merkittävistä tai ongelmallisista asioista ja tarkastella niitä perustelluista näkökulmista (Alasuutari 2011, 231–235, 249–250) ja kuten tässä tapauksessa nostaa esiin niitä näkökulmia kuten kehitysvammaisten vanhemmuus, jotka ovat jääneet yhteiskunnallisessa tutkimuksessa vähemmälle huomiolle.

Seuraavassa tarkastelen ensin lyhyesti fenomenologista lähestymistapaa tutkimuksen toteutuksen viitekehyksenä ja sen jälkeen perehdytään tutkimuksen toteutuksessa käytettyyn teemahaastatteluun. Lopuksi pohdin aineiston keruuseen liittyviä näkökulmia sekä esittelen tutkimusaineiston.

7.1. Fenomenologinen suuntaus tutkimuksen tieteenfilosofiana

Tutkimusaiheen näkökulma ja kysymyksenasettelu huomioon ottaen tutkimuksen tieteenfilosofiseksi taustaksi määrittäytyy fenomenologinen tieteenfilosofia. Fenomenologinen tieteenfilosofia tarkastelee tutkimuskohteiden subjektiivisia kokemuksia ja käsityksiä tiedon lähteenä. Fenomenologisen tutkimustradition kehittäjinä ovat toimineet muun muassa Edmund Husserl ja Martin Heidegger. Fenomenologisen tutkimustradition mukaisesti kokemukset eivät rajoitu vain pelkkiin aistimaailman kokemuksiin vaan ovat sitä kokonaisvaltaisempia ilmiöitä. Ne sisältävät ihmisen koko elämismaailman tapahtumat, sosiaaliset suhteet ja tunteet sekä ajallisen mittakaavan ja käsityksen itsestä ja muista (Niskanen 2005, 98–106). Fenomenologinen suuntaus on taustalla sellaisessa tutkimuksessa, jolla halutaan selvittää, miten erilaiset kokemukset muotoutuvat niiden monimuotoinen kokonaisuus huomioon ottaen. Fenomenologinen tutkimus on aina tulkintaa ja ymmärrystä tutkimuskohteesta. (Lehtomaa 2005, 190.)

Fenomenologisen tutkimuksen kohde voidaan tarkentaa kokemuksen tutkimiseen. Fenomenologisessa suuntauksessa olennaista on tutkijan avoimuus tutkittavalle aihepiirille ja tutkimuskohdetta pyritäänkin lähestymään ilman ennalta määrättyjä oletuksia tai tutkimushypoteeseja. (Tuomi & Sarajärvi 2002; Perttula 2008, 136, 143.) Tässä tutkimuksessa analysoinnin kohteena on työntekijöiden pohdinta heidän kokemuksistaan lastensuojelun sosiaalityössä kehitysvammaisten tai muiden erityisiä oppimisen vaikeuksia omaavien vanhempien kanssa. Erityisenä pohdinnan aiheena ovat työntekijöiden käsitykset riittävän hyvästä vanhemmuudesta. Nämä käsitykset muotoutuvat kokonaisuutena työntekijöiden omasta historiasta, arvomaailmasta, eettisestä pohdinnasta, työn taustalla olevista laeista ja periaatteista sekä työpaikan yhteisistä toimintatavoista ja niiden muokkaamista tulkinnoista. Lisäksi näkemysten taustalla vaikuttaa sosiaalityön tietoperusta. Tämä viitekehys kokonaisuutena näyttäytyy fenomenologisen tutkimussuuntauksen mukaisesti tutkimustulosten analyysissä.

7.2 Teemahaastattelu laadullisen tutkimuksen menetelmänä

Tutkimusmenetelmänä tässä tutkimuksessa käytettiin teemahaastattelua. Teemahaastattelun käyttö tutkimusmenetelmänä on perusteltua, sillä sen avulla voidaan ottaa huomioon ihmisten kokemukset ja tulkinnat asioista sekä ne merkitykset, joita he ovat asioille antaneet (Metsämuuronen 2006, 234–235; Hirsjärvi & Hurme 2000). Nämä ovat tämän tutkimuksen tutkimuskysymysten lähtökohdille keskeisiä. Tutkimusmenetelmänä siinä on nähtävissä tutkimuksen fenomenologinen viitekehys. Teemahaastattelu kohdistuu tutkimuskysymysten mukaisiin teemoihin mutta kysymysten muodot eivät ole tarkasti määritettyjä. Menetelmänä se on muodoltaan vapaampi kuin kysymyksiltään tarkemmin määritelty strukturoitu lomakehaastattelu. Teemahaastattelu etenee etukäteen muodostettujen aihepiirien mukaisesti. Haastattelun tukena käytettyyn kysymysrunkoon on etukäteen määritetty ne teemat ja aihepiirit, joita haastattelun aikana on tarkoitus käsitellä yhdessä haastateltavan kanssa. Kuitenkin haastattelurungosta poikkeaminen onnistuu haastattelun aikana tarvittaessa, ja myös tarkentavia kysymyksiä on mahdollista esittää (liite 1.).

Ruusuvuori ja Tiittula (2005, 29) kuvaavat haastattelutilanteita siten, että ne ovat aina tutkijan ja haastateltavan välistä vuorovaikutusta ja haastattelu on se lopputulos, joka syntyy osallistujien välisen yhteisestä toiminnasta ja vuorovaikutuksesta. Haastattelut ovat siis aina

vuorovaikutustilanteita, joissa haastattelija ja haastateltava toimivat suhteessa toisiinsa. Haastatteluaineisto on verbaalista aineistoa, joka on kokonaisuudessaan tuotettu osallistujien välisessä vuorovaikutuksessa. Haastattelutilanteessa haastattelija vaikuttaa väistämättä, haluamattaankin, haastateltavan toimintaan. Fenomenologisen näkemyksen mukaisesti voidaan ajatella, että tutkimusaineisto muodostuu tutkijan ja haastateltavan välisessä vuoropuhelussa. Aineisto syntyy tutkijan kyvystä kuulla ja olla läsnä haastattelutilanteessa sekä haastateltavan kokemuksesta tulla kuulluksi haastattelutilanteessa. (Lehtomaa 2005, 178–180.) Haastatteluaineiston analysointia helpottaa jos haastattelutilanne nauhoitetaan. (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 14–15.) Tässäkin tutkimuksessa haastattelut nauhoitettiin haastateltavien suostumuksella haastattelutilanteen jälkeen tapahtuvat analysoinnin helpottamiseksi.

7.3 Aineiston keruu ja aineiston esittely

Laadullisessa tutkimuksessa tutkimusaineistoa varten tarvitaan näyte siitä ilmiöstä, jota halutaan tutkia. Tutkittaviksi valitaan tällöin sellaisia henkilöitä, joilla on mahdollisimman paljon annettavaa tutkimuksen näkökulma ja tutkimuskysymykset huomioon ottaen. Tutkimusmateriaalina tässä tutkimuksessa toimivat sosiaalityöntekijöiden haastattelut. Keräsin tätä tutkimusta varten kuusi haastattelua. Haastattelujen kerääminen tapahtui joulukuun 2015 – maaliskuun 2016 välisenä aikana. Valitsin haastateltavien kohdejoukon tutkimukseen ei-satunnaisesti tutkijan harkinnan mukaisesti, jotta tutkittavien haastatteluilla oli mahdollista saada tutkimuksen kannalta riittävästi tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Fenomenologisessa tutkimuksessa haastateltaviksi pyritään löytämään sellaisia haastateltavia, joilla on omakohtaisia kokemuksia tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä (Lehtomaa 2005, 167). Usein haastateltavaksi pyritään löytämään ihmisiä, jotka kykenevät ilmaisemaan itseään verbaalisesti ja samalla tietävät paljon tutkimuksen kohteena olevasta aihepiiristä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 88–89.) Tämän vuoksi valikoin tutkimukseen sellaisen joukon henkilöitä, jotka osaavat kertoa omia kokemuksiaan tutkimusaiheeseen liittyen sekä osaavat tuoda aiheeseen liittyvää omaa pohdintaa haastattelutilanteessa esille. Tämän näkökulman mukaisesti tavoitteena tässä tutkimuksessa oli löytää haastateltaviksi sellaisia sosiaalityöntekijöitä, jotka ovat työssään kohdanneet erityisvanhempia ja työskentely heidän kanssaan on herättänyt työntekijässä pohdintaa asiakkaiden vanhemmuuteen liittyen.

Rajasin aineiston keruun tapahtumaan kustannussyistä Pohjois-Suomen alueella. Oman rajoituksensa tutkimuksen toteutukseen antoi se, mihin organisaatioihin oli mahdollista tämän tutkimuksen puitteissa saada tutkimuslupa. Laadin haastateltavien hankkimista varten saatekirjeen (liite 2) mutta pääosin lähestyin haastateltavia sähköpostitse ja puhelimitse pyytäen sitä kautta heiltä suostumusta haastattelua varten. Sähköpostilla haastattelupyyntö saatekirjeineen lähetettiin 17 sosiaalityöntekijälle, joista osa välitti haastattelupyynnön edelleen omassa työyhteisössään. Todellista kokonaisuuttakaan haastattelupyynnön saaneita ei siis pysty tarkasti määrittämään. Vastauksia haastattelupyyntöihin saapui seitsemän ja näistä haastateltiin kuusi sosiaalityöntekijää. Haastattelupyyntöjen lähettämiseen, yhteystietojen hankintaan, yhteydenottoihin, tutkimuslupaprosesseihin ja aikataulujen sopimiseen sekä lopulta itse haastattelujen keräämiseen kului aikaa kokonaisuudessaan vajaat neljä kuukautta. Haastattelujen toteuttamisen ja aineiston keräämisen työläys ja aikaa vievyys oli sinänsä yllättävää ja hidasti pro gradun kirjoittamiseen varattua aikataulua.

Kaikilla haastatelluilla työntekijöillä oli sosiaalityöntekijän koulutus ja he olivat työskennelleet jo pitkään lastensuojelussa. Osa työskenteli edelleen pelkästään lastensuojelussa, osalla sosiaalihuoltolain muutos oli tuonut työhön mukaan sosiaalihuoltolain mukaisia perhesosiaalityön tehtäviä. Kaikki haastateltavat olivat työuransa aikana kohdanneet tutkimuksen kohteena olevan asiakasryhmän asiakkaita lastensuojelussa ja pohtineet sen myötä heidän tilannettaan. Varmistin haastateltavien omakohtaisen kokemuksen asiakasryhmän kanssa työskentelystä ennen haastattelun toteuttamista.

Yhtä lukuun ottamatta kaikki haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina haastateltavien työpaikalla rauhallisessa tilassa, yleensä haastateltavan omassa työhuoneessa. Ennakkoajatuksena oli, että kahdenkeskisesti toteutettu haastattelutilanne ja mahdollisimman rauhallinen ilmapiiri ovat merkittäviä tekijöitä sekä haastattelutilanteen että haastattelunauhoituksen onnistumisen kannalta. Lisäksi oletin, että aihepiiriin liittyvä henkilökohtainen pohdinta ja kokemusten jakaminen onnistuvat vapaammin kahdenkeskisessä tilanteessa kuin ryhmähaastatteluna. Suurin osa haastattelutilanteista onnistuikin hyvin ilman isoja keskeytyksiä ja nauhoitusten laatu oli erinomainen. Yksi haastatteluista toteutui lounasaikaan ravintolassa ja siinä haastattelun nauhoitukseen tuli mukaan enemmän hälyääniä. Haastateltavan ääni erottuu nauhoituksesta kuitenkin hyvin eikä haastattelun litterointi tuottanut ongelmia.

Pyrin toteuttamaan haastattelut anonymisti siten, ettei haastateltavaa eikä kohderyhmän henkilöitä pysty haastatteluaineistosta tunnistamaan. Haastattelutilanteiden aluksi käytiin vielä läpi haastattelun aihepiiriä ja selkiytettiin tarvittaessa aihetta sekä luottamuksellisuuteen ja anonymiteettiin liittyviä asioita jos se oli tarpeen. Haastateltavia oli tiedotettu haastattelun aihepiiristä ja tutkimuksen teon luottamuksellisuudesta ja anonymiteetistä etukäteen lähetetyllä sähköpostilla (liite 2.). Ennen haastattelun alkua osallistujilta pyydettiin lupa nauhoittamista varten ja haastattelut nauhoitettiin haastattelutilanteessa käytössä olevalla nauhurilla. Haastattelutilanteiden kesto vaihteli haastateltavasta riippuen reilusta puolesta tunnista reiluun tuntiin. Haastateltavat saivat suullisesti etenevän haastattelun lisäksi halutessaan nähdä teemahaastattelun kysymysrunгон haastattelun aikana. Tarvittaessa oli myös mahdollista kysyä haastattelijalta tarkennuksia haastattelukysymyksiin liittyen. Myös minä haastattelijan roolissa tein tarpeen mukaan tarkentavia lisäkysymyksiä haastatteluteemoihin ja haastattelun kulun aikana ilmeneviin asioihin liittyen. Haastattelun aikainen keskustelu haastattelijan ja haastateltavan välillä eteni varsin vapaamuotoisesti ja keskustelunomaisesti ja tavoitteena oli pitää haastattelutilanne helposti lähestyttävänä ja rentona.

Totesin myös tämän aineistonkeruun myötä, että haastattelutilanteet syntyvät aina tutkijan ja haastateltavan välisessä vuorovaikutuksessa ja haastattelu kokonaisuudessaan syntyy osapuolten yhteisen toiminnan tuloksena. Ne ovat aina vuorovaikutustilanteita, joissa haastattelijat ja haastateltavat toimivat suhteessa toisiinsa. Kuten Ruusuvoori ja Tiittula asian ilmaisivat (2005, 29) haastatteluaineisto on kokonaisuudessaan osallistujien välisessä vuorovaikutustilanteessa tuotettua verbaalista aineistoa. Haastattelutilanteessa haastattelijat vaikuttaa haluamattaankin, ja väistämättä, haastateltavan toimintaan ja haastattelun lopputulokseen. Fenomenologisen näkemyksen mukaisesti voidaankin ajatella, että tutkijan ja haastateltavan välinen vuorovaikutus vaikuttaa kerättävään tutkimusaineistoon. Haastattelutilanteissa ei olisi ollut mielekäästäkään olla tarttumatta esiin nouseviin kysymyksiin, joten haastattelutilanteet etenivät aina kyseisen haastateltavan kanssa keskustelun mukaisesti, kuitenkin niin, että samat aihepiirit käytiin kaikkien haastateltavien kanssa läpi, järjestys vain saattoi olla tilanteen mukaan erilainen.

Tätä tutkimusta varten kerätyt haastatteluaineiston nauhoitukset purettiin tekstimuotoon litteroimalla. Litterointi helpottaa aineiston hallitsemista ja yksityiskohtien havaitsemista aineistosta. Litteroidun tekstin määräksi tuli 40 sivua. Litteroinnin aikana kirjasin

nauhoituksista haastateltavien vastaukset ylös sanatarkasti ja pyrin pitämään kielenkäytön ja sanamuodot sellaisena kuten haastateltavat ne nauhalla ilmaisivat. Tarvittaessa poistin litteroinnista tunnistettavuuteen liittyviä tekijöitä haastateltavien anonymiteetin säilyttämiseksi. Tällaisia olivat esimerkiksi nimet, paikat tai muut mahdolliset asiakkuuteen liittyvät muut tunnistetiedot. Jos aineisto on laaja, ei ole järkevää litteroida sitä kokonaan vaan tekstiksi purettavaksi valikoidaan tutkimusongelman kannalta olennaiset osat. Valikointiperuste täytyy tällöin perustella ja sitä noudatetaan johdonmukaisesti (Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2010, 14). Tässä tutkimuksessa rajasin litteroinnin ulkopuolelle keskustelun aikana esiin nousseet teemakysymyksistä muualle harhautuneet asiakokonaisuudet ja lauseet.

Laadullinen tutkimus poikkeaa määrällisestä tutkimuksesta siinä suhteessa, että sille on mahdotonta määrittellä tarkasti rajattua määrää, jolloin aineistoa on tarpeeksi. Tuomen ja Sarajärven (2002, 89) mukaan usein laadullisen aineiston kohdalla aineiston riittävyyttä käsitellään saturaation eli kylläntymisen käsitteen kautta. Tällä tarkoitetaan sitä, että uudet tapaukset, esimerkiksi tässä tapauksessa lisähaastattelut, eivät enää tuota uutta tutkimustietoa tarkastelun kohteena olevasta ilmiöstä. Saturaatiopisteen esiintymistä aineistossa voi kuitenkin olla vaikea määrittää etukäteen. Tässä tapauksessa on kyse maisteriopintojen pro gradu -tutkielmasta, joten riittävää aineiston määrää määritti se aika, joka oli varattu työn tekemiseen ja se työn määrä, joka oli mahdollista varatussa ajassa toteuttaa. Tämän perusteella oli mahdollista kerätä kuusi haastattelua. Haastatteluja kuunnellessani havaitsin, että haastatteluissa alkoi toistua samoja aihealueita, joten voidaan olettaa, että haastattelujen määrä on riittävä. On kuitenkin mahdollista, että lisähaastattelut olisivat saattaneet tuottaa vielä uutta tietoa tutkimuskysymyksiin liittyen.

8. AINEISTON ANALYYSI

Laadullisen aineiston analyysin on tarkoitus selkeyttää tutkimusaineistoa ja samalla tuottaa uutta tietoa tutkimuksen kohteena olevasta aihepiiristä. Analyysin tehtävänä on tiivistää aineistoa kadottamatta silti sitä tietoa, jota aineisto sisältää. (Eskola & Suoranta 1998, 138). Laadulliselle analyysille on tyypillistä, että aineisto ja tutkimusongelma ovat tiiviissä vuoropuhelussa toistensa kanssa. Aineiston käsittelyä ohjaavat, jäsentävät ja vievät eteenpäin tutkimuskysymyksen näkökulma ja tutkijan lukemisen tapa sekä tutkijan tekemät tulkinnat ja valinnat. Tutkijan tulkinta vaikuttaa myös siihen, millaisia asioita aineistossa ilmenee, mikä valikoituu tutkimuksen kannalta olennaiseksi ja mihin analyysissä erityisesti keskitytään. (Ruusuvoori ym. 2010, 13–15.) Tässä tutkimuksessa aineiston analyysin menetelmänä käytetään sisällönanalyysiä.

8.1 Sisällönanalyysi

Laadullisen tutkimuksen aineistot ovat tyypillisesti tekstiaineistoja, joten niitä on mahdollista analysoida sisällönanalyysimenetelmiä käyttäen. Sisällönanalyysillä kuvataan tekstiaineiston sisältöä sanallisesti ja järjestetään aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Tässä tutkimuksessa aineiston analyysi toteutettiin teoriasidonnaisesti vanhemmuuden käsitteen antamasta viitekehyksestä käsin laadullisen sisällönanalyysin periaatteiden mukaisesti, jolloin aineiston pelkistäminen tapahtuu teoriasidonnaisesti aineistosta esiin nousevien teemojen mukaisesti. Sisällönanalyysi etenee vaiheittain pyrkien saamaan tutkittavasta ilmiöstä kuvauksen pelkistetyssä ja yleisessä muodossa. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 103–108.) Sisällönanalyysin vaiheisiin kuuluvat aineiston redusointi eli pelkistäminen, klusterointi eli ryhmittely sekä tämän jälkeen abstrahointi eli käsitteellistäminen.

Sisällönanalyysi on laadullisena menetelmänä väistämättä tutkijan tulkintaa aineistosta, jolloin olennaista tutkimuksen tekemisessä on avoimuus ja totuudenmukaisuus raportoinnissa. Olennaista on selittää tutkimuksen vaiheet mahdollisimman avoimesti ja kertoa tutkimuksen etenemisen vaiheet tarkkaan. Laadulliseen tutkimukseen liittyviä tutkimuseettisiä näkökulmia pohdin kappaleessa 8.3.

8.2 Aineiston ryhmittely ja käsitteellistäminen

Toteutin haastatteluaineiston analysoinnin siten, että ensin tarkastelin aineistoa valitun teoriataustan näkökulmasta eli riittävän hyvän vanhemmuuden muodostaman viitekehysten avulla. Analyysi eteni siten, että kuuntelin ensin nauhoitetun haastatteluaineiston läpi moneen kertaan samalla aineistoa litteroiden. Luin litteroidun tekstimuotoisen aineiston läpi useaan kertaan ja muodostin näin kokonaiskuvan aineiston sisällöstä. Saadun kokonaiskuvan perusteella pelkistin aineiston eli karsin aineistosta tämän tutkimuksen näkökulmasta tutkimuskysymyksen huomioon ottaen kaiken epäolennaisen pois. Tämän jälkeen etsin aineistosta niitä teemoja, joiden välityksellä haastateltavat kuvasivat tutkittavan asiakasryhmän vanhemmuutta. Teemoittelin nämä eri ilmaukset lukuvaiheessa värikoodeilla aihepiirien mukaisesti.

Analyysin seuraavassa vaiheessa ryhmittelin aihepiireittäin pelkistetyt ilmaukset eli klusteroin ne. Tämä tarkoittaa sitä, että aineistosta etsittiin eroavaisuuksia ja samankaltaisuuksia. Samankaltaiset ilmaukset koottiin omiin luokkiinsa ja kukin luokka tai ryhmä nimettiin sen sisältä kuvaavasti. Ryhmittelyvaiheessa on tavoitteena tiivistää aineistoa, jolloin yksittäiset tutkimusyksiköt yhdistetään laajemman alakäsitteen alle. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 112–113.) Alasuutari (2011, 237) kuvaa tätä vaihetta siten, että havaintojen yhdistämisellä ilmennetään tutkijan tavoitetta tarkastella tutkimusaihetta yksittäistapausta yleisemmällä ja laajemmalla tasolla. Aineiston ryhmittelyä seurasi aineiston abstrahointi eli käsitteellistäminen. Tässä vaiheessa analyysi etenee aineiston yhdistämiseen ylemmän yläkäsitteen alle, tässä tapauksessa teoriaohjaavasti vanhemmuuteen liittyvien osa-alueiden alle. Tässä otsikoinnin apuna käytin tulkintaa vanhemmuuden valmiuksista. Sisällönanalyysissä abstrahointia jatketaan yhdistelemällä ryhmittelyjä niin kauan kuin se on analysoinnin kannalta tarpeellista ja aineiston sisällön näkökulmasta mahdollista. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 114.) Aineiston käsitteellistämisen vaiheessa alaluokat yhdistettiin yläkäsitteiden alle, tässä tapauksessa haastatteluissa esiin tulleet kuvaukset vanhemmuudesta yhdistin otsikon Riittävän hyvän vanhemmuuden ulottuvuudet ja haasteet sosiaalityöntekijöiden käsityksissä alle.

8.3 Tutkimusetiikka

Tuomen ja Sarajärven (2002, 125) näkemyksen mukaisesti tutkimusetiikan pohtimisessa tulisi kiinnittää huomiota tutkimuksen teon tapaan kuten tutkimukseen osallistuneiden informointiin, anonymiteetin säilyttämiseen liittyviin kysymyksiin, käytettävien menetelmien luotettavuuteen sekä tutkimustulosten esittämistapaan. Tutkimuksen osallistuneet informoitiin tutkimusaiheesta sekä ennen haastattelua että tarvittaessa tarkemmin uudestaan haastatteluhetkellä. Hain ja sain tutkimusluvut haastatteluja varten tutkittavilta organisaatioilta. Haastattelutilanteessa osallistujien informointi ja lupaus anonymiteetin säilyttämisestä vaikutti varmasti haastateltavien kokemukseen, sillä tutkijana jäin siihen käsitykseen, että haastateltavat puhuivat haastattelutilanteessa vapautuneesti aiheesta. Lisäksi tutkimukseen osallistuneiden anonymiteetti on säilytetty niin tutkimuksen teon aikana kuin sen päätyttyäkin, sillä aineisto hävitetään tutkimuksen valmistumisen jälkeen.

Tutkimuskysymysten tutkimiseen oman haasteensa on tuonut se, että tutkimuksessa on tutkittu sosiaalityöntekijöiden käsityksiä kehitysvammaisista vanhemmista lastensuojelun asiakkaina eli siis ei suoraan kehitysvammaisten asiakkaiden omia käsityksiä vaan työntekijöiden käsityksiä tästä kohderyhmästä. Työntekijät ovat ilmaisseet tutkimuskysymyksen mukaisesti käsityksensä työn eli lastensuojelun näkökulmasta. Tutkimuksessa on täytynyt ottaa huomioon se, että työntekijöiden käsitykset ovat väistämättä kulttuurisesti värittyneitä, työtehtävän kautta tulkittuja ja omaan aikaansa sidonnaisia. Vammaisuuteen liittyviä yhteiskunnallisia ja mahdollisia syrjiviä näkökulmia olen pyrkinyt tuomaan esiin sekä tutkimuksen taustoituksessa että olen pyrkinyt ottamaan näitä sidoksia huomioon tutkimustulosten analysoinnissa ja pohdinnassa.

Hyvään tutkimusetiikkaan kuuluu avoimuus raportoinnissa ja tämän mukaan olen pyrkinyt tutkimusraporttiani kirjoittamaan. Erityisen tärkeää avoimuus tutkimuksen toteuttamisessa on laadullisessa tutkimuksessa, jossa tutkijan vaikutus tutkimuksen lopputulokseen on suuri. Olen pyrkinyt selittämään tutkimuksen vaiheet mahdollisimman avoimesti ja raportoimaan tutkimuksen etenemisen ja analyysin vaiheet tarkkaan. Erityisesti analyysivaiheessa tutkimuksen tekijän vaikutuksella on merkitystä, se on väistämätön seuraus laadullisen tutkimustavan valinnasta. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston tulkinnan suorittaa tutkija

ja tulkinnan pohjalta tehdyt johtopäätökset aineistosta ovat sen vuoksi subjektiivisia, joten toisen henkilön suorittamana analyysin tulos olisi voinut olla toisenlainen.

Tuomen ja Sarajärven (2002, 126) mukaan tutkimusetiikkaa voidaan ajatella myös osana tutkimusmetodologiaa, jolloin kaikki tutkimuksessa tehdyt valinnat ovat moraalisia valintoja. Tällä viitataan tutkimusaiheiden arvosidonnaisuuteen eli siihen, millaisia aiheita pidetään tutkimuksen teon kannalta tärkeinä. Tässä tutkimuksessa arvosidonnaisuutta voidaan pohtia siltä kannalta, onko esimerkiksi tarpeen erotella lastensuojelun asiakkaita erilaisten ominaisuuksien perusteella ja tutkia heitä siitä näkökulmasta. Tutkimusaihe oli oma valintani ja itse koen, että aiheena kehitysvammaisten vanhemmuuteen liittyvä aihe oli tärkeä ja mielenkiintoinen, sillä asiakasryhmä on keskeinen lastensuojelun sosiaalityön arkipäivässä. Minulle tutkijana ja sosiaalityöntekijänä aiheen pohtiminen antoi paljon, myös välineitä arkipäivän työskentelyyn lastensuojelussa sekä vanhemmuuden tarkasteluun. Erityisen tärkeää arjen työn kannalta on ollut huomio siitä, miten vanhemmuutta määritetään kulttuurisesti ja normittavasti. Koen, että kehitysvammaisten vanhemmuuden tarkasteleminen antaa aihetta myös jatkotutkimuksille. Tämän tutkimuksen teon aikana mieleen tulleita jatkotutkimusaiheita käsittelen tutkimuksen lopuksi.

9. TUTKIMUKSEN TULOKSET

Seuraavassa tarkastelen tutkimusaineiston analysoinnin kautta syntyneitä tutkimustuloksia. Aluksi tarkastelen vastausta ensimmäiseen tutkimuskysymykseen eli miten sosiaalityöntekijät määrittelevät tutkimuksen kohderyhmää lastensuojelun asiakkaina. Tämän jälkeen tarkastelen toisen tutkimuskysymyksen mukaisesti riittävän hyvän vanhemmuuden kuvausta tutkimusaineistossa. Tämän osan kappalejaossa hyödynnän sisällönanalyysin tulkintaa ja tarkastelen tuloksia tämän kautta. Lopuksi tarkastelen sitä, millaista tietoa ja ymmärrystä sosiaalityöntekijät itse kokevat tarvitsevansa työskennellessään tämän asiakasryhmän kanssa. Peilaan tulosten tarkastelun osuudessa sisällönanalyysin avulla tuotettua tulkintaa aineistosta tässä tutkimuksessa esiteltyyn teoriataustaan.

Tulosten tarkastelussa pyritään tekemään tutkimusaineistoa näkyväksi esittämällä tekstiin liitettynä suoria lainauksia haastatteluaineistosta. Sitaatit on seuraavassa tulosten esittelyn osuudessa erotettu muusta tekstistä sisennyksellä, lainausmerkeillä ja kursivoinnilla. Tunnistamisen välttämiseksi sitaatit esitetään tekstissä täysin anonymisti ilman viittauksia sijaintiin haastatteluaineistossa.

9.1 Erityisvanhemmat lastensuojelun asiakkaana

Kaikki tämän aineiston sosiaalityöntekijät ovat kohdanneet työuransa aikana niitä perheitä, joissa vanhemmalla on kehitysvamma tai merkittäviä oppimisen vaikeuksia. Sosiaalityöntekijät kokevat, että näitä perheitä on lastensuojelun asiakkuudessa ollut jatkuvasti lastensuojelutyötä tehdessä, jopa enenevässä määrin viime aikoina. Tähän asiakasryhmään kuuluvia perheitä on osalla sosiaalityöntekijöistä ollut asiakkuudessa paljonkin, jopa kolmasosa noin kolmestakymmenestä asiakasperheestä. Toiset sosiaalityöntekijät kuvaavat tilannetta niin, että tähän asiakasryhmään kuuluvia perheitä on muutamia mutta nämä perheet työllistävät tuen tarpeillaan sosiaalityöntekijää sitäkin enemmän.

”Ihan koko ajan on asiakkuudessa tällöisiä perheitä”

”Ne työllistää ajallisesti koska asian vieminen sinne ymmärtämiseen saattaminen vie enemmän aikaa, se vaatii useampia tapaamiskertoja ja enemmän läsnäoloa siellä perheessä perheen kanssa.”

Aineiston perusteella kohderyhmän lastensuojelun asiakkuus on pitkäkestoista, jopa lasten koko lapsuusiän kestävä työskenelyä siihen asti kunnes lapset tulivat täysi-ikäisiksi. Aineistossa kuvataan myös sellaisia asiakkuuden tilanteita, joissa perhe aina välillä poistui asiakkuudesta tullakseen uudestaan kohta takaisin perheen tilanteen kriisiytyessä kun tukitoimet perheessä loppuivat. Tämä tukee Kantojärven (2009, 22) esiin tuomaa näkemystä siitä, että valtaosa sosiaalialan työntekijöistä kohtaa työuransa aikana perheitä, joiden vanhemmalla on kehitysvamma tai oppimiseen liittyvää tuen tarvetta ja että nämä perheet ovat yhteiskunnan tukijärjestelmissä monimuotoista ja pitkäkestoista tukea tarvitseva ryhmä.

Aineistossa kuvataan monimuotoisesti niitä tapoja, miten perheet ovat tulleet lastensuojelun asiakkuuteen. Lastensuojeluilmoituksia tai yhteydenottopyyntöjä perheen tilanteen arvioimiseksi tulee tyypillisesti muualta palvelujärjestelmästä esimerkiksi neuvolasta, päivähoidosta tai koulusta.

”Se voi tulla päivähoidosta, missä huomataan, että kaikki ei ole kunnossa siinä lapsi-vanhempi – suhteessa.”

”Lapsi oireilee koulussa ja tulee lastensuojeluilmoitus.”

Usein koulusta tai päivähoidosta tulee ilmoitus nimenomaan lapsen oireilemisen kautta. Lapsen oireilun välityksellä on alettu epäillä, että perheessä voi olla lastensuojelun tukitoimien tarvetta. Toisaalta aineistosta käy ilmi se, että vaikka neuvola on palvelu, jota lähes kaikki vanhemmat käyttävät, tulee ilmoituksia lastensuojeluun sieltä yllättävän vähän. Syyksi tähän epäillään sitä, että neuvolan työskenely keskittyy sellaisiin asioihin, etteivät vanhemmuuden haasteet tai tukitoimien tarpeet nouse siellä tapaamisten aikana välttämättä esiin. Halmeen ym. (2014, 107) mukaan vanhempien varhainen tuen tarpeiden tunnistaminen edellyttääkin työntekijöiltä korkeatasoista osaamista ja työtapojen kehittämistä. Varhaisella tuen tarpeiden tunnistamisella voitaisiin ongelmien kasautumista kuitenkin ennalta ehkäistä ja perheitä auttaa jo peruspalveluiden piirissä, joten neuvolat ovat keskeisessä asemassa ongelmien tunnistamisessa ja perheiden ohjaamisessa tukitoimien piiriin. Tästä voi tulkita, että koska ilmoituksia sosiaalitoimeen tulee vasta lapsen kouluiässä

lapsen oireilun kautta, ei vanhempien vammaisuus ole ennako-olettamuksena sille, etteikö perhe selviytyisi itse arjessaan. Päinvastoin, asiakkuus alkaa vasta sitten kun se lapsen oireilun eli lapsen terveyden ja kehityksen kautta nähdään tarpeelliseksi, kuten lastensuojelun asiakkuuden kriteerit tilanteen määrittävät.

Usein kuitenkin jos vanhemmalla on selkeä diagnoosi kehitysvammasta, lastensuojeluilmoitus tulee ennakkollisena ja työskentely vanhempien kanssa saatetaan aloittaa jo ennen lapsen syntymää. Ennakollisessa lastensuojeluilmoituksessa vanhemman kehitysvammaisuus nähdään ominaisuutena, joka ohjaa perheen lastensuojelun arvioinnin piiriin. Tällöin perhe myös ohjataan usein ensikotiin heti lapsen syntymän jälkeen vanhemmuuden arviointijaksolle, jotta saadaan varmuus siitä, miten perheen arki ympäri vuorokauden lähtee käytännössä sujumaan. Lopullinen päätös asiakkuuden aloittamisesta tehdään silloinkin vasta jos arviointijaksolla ilmenee jotain sellaista, että lastensuojeluasiakkuuden kriteerit täyttyvät.

Sosiaalityöntekijöillä on kokemusta myös siitä, että erityisvanhemman ympärillä oleva palveluverkosto ottaa yhteyttä lastensuojeluun ja toivoo yhteistyötä. Vanhemmalla saattaa olla hoitosuhde esimerkiksi mielenterveystoimistoon, josta huolta perheen pärjäämisestä välitetään lastensuojeluun.

”Ne oli siellä mielenterveystoimistossa huolissaan, miten tämä äiti pärjää siellä kotioloissa kun hänellä on pieni lapsi.”

Lisäksi perheitä ohjautuu lastensuojeluun myös toimeentulotuen etuuskäsittelystä tai aikuissosiaalityöstä, jossa talousasioiden hoitaminen on herättänyt huolta. Tällöinkään asiakkaan ohjautumisen syynä ei ole ollut vanhemman vammaisuus vaan taloudellinen epävarmuus, joka vaikuttaa perheen ja sitä kautta lasten hyvinvointiin. Vanhemman kehitysvammaisuus on voinut olla ilmoituksen taustalla silloin kun perheen aikuisen pärjäämisen ongelmiin on kiinnitetty huomiota vanhemman työtoiminnassa tai koulussa, jonka myötä lastensuojelu on tullut mukaan yhteistyöhön perheen kanssa.

”Koulussa on aina ihmeellisiä poissaoloja, ja ruvetaan miettimään et miks sä et tullu eilen kouluun, no ei mulla ollu bussirahaa, no miten sulla on rahaa ostaa ruokaa lapselle jos sulla ei oo bussirahaa, sitten saattaa ottaa yhteistyökumppanit meihin yhteyttä”

Lisäksi huolta perheen hyvinvoinnista tulee lastensuojelun tietoon myös lähiverkostolta tai naapureilta tai muilta ihmisiltä, jotka ovat kiinnittäneet huomiota esimerkiksi siihen, miten vanhemmat kohtelevat lapsiaan tai ovat huolissaan perheen arjen sujumisesta. Myös poliisilta tulee ilmoituksia jos perheen kotona on tapahtunut jotain sellaista, johon poliisi on joutunut puuttumaan. Nämä ilmoitusperusteet liittyvät lastensuojelun peruseräisiin lasten hyvinvoinnin, suojelun ja asianmukaisen kohtelun näkökulmasta eikä ilmoittajilla ole välttämättä ollut lainkaan tietoa vanhemman vammaisuudesta.

Kuten edellä kuvattiin, tämän aineiston perusteella lastensuojelun asiakkuus on alkanut useimmiten siten, että vanhemman erityisyys ei ole ennakoon ollut lastensuojelun tiedossa vaan perheen tilannetta on alettu tutkimaan ilmoituksessa kuvattujen asioiden perusteella ja lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta. Sosiaalityöntekijät kuvaavat tarkastelun kohteena olevien asiakasperheiden kanssa työskentelyä siten, että usein vanhemman oppimisen vaikeudet ja niiden heijastuminen arkeen paljastuivat vasta myöhemmin työskentelyn edetessä pienten käytännön asioiden kautta. Työntekijä saattaa esimerkiksi havaita, että aikatauluihin sitoutumista vaikeuttaa se, että vanhempi ei osaa kelloa tai ei pysty ymmärtämään lukemaansa. Kohtaamistilanteissa vanhemman erityisyys saattaa ilmetä siten, että vanhemmalla on vaikeuksia ymmärtää käsiteltävää asiaa ja tuen tarpeiden syytä. Jo pelkästään keskittyminen kohtaamistilanteeseen saattaa olla asiakkaalle haasteellista. Myös sosiaalityöntekijän perusteluja siitä, miksi lastensuojelu on tullut mukaan perheen elämään, voi olla vaikea hahmottaa. Tässä sosiaalityöntekijä joutuu miettimään omaa työtapaansa ja puhutapaansa, jotta yhteys asiakkaan kanssa löytyy. Luottamuksen rakentaminen nostetaan asiakastyössä tärkeäksi asiaksi.

”Nämä vanhemmat ei jaksakaan keskittyä siihen asiaan. Se saattaa lähteä tekemään muita hommia tai jopa poistua ulos, ei ymmärrä sen keskustelun merkitystä eikä jotenki pysty sisäistämään sitä. Se saattaa hermostua, aika äkkiäkin, ärsyyntyä siitä että kun ei itse ymmärrä sitä, että miksi me ollaan siinä tai miksi me ollaan tarjoamassa apua.”

”Joutuu miettiä sitä, että millä tavalla puhuu ja miten sen asian esittää.”

Käytännössä monet erityiset tuen tarpeet ja vanhemmuutta haastavat ilmiöt näyttäytyvät vasta pitkäjänteisen työskentelyn tuloksena. Tässä myös perhetyön rooli on keskeisessä asemassa, sillä perhetyön kautta tehdään konkreettisia havaintoja perheen arjesta perheen kotona heidän omassa toimintaympäristössään.

Aineiston perusteella lastensuojelun avohuollon tukitoimet näyttäytyvät kokonaisuudessaan perheiden osalta monimuotoisina ja yksilöllisesti tuen tarpeiden mukaan muotoutuvina. Lastensuojelun asiakkuuden perusteet, palvelutarpeen arvio ja lastensuojelutarpeen selvityksen perusteella tehty tuen tarpeiden arvio määrittävät työskentelyä. Tämän aineiston perusteella perhetyön rooli perheiden tukijana on keskeinen. Sen tehtävänä on erityisesti mallintaa vanhemmille arjen asioita konkreettisella ja käytännönläheisellä tavalla. Perheitä tuetaan myös muun muassa taloudellisen tuen avulla, päivähoidolla avohuollon tukitoimena, tukemalla lasten harrastustoimintaa, tukiperhe- ja tukihenkilötoiminnalla sekä vahvalla sosiaalityön tuella. Lisäksi perheen ympärillä saattaa olla laaja verkosto muita toimijoita tekemässä yhteistyötä lastensuojelun kanssa.

9.2. Riittävän hyvän vanhemmuuden ulottuvuudet ja haasteet sosiaalityöntekijöiden käsityksissä

Tässä tarkastelen, mitä asioita lastensuojelun sosiaalityöntekijät toivat esiin riittävän hyvän vanhemmuuden ulottuvuuksina tai sitä haastavina tekijöinä. Sosiaalityöntekijöiden käsityksiin vaikuttaa se, että tarkastelun kohteena olevat perheet ovat lastensuojelun asiakkaina ja heitä tarkastellaan lastensuojelun viitekehyksestä käsin. Sosiaalityöntekijöiden käsityksissä erityisvanhempien perheiden haasteet näyttäytyvät pitkälti samankaltaisina kuin lastensuojelun asiakasperheissä yleensä. Näiden käsitysten perusteella riittävän hyvät vanhemmat nähdään lapsen suojelijoina ja hoivaajina, jolloin esimerkiksi turvallisen arjen ylläpitäminen nähdään tärkeänä lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta. Lisäksi lapsen yksilöllisen kehityksen turvaaminen kuuluu osana riittävän hyvään vanhemmuuteen. Olennaista tässä on vuorovaikutuksellisen kasvuympäristön tarjoaminen lapselle. Lisäksi aineiston perusteella perhettä ympäröivä tukiverkosto sekä asiantuntijaverkoston tuki voidaan tulkita riittävän hyvän vanhemmuuden kannattelijoiksi. Tärkeäksi vanhemmuuden tukemisen näkökulmasta tässä koetaan yhteistyön tekemisen ja tuen vastaanottamisen merkityksen ymmärtäminen. Näiden lisäksi vanhemman oma kyky oman toiminnan muuttamiseen ja arviointiin tulkitaan osaksi vanhemmuuden riittävyttä. Seuraavassa kuvaan näitä tässä aineistossa esiintyviä riittävän hyvää vanhemmuuden osa-alueita ja niitä haastavia tekijöitä omissa kappaleissaan.

9.2.1 Vanhemmat lapsen suojelijoina ja hoivaajina

Tässä aineistossa esiintyy runsaasti esimerkkejä liittyen vanhempien valmiuksiin suojella ja hoivata lasta. Olen jakanut suojeluun ja hoivaan liittyvät asiat vanhemmuuden merkitykseen aineellisen hyvinvoinnin turvaamisessa, säännöllisen arjen turvaamisessa sekä rajojen asettamisessa.

Vanhemmat aineellisen hyvinvoinnin turvaajina

Tämän aineiston perusteella aineellisen hyvinvoinnin ylläpitäminen tulkitaan osaksi riittävän hyvää vanhemmuutta. Aineelliseen hyvinvointiin kuuluvat esimerkiksi lapsen ravinnosta, puhtaudesta ja vaatetuksesta huolehtiminen sekä perheen taloudellinen tilanne. Tässä aineistossa erityisvanhempien perheissä aineellisen hyvinvoinnin ylläpitäminen nähdään usein vahvuutena, sillä lasten perushoidosta huolehditaan usein hyvin. Toisaalta näissä asioissa tämän asiakasryhmän kohdalla ilmenee myös tuen tarpeita. Kotikäynti koetaan hyväksi keinoksi saada käsitys perheen todellisesta arjesta.

”Kotikäyntihän kertoo paljon millaista se arjenhallinta on. Koti saattaa olla tosi siivoton.”

Kodin siisteys saattaa olla sosiaalityöntekijää huolestuttava asia ja tässä ristiriitoja voi aiheuttaa se, että asiakkaan mielestä kodista pidetään hyvää huolta. Lastensuojelussa työntekijän käsityksissä kodin siisteyttä tarkastellaan lapsen puhtautta ja hyvinvointia ylläpitävänä asiana ja siistiä kotia pidetään tavoiteltavana tilanteena. Myös Berg (2008, 99) ja Forsberg (1994, 75–76) kuvaavat tutkimuksissaan sitä, että kodin siisteys toimii usein lastensuojelutyön ammattilaisille apuvälineenä vanhemmuuden arvioimisessa. Tämä pohdinta koskettaa kaikkia lastensuojelun asiakkaita, vaikka tässä aineistossa kodin siisteyteen liittyvät seikat nousivat tarkasteluun nimenomaan koskien erityisvanhempien perheitä. Kotikäynti perustuu vahvasti ulkoisten puitteiden tulkintaan asiakkaan perhetilanteen arvioinnissa (Forsberg 1994, 75). Kodin siisteyteen liittyvän pohdinnan taustalla voidaan nähdä lain antamat puitteet, jonka mukaisesti lapsen terveydestä täytyy pitää huolta. Käsityksen taustalla voi olla tulkintoja esimerkiksi siitä, että likainen koti voi sairastuttaa lapsen tai lapsi voi loukata itsensä esimerkiksi lattialla lojuviin roskiin. Kodista

huolehtimisen välityksellä tehdään tulkintoja myös vanhemman voimavaroista ja jaksamisesta.

Aineiston perusteella myös vanhemman ruuanlaittotaidot nostetaan tärkeäksi asiaksi, sillä kasvava lapsi tarvitsee kasvun ja kehityksen tueksi riittävästi oikeanlaista ravintoa.

”Et tule päivähoidosta viestiä että lapsi tulee ei keliin soveliaalla tavalla puettuna tai kuulostaa siltä että ei saa ruokaa kotona.”

Söderholmin (2004, 59–60) mukaan riittävä ravinnon tarjoaminen lapselle sekä lapsen asianmukaisesta vaatetuksesta ja puhtaudesta huolehtiminen ovat osa vanhemmuutta, sillä vanhemman tehtävä on huolehtia lapsen perustarpeiden täyttämisestä. Myös Vuori (2001, 41–43) kuvaa sitä, miten kulttuurisen suomalaisen äitiyden luominen on tarkoittanut hyvän hoidon juurruttamista. Myös tässä aineistossa lapsen perushoivasta huolehtimiseen liittyvät käsitykset liittyvät vahvasti vanhemmuuteen ja lapsen perustarpeista huolehtimiseen liittyvät tekijät nostetaan tärkeiksi asioiksi, joihin kiinnitetään huomiota perheiden kanssa työskennellessä. Erityisen tärkeässä roolissa nämä huomioid ovat vauvavaiheessa.

”Vauvaa ei voi jättää kovin pitkäksi aikaa hoitamatta ihan perustarpeiden suhteen, siinä on hengenlähtö lähellä jo sitten.”

Tässä aineistossa vauvavaiheessa perustarpeiden huolehtimista kuvataan erityisesti lapsen terveyden ja kehityksen turvaamisen kautta, sillä vauvavaiheessa lapsi on täysin riippuvainen vanhemmistaan. Erityisesti vauvavaiheessa ollaan lastensuojeluasiakkuuden kriteereiden ytimessä, jolloin lapsen terveys ja kehitys voi vaarantua, joten lastensuojelun tehtävänä on turvata lapselle suotuisat kasvuolosuhteet.

Osaltaan perheiden aineelliseen hyvinvointiin ja omatoimiseen selviytymiseen vaikuttavat perheen tulot. Aineistossa perheiden arkea kuvataan siten, että lastensuojelun asiakkuudessa olevat erityisvanhemmat käyvät hyvin harvoin töissä ja perheet elävät pääsääntöisesti erilaisten etuuksien varassa. Tutkimusten mukaan myös yksi lastensuojeluperheitä yhdistävä tekijä on perheissä esiintyvä köyhyys.

”Monesti saattaa olla se talouskin että niitä rahaongelmia on ja joudutaan niitä ohjaan ja neuvoon.”

”Vanhempi ei kykene hoitamaan talousasioita, ei kykene lähtemään kaupungille tai hoitamaan virallisia asioita.”

Usein sosiaalityöntekijän tehtävänä on huolehtia, että kaikki etuudet ovat ajan tasalla ja tukea tällä tavoin perheen taloudellista selviytymistä. Taloudelliset ongelmat ovat tyypillisiä lastensuojeluperheille ja tutkimusten mukaan tiukka taloudellinen tilanne voi heijastua myös vanhemmuuden toteuttamiseen. (Heino 2007, 33; Forssén ym. 2002, 90.) Kehitysvammaisten vanhempien osalta lastensuojelun tuki näyttäytyy myös siten, että perhettä tuetaan perhetyön tai sosiaaliohjauksen keinoin niin, että perhetyöntekijä tai sosiaaliohjaaja lähtee vanhemman mukaan esimerkiksi Kelalle selvittämään etuuksiin liittyviä kysymyksiä tai auttaa vanhempaa täyttämään hakemuksia ja lomakkeita. Perheiden heikko taloudellinen tilanne vaikuttaa perheiden aineelliseen hyvinvointiin merkittävästi ja linkittyy keskeisesti myös perheiden mahdollisuuksiin järjestää lapsille harrastus- tai viriketoimintaa.

Vanhemmat säännöllisen arjen turvaajina

Tämän aineiston perusteella säännöllinen päivärytmi nähdään lapsen terveyden ja kehityksen kannalta tärkeänä asiana. Riittävän yöunen ja säännöllisen ruokailun nähdään lisäävän lapsen hyvinvointia. Nämä ovat lapsen perustarpeisiin kuuluvia tekijöitä, joita mm. Söderholm (2004, 59–60) ja Nätkin (2003, 36–38) ovat kuvanneet tulkinnoissaan lapsen hyvinvoinnista. Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan säännöllisen päivärytmin ylläpitäminen kehitysvammaisten vanhempien perheissä voi olla haasteellista. Usein työskentely aloitetaan perheen päivärytmin kartoittamisella.

”Aloitetaan siitä, että mikä on teidän päivärytmi, sulla on pieni lapsi talossa niin et sä voi nukkua puolille päivin.”

Päivärytmin haasteet saattavat liittyä siihen, että erityisvanhempi ei välttämättä osaa kelloa. Ajan hahmottamiseen liittyvät vaikeudet liittyvät usein kehitysvammaisuuteen ja oppimisvaikeuksiin. Ajan hahmottamisen vaikeudet liittyvät myös toiminnan suunnittelun haasteisiin, sillä vanhemman voi olla vaikeaa pitää kiinni sovituista aikatauluista tai esimerkiksi saapua sovittuihin palavereihin ajan hahmottamiseen liittyvien haasteiden takia. Päivärytmin ylläpitämiseksi perheitä tuetaan usein päivähoitolla, joka koetaan lastensuojelun näkökulmasta tarpeelliseksi tukitoimeksi. Sen avulla lapsen arkea saadaan

tuettua lapsen perustarpeisiin liittyvillä tekijöillä kuten päivärytmin säännöllisyydellä ja virikkeellisyydellä. Lastensuojelun näkökulmasta päivähoidon kanssa tehtävän yhteistyön avulla perheen kokonaistilanteen hahmottaminen ja sen myötä tukimuotojen muokkaaminen helpottuu.

Aineiston perusteella myös lapsen terveydestä huolehtiminen nähdään tärkeänä osana vanhemmuuden valmiuksia suojella ja hoivata lasta. Tähän kuuluu esimerkiksi lapsen tarpeenmukaisesta lääkityksestä huolehtiminen.

”Jos lapsella on lääkitys, sen tärkeyden ymmärtäminen, että se lääke otetaan joka päivä.”

Lääkityksen ylläpitämisen haasteena voi olla vanhemman heikko auktoriteettiasema. Tämän aineiston perusteella perheissä on ilmennyt tilanteita, joissa päätävältä ja vastuu lääkkeen käytöstä on annettu lapselle. Nämä tilanteet ovat olleet huolta herättäviä ja lapsen terveyttä vaarantavia. Lisäksi on havaittu, että erityisvanhempien vanhemmuuden valmiuksia voi haastaa se, jos lapsella on jotain erityistarpeita. Vanhempi, jolla itsellään on erityistarpeita, ei välttämättä kykene vastaamaan siihen, jos lapsellakin on erityistarpeita. Usein perheiden ympärillä toimiikin laaja verkosto lapsen kuntoutukseen liittyviä toimijoita, jolloin lapsen kuntoutus tapahtuu tukitoimina kodin ulkopuolella.

Vanhemmat rajojen asettajana

Myös kasvatuskäytäntöjen ja rajojen ylläpitäminen nähdään osana riittävän hyvää vanhemmuutta ja vanhemman tarjoamaa suojelua ja hoivaa. Lisäksi lapsen turvallisuudesta huolehtimisen voidaan tulkita liittyvän suojelun ja rajojen asettamisen teemaan. Tässä aineistossa vanhemmuuden haasteet nähdään rajojen asettamisen vaikeutena ja johdonmukaisten kasvatuskäytäntöjen puutteena. Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan haasteet näkyvät nimenomaan keinottomuutena asettaa rajoja kasvatustilanteissa. Tilanteet tulevat lastensuojelun tietoon usein lapsen käyttäytymiseen liittyvien ongelmien kautta esimerkiksi viestinä koulusta tai päiväkodista.

”Se näkyy rajojen asettamisessa ja kun ne lapset kasvaa niin silloin se vanhempi ei enää kykene hoitamaan ja asettamaan niitä rajoja.”

”Joskus on näyttänyt siltä että lapsi, hyvin pienikin lapsi, ottaa enemmän aikuisen roolia jos aikuinen ei kykene.”

Rajojen asettajan roolia tulkitaan siten, että se antaa samalla lapselle mahdollisuuden kasvaa ikätasonsa mukaisesti. Lasta ikään kuin suojellaan liialliselta vastuunotolta liian nuorena. Kuten Söderholm (2004, 59–60) asia kuvaa, lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta vanhempien välttämättömiin valmiuksiin kuuluu kyky realistiseen käsitykseen siitä, millaisista asioista ja tehtävistä lapsi voi selviytyä. Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaisesti vanhemman rooli rajojen asettajana vaikeutuu mitä isommaksi lapsi kasvaa.

Tämän aineiston perusteella erityisvanhemmat hoitavat vauva-ajan perushoidon hyvin. Kasvatustilanteiden haasteet nousevat pintaan myöhemmin esimerkiksi uhmaiässä ja perheet tarvitsevat tukea ja ohjausta rajojen asettamiseen. Kasvatustilanteiden haasteet monimutkaistuvat lapsen kasvaessa isommaksi. Myös Hiitola (2015, 226) kuvaa tutkimuksessaan sitä, että vanhemman vammaisuus tulkitaan riskiksi erityisesti lapsen tullessa murrosikään. Erityisesti teini-ikäisten lasten omaehtoisuus koetaan ongelmallisena niissä perheissä, joissa vanhempien auktoriteettiasema on heikko. Esimerkiksi turvallisuuteen liitetään se, että vanhempi huolehtii turvalliset kotiintuloajat lapselleen ja pitää niistä kiinni. Usein rajojen asettamiseen liittyviä tilanteita mallinnetaan perhetyön avulla ja tämän myötä vanhemmilla on keinoja ja tahtotila pitää rajoja yllä mutta johdonmukaisuus ja kasvatustilanteiden perhe- tai lapsikohtainen soveltaminen saattaa aiheuttaa haasteita erityisvanhemmille.

9.2.2 Vanhemmat lapsen yksilöllisen kehityksen turvaajina

Lapsen yksilöllisen kehityksen turvaamista tässä aineistossa käsitellään kolmen teeman alle sijoittuvien asioiden mukaisesti. Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan lapsen yksilöllisen kehityksen kannalta on tärkeää, että perheessä on toimiva vuorovaikutus niin lapsen ja vanhempien välillä kuin kummankin vanhemman välillä. Lisäksi painotetaan arjen virikkeellisyyttä. Arjen virikkeellisyydestä tehdään havaintoja perheen kotona esimerkiksi kotikäyntien yhteydessä. Asiaa pohditaan myös vanhempien kanssa käytyjen keskustelujen yhteydessä. Lisäksi mietitään, onko lapsella mahdollisuuksia osallistua kodin ulkopuoliseen viriketoimintaan esimerkiksi harrastustoiminnan muodossa. Yksilöllisen kehityksen turvaaminen näyttäytyy myös vanhemman valmiutena tukea lasta koulunkäynnissä.

Vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus

Lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus, lapsen nähdyksi ja kuulluksi tuleminen kuvataan lapsen hyvinvointitekijöissä osana riittävän hyvää vanhemmuutta (Söderholm 2004, 59–60; Nätkin 2003, 36–38; Bettelheim 1988, 22). Myös tässä aineistossa lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus ja sen toteutuminen nähdään tärkeänä osana riittävän hyvää vanhemmuutta. Lapsen huomioiminen sekä ikätasoisesti että tilanteenmukaisesti vastavuoroisen vuorovaikutuksen keinoin nähdään tärkeänä lapsen hyvinvoinnin ja suotuisan kehityksen kannalta. Sosiaalityöntekijät tiedostavat, että puutteet vuorovaikutuksessa ja riittävän virikkeellisessä ympäristössä voivat vaarantaa pysyvästi lapsen kasvua ja kehitystä (McGaw 2000), mutta usein näiden näkeminen ja todentaminen lastensuojelussa koetaan vaikeaksi.

Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan erityisvanhempien vanhemmuutta haastavat usein vuorovaikutukseen liittyvät asiat. Tässä voidaan havaita kiintymyssuhdeteoroiden vahva kulttuurinen merkitys lapsen hyvinvoinnin tulkinassa. (Berg 2008, Vuori 2001) Tässä aineistossa vuorovaikutukseen liittyviä haasteita vanhemmuudessa on havaittu muun muassa empatiakyvyn puutteena vanhempien ja lapsen välillä sekä perheen tunneilmaston rajoittuneisuutena. Työntekijät ovat huolissaan puutteellisen vuorovaikutusympäristön vaikutuksesta lapsen kasvuun ja kehitykselle, koska heidän käsityksensä mukaan erityisesti varhaisen hoivan kokemuksilla on merkitystä lapsen kehitykselle. Lastensuojelun haasteeksi koetaan se, kuinka vaikeaa vuorovaikutuksen puutteiden todentaminen on erityisesti jos kyseessä on pieni vauva. Tutkimusten mukaan erityisvanhempien perheet eivät kuitenkaan poikkea vuorovaikutustilanteisiin liittyvien haasteiden suhteen muista lastensuojelun asiakasperheistä vaan vuorovaikutustilanteiden haasteet ovat lastensuojelun asiakasperheitä yhdistävä tekijä (McConnell & Sigurjónsdóttir 2010, 174).

”Mekaaninen vauvanhoito onnistuu mutta sitten kun puhutaan vuorovaikutuksesta niin sitä ei välttämättä ole siinä.”

”Se vauvahan ei oo mikään nukke mitä sä hoidat pari tuntia hyvin ja sitten lopun aikaa se on jossain sängyssä.”

”Yleensä vuorovaikutus on perheessä hyvin heikkoa. Vanhemman ja lapsen välillä, ja vanhempienkin välillä.”

Fyysisen kaltoinkohtelun lisäksi myös emotionaalinen laiminlyönti ja puutteellinen vuorovaikutus ovat osa lapsen kaltoinkohtelua. Tätä pyritään ehkäisemään ohjaamalla perheet suoraan synnytyslaitokselta ensikodille harjoittelemaan lapsenhoitoa ja arjen taitoja. Samalla vanhempien vanhemmuuden riittävyttä arvioidaan. Myös perhetyön rooli on tässä tärkeässä asemassa, sillä perhetyöntekijä viettää aikaa perheissä enemmän kuin mitä sosiaalityöntekijä pystyy perhettä tapaamaan ja heidän kautta sosiaalityöntekijä saa tärkeää tietoa ja kuulee arvokkaita havaintoja perheen tilanteeseen, arjen käytäntöihin ja vuorovaikutukseen liittyvistä asioista. Perhetyön avulla vuorovaikutustilanteita pyritään myös mallintamaan perheen vanhemmille.

Vuorovaikutustilanteisiin voi liittyä myös riittävän hyvää vanhemmuutta haastavia tekijöitä siten, että lastensuojelussa on jouduttu turvaamaan lapsen hyvinvointi sijaishuollolla. Nämä tilanteet liittyvät lähinnä vanhemman impulsiiviseen ja sitä kautta mahdollisesti väkivaltaiseen käytökseen. Näissä yhteyksissä tilanteita tulkitaan lastensuojelun perustehtävän kautta, jonka mukaisesti lapsen terveys ja kehitys ei saa vaarantua lapsen kasvuympäristössä.

Vanhemman tuki lapsen koulunkäynnille

Tämän aineiston perusteella sosiaalityöntekijät kokevat, että vanhempien lapselle antama tuki on tärkeää lapsen koulunkäynnin onnistumisen kannalta. Sosiaalityöntekijöiden käsitysten taustalla vaikuttaa se, että lastensuojelulaissa lapsen koulutuksen turvaaminen mainitaan osana lapsen edun arvioimista (LsL 2014). Koulunkäynti nähdään osana lapsen oikeutta saada kasvua ja kehitystään tukevaa opetusta ja vanhempien osalta lapsen koulunkäynnin tukeminen nähdään osana lapsen yksilöllisen kehityksen turvaamista.

Aineiston perustella koulunkäyntiin liittyen perheen tuen tarpeita ryhdytään arvioimaan silloin, kun ilmoitus lastensuojeluun tulee lapsen oireilun välityksellä koulusta. Näissä tilanteissa lastensuojelutarpeen selvityksen syynä on lapsen oma käytös. Usein vanhemman vammaisuudesta ei tiedetä työskentelyn alkuvaiheessa lainkaan ja vanhempien tilannetta aletaan pohtia vasta työskentelyn edetessä, kuten aiemmin jo kuvattiin. Lapsen koulussa havaittu oireilu saattaa olla seurausta riittämättömästä tuesta lapsen kotona. Myös Forsberg (1994, 97) kuvaa sitä, miten se tapa, jolla vanhemmat ottavat osaa lapsen koulunkäynnin tukemiseen kertoo sosiaalityöntekijälle lapsen elämästä. Lapsen koulunkäynnin sujumista ja

lapsen saamaa koulunkäynnin tukea tarkastellaan yleensä kaikissa lastensuojelun asiakasperheissä, joissa on kouluikäisiä lapsia. Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan koulunkäynnin haasteita lisää se, jos lapsi ei saa kotona riittävää tukea koulunkäyntiin esimerkiksi apuna läksyjen teossa tai kokeisiin lukemisessa.

”Vanhemman tulisi huolehtia kotona jollakin tavalla että läksyt tulisi tehtyä, mutta on käynyt ilmi että kyvyt eivät riitä siihen neuvontaan ja opastukseen mitä lapsi tarvitsee.”

Kehitysvammaisten vanhempien perheissä riittämätön läksytuki voi johtua siitä, ettei erityisvanhemman tietämys riitä läksyjen ohjaamisen. Ilman vanhemman tukea lapsen koulunkäynti saattaa kärsiä, joten koulunkäynnin tukeminen nähdään tärkeänä osana avohuollon tukitoimia lapsen tulevaisuuden kannalta. Tuki voidaan kohdentaa esimerkiksi perhetyön tukena tai tukihenkilötoimintana läksytueksi lapselle. Kehitysvammaisten vanhempien osalta puutteellinen tuki lapsen koulunkäynnille saattaa näyttäytyä myös siten, että vanhempi ei osallistu lasta koskeviin koulupalavereihin tai lue koulusta tulevia wilma-viestejä. Yhteistyö koulun kanssa saattaa olla haasteellista ja usein erityisvanhempia tuetaan tässä lastensuojelusta siten, että sosiaalityöntekijä on vanhempien mukana koulupalavereissa. Kuten Henttonen (2009, 8) tilannetta kuvaa vanhemman oma erityisyys ja toimintarajoitteet voivat vaikuttaa osallistumisen tapaan ja aiheuttaa jopa vanhemman haastavaksi kokemiensa tilanteiden välttelyä.

Arjen virikkeellisyys osana vanhemmuutta

Tämän aineiston perusteella lapsen kasvun ja kehityksen kannalta pidetään tärkeänä sitä, että lapsella on virikkeitä ja harrastuksia. Arjen virikkeellisyys nähdään osana lapsen oikeuksia ja lapsen kehityksen kannalta tärkeänä osana lapsen kasvuympäristöä. Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan vanhempien tehtävänä on arjen virikkeellisyyden järjestäminen, tässä riittävän hyvää vanhemmuutta tulkitaan vanhemmuuden tehtäväluonteen kautta (Hurtig 2003, 14). Lisäksi näkemyksessä näyttäytyy tulkinta siitä, että virikkeellisyys on osa lapsen perustarpeita (Nätkin 2003, 36–38). Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan erityisvanhemmille arjen virikkeellisyys voi asettaa haasteita ja tällöin lastensuojelun tehtävänä on antaa tukea virikkeellisyyden järjestämisessä.

”Kyllä ne lapset aika pitkälti saavat olla omineen.”

”Kyllä me katotaan, että lastensuojelussa kaikki lapset harrastais jotain, pyritään siihen tukemaan, ei pelkästään kotona olemista.”

Lastensuojelun tehtävänä on antaa taloudellista tai esimerkiksi perhetyön tukea lasten harrastuksiin ja ohjata samalla lasta perheen ulkopuolisten aikuisten seuraan. Monia lapsia tuetaan lastensuojelun kautta tukihenkilötoiminnalla tai perhetyönä. Usein tukihenkilö tai perhetyöntekijä vie lasta harrastuksiin tai hänen tehtävänänsä voi olla lapsen tukeminen oman perhetilanteen käsittelyssä. Harrastustoiminta nähdään tärkeänä perheen ulkopuolisena tukena lapselle ja osana lapsen laajempaa kasvuympäristöä, joka kannattelee lasta perheen ulkopuolisena osa-alueena.

Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan arjen virikkeellisyys perheiden kotona nähdään tärkeäksi tekijäksi lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen kannalta. Tämän aineiston perusteella erityisvanhemmat tarvitsevat tässä paljon tukea, sillä arjen virikkeellisyyttä voivat haastaa vanhempien omatoimisuuden puute ja pelko uusia tilanteita kohtaan. Näissä tilanteissa perhetyön tuki suunnataan siten, että perhe voi käydä perhetyöntekijän kanssa yhdessä esimerkiksi pulkkamäessä tai uimahallissa. Usein tilanteiden taustalla saattaa olla se, että erityisvanhemmat kokevat uudet tilanteet pelottavina ja välttelevät niitä sen vuoksi. Tuettuina uudet toiminnot voivat onnistua hyvin.

9.2.3 Tukiverkoston merkitys riittävän hyvän vanhemmuuden tukena

Lasta ympäröivä tukiverkosto nähdään tärkeäksi kannattelevaksi tekijäksi lapsen hyvinvoinnin kannalta. Myös Törrönen ja Vornanen (2004, 157–161) kuvaavat perheen ulkopuolisen kasvuympäristön merkitystä lapsen hyvinvointia ylläpitävänä asiana. Sosiaalityöntekijöiden käsityksissä lapsen oma perhe on tärkeä osa lasta tukevaa verkostoa ja perhettä pyritään tukemaan monin tavoin, jotta perheen yhdessä säilyminen voidaan mahdollistaa. Lapsen verkostoa lisäksi pyritään laajentamaan perheen ulkopuolelle aiemmin kuvatus virikkeellisuuden muodossa, jolloin kannattelevaa verkostoa löytyy myös perheen ulkopuolelta.

Perhettä ympäröivä tukiverkosto nähdään tärkeäksi tueksi riittävän hyvän vanhemmuuden kannalta. Myös Sigurjónsdóttir & Trausdóttir (2010, 51–52) toteavat, että tukiverkoston rooli erityisvanhemmille on tärkeässä roolissa perheen kannattelijana. Myös Booth & Booth

(1998) toteavat tutkimuksessaan, että kehitysvammaisen vanhemman vanhemmuuden riittävyys tai riittämättömyys ei ole ainoa lasten hyvinvointiin vaikuttava tekijä. Heidän tutkimuksensa mukaan lapset pärjäävät usein hyvin jos lapsen ympärillä on tukiverkoston tukitoimia. Myös tässä aineistossa tukiverkosto koetaan tärkeäksi yhteistyökumppaniksi lastensuojelulle ja yhdessä tukiverkoston kuuluvien henkilöiden kanssa voidaan pohtia perhettä ja lasta tukevia toimenpiteitä. Tukiverkostosta saattaa löytyä esimerkiksi tukihenkilö vanhemmalle asiointiin tai tiettyihin kasvatustilanteisiin tai lapselle tukihenkilö perheen ulkopuolelta. Usein esimerkiksi isovanhemmat ovat keskeisessä roolissa kannattelemassa perheen omatoimista selviytymistä.

Tämän aineiston perusteella tukiverkoston puute on haaste lastensuojelun tukitoimien näkökulmasta. Tällöin perhe joutuu pärjäämään pitkälti omillaan sekä viranomaisverkoston tukitoimien tukena. Haastavin tilanne on yksinhuoltajien kohdalla, jotka voivat olla omassa tilanteessaan hyvin yksin ilman läheisistä muodostuvaa tukiverkoston tukitoimien tukena. Haastavin tilanne on yksinhuoltajien kohdalla, jotka voivat olla omassa tilanteessaan hyvin yksin ilman läheisistä muodostuvaa tukiverkoston tukitoimien tukena. Ammatti-ihmisten antama tuki on heidän kohdallaan keskeisessä asemassa perheen omatoimisen suoriutumisen kannalta. Tämän aineiston perusteella yksinhuoltajien perheissä tarvittavan tuen määrä on usein suurempi ja ongelmat ovat vaikeampia ja monimutkaisempia kuin kahden vanhemman perheissä. Tässä käsityksessä voidaan nähdä viitteitä Yesilovan (2009) tulkinnoista koskien ydinperheellisuuden arvostusta lapsen normaalina kasvuympäristönä. Aineistossa tilanteita kuvataan niin, että usein kahden vanhemman perheissä vanhemmat pystyvät tavalla tai toisella jakamaan vastuuta arjesta oman toimintakykynsä ja vahvuuksiensa mukaisesti mutta yksinhuoltaja voi olla omassa arjessaan hyvin yksin. Tilannetta tulkitaan usein niin, että kahden vanhemman perheessä on voimavaroja yhden vanhemman perhettä enemmän.

9.2.4 Asiantuntijaverkoston tuki osana riittävän hyvää vanhemmuutta

Tässä aineistossa yhteistyön tekeminen ja tuen vastaanottaminen nähdään tärkeänä vanhemmuutta tukevana tekijänä. Lastensuojelu nähdään yhteistyökumppanina, jonka avulla vanhemmuuden haasteita voidaan tukea ja paikata. Olennaista yhteistyön onnistumiselle on se, että asiakas ymmärtää yhteistyön tekemisen merkityksen ja hyväksyy sen, että perheessä on tuen tarpeita. Tämä vaikuttaa myös tukitoimien vastaanottamiseen myönteisesti. Berg (2008, 95) kuvaa omassa tutkimuksessaan tätä tulkintatapaa niin, että

kulttuuriseen hyvän äitiyden (tai vanhemmuuden) ymmärrykseen kuuluu oman riittämättömyyden tiedostaminen ja halu tavoitella parempaa vanhemmuutta. Vanhemman tulisi hyväksyä ammattilaisten tuki osaksi paremman vanhemmuuden tavoittelua.

Yhteistyön tekemisen merkityksen ymmärtäminen

Myös erityisvanhempien, kuten muidenkin lastensuojelun asiakkaiden, kohdalla yhteistyön tekemisen merkitys näyttäytyy haasteellisenä silloin kun yhteistyötä tekemällä voitaisiin tukea perhettä riittävän hyvän vanhemmuuden tukemisessa mutta perhe kieltäytyy yhteistyöstä. Tämän aineiston perusteella haasteet voivat näkyä siinä, että vanhempi ei ole motivoitunut tekemään yhteistyötä lastensuojelun kanssa eikä koe avohuollon tukitoimia tarpeellisenä. Yhteistyön onnistumista edesauttaa se, jos myös asiakas kokee yhteistyön tekemisen perheen omatoimisen selviytymisen kannalta merkityksellisenä. Tällöin lastensuojelun tehtävänä on auttaa asiakasta hahmottamaan yhteistyön merkitys lapsen hyvinvoinnin kannalta ja tarvittaessa perustella tukitoimia lapsen näkökulma huomioon ottaen. Sosiaalityöntekijät kokevat yhteistyön onnistumisen merkitykselliseksi tekijäksi, sillä se vaikuttaa siihen, miten perheen kanssa toimitaan. Sosiaalityöntekijät refleктоivat omaa toimintaansa ja pohtivat, miten he voivat vaikuttaa hyvän yhteistyösuhteen rakentamiseen.

”Luottamuksen rakentaminen on merkityksellistä. Miten lähetään liikkeelle työskentelyssä ja miten se etenee, tuleeko sitä luottamusta vai ei.”

”Huostaanotosta kaikki aina puhuu, mikä se ero on niin ei se tule ymmärretyksi ja usein pitää rauhoitella että ei tässä semmosesta puhuta. Lastensuojelu on yhtä kuin huostaanotto.”

Kantojärven (2009, 22) mukaan erityisvanhemmat usein tiedon puutteen takia tulkitsevat lastensuojelun tukitoimet pelkästään huostaanottona ja pyrkivät sitä pelätessään välttelemään palvelujärjestelmän edustajia. Asiakassuhteen rakentumisen kannalta onkin olennaista rakentaa yhteinen ymmärrys lastensuojelun avohuollon tukitoimista. Se, että asiakas ymmärtää yhteistyön tekemisen merkityksen, vaikuttaa myös siihen millaisia tukitoimia perheeseen voidaan antaa ja millaisia muutoksen mahdollisuuksia tukitoimien avulla voidaan olettaa tapahtuvan. Myös Hiitola (2015, 230) toteaa omassa tutkimuksessaan, että oleellista avohuollon tukitoimien onnistumiselle on, että vanhemmat ymmärtävät ongelmansa ja ovat vastaanottavaisia tuelle.

Sosiaalityöntekijät kokevat, että sosiaalityön tehtävänä on ohjata asiakkaat oikeanlaisen tuen piiriin. Tämän aineiston perusteella voidaan tulkita niin, että sosiaalityöntekijän tehtävänä on etsiä oikeat palvelut perheelle ja kertoa ja kannustaa perhettä hakeutumaan tukitoimiin. Luottamuksellisen asiakassuhteen syntymistä haastaa asiakkaan käsitys lastensuojelusta, jota usein leimaa ajatus huostaanotosta ja sosiaalityötä tulkitaan vain tämän käsityksen kautta. Luottamuksen rakentaminen ja erilaisten tukitoimien näkyväksi tekeminen asiakkaalle on aikaa vievää ja vaatii usein pitkäjänteistä työskentelyä perheen kanssa.

Tukitoimien vastaanottaminen

Sosiaalityöntekijät tarkastelevat riittävän hyvää vanhemmuutta myös sitä kautta, että kohderyhmän asiakasperheissä tukitoimia vastaanottamalla vanhemmuutta olisi pystytty tukemaan mutta tilanne on erittäin haastava jos perhe kieltäytyy tukitoimista. Näissä tapauksissa lastensuojelun tehtävänä on pohtia tilannetta lasten kasvun ja kehityksen turvaamisen kannalta. Joissakin tilanteissa jos perhe kieltäytyy vastaanottamasta tukitoimia, on jouduttu pohtimaan sijoituksen mahdollisuutta lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Myös Hiitolan (2015) mukaan huostaanotto on uhka erityisesti niille perheille, jotka eivät halua ottaa vastaan avohuollon tukitoimia. Nämä tilanteet ovat sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa hyvin haastavia ja ongelmallisia.

”Jos ei oo auttajatahoja niin sehän voi joutua pahaksi lapsella riski joutua kaltoinkohdelluksi.”

”Se vaikuttaa paljon miten perhe on valmis ottamaan apua vastaan.”

Björkmanin ja Henttosen mukaan (2009) oppimisen ja ymmärtämisen vamma voi vaikeuttaa toimintoihin sitoutumista ja tukitoimien jatkuvuutta voi olla vaikeaa ymmärtää. Osalle vanhemmista on helpompaa ymmärtää, että perhe tarvitsee apua mutta vanhemmilla voi olla valikoivuutta sen suhteen, mitä tukitoimia he haluavat ottaa vastaan. Vanhemmat suhtautuvat hyvin lastensuojelun avohuollon tukitoimina tukiperhe- ja tukihenkilötoimintaan sekä päivähoitoon. Usein myös taloudellisen tuen hakemisessa ja taloudellisen tilanteen selventämisessä vanhemmat ottavat mielellään apua vastaan. Sen sijaan perhetyön vastaanottaminen koetaan haasteelliseksi. Monet eivät halua päästää ketään ulkopuolisia kotiinsa omaa arkeaan seuramaan.

9.2.5 Vanhemman kyky oman toiminnan muuttamiseen ja arviointiin

Tämän aineiston perusteella riittävän hyvään vanhemmuuteen kuuluu myös vanhemman kyky oman toiminnan muuttamiseen ja arviointiin. Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan tärkeää on se, että vanhempi tiedostaa, että lapsen hyvinvointi on työskentelyn lähtökohtana. Aineiston perusteella erityisvanhemmille lapsen näkökulman huomioiminen ja hahmottaminen voi joskus olla vaikeaa.

Oman toiminnan muuttaminen ja arviointi

Reflektiolla tarkoitetaan vanhemman kykyä käsitellä kokemuksiaan siten, että muodostuu uutta tietoa ja toimintatapoja. Itsereflektiossa uusien toimintatapojen muodostuminen kohdistuu nimenomaan omien toimintatapojen muuttamiseen ja arviointiin. Tämän aineiston perustella vanhemman kyky oman toiminnan muuttamiseen ja arvioimiseen koetaan lastensuojelussa usein haastavaksi.

”Vanhempi ei voi ymmärtää sitä miksi hän ei ois hyvä ja paras vanhempi lapselle ja miksei hänen hoito riittäis, että ei niitä omia virheitä pysty näkemään eikä sitä omaa kykyään hoitaa asioita.”

”Ei ne sitä omaa kyvyttömyyttään näe sillai että siinä ois se ongelma. Näkee enempi siinä lapsessa sen.”

Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan erityisvanhemmat tarkastelevat perhetilanteessa esiintyviä haasteita usein lapsen käyttäytymisen tai oireilun kautta ja selittävät perheen ongelmia lapsen tilanteen välityksellä. Sen sijaan oman toiminnan ja esimerkiksi vanhemmuuteen liittyvien tekijöiden refleктоiminen ja muuttaminen voi tuottaa haasteita. Avohuollon tukitoimilla vanhemman toimintaan pyritään vaikuttamaan mallintamalla konkreettisesti asioita perhetyön avulla. Usein mallintamisen avulla tiettyihin tilanteisiin voidaan saada muutos aikaan mutta ongelmana voi edelleen olla kyky soveltaa opittua. Myös pysyvien muutosten eteenpäin vieminen koetaan lastensuojelussa toisinaan haastavaksi.

”Semmonen jousto puuttuu, että mitä tämä tarkoittaa mun kohdalla ja meidän perheen ja lapsen kohdalla.”

”Arki pienen lapsen kanssa on haastavaa monelle, saati sitten vanhemmalle, jolla on erityistarpeita. Saattaa olla, että se vaipuu semmoseen masennukseen ja huomaa että mä en pärjää, mä en pysy siinä tahdissa kuin muut, mä en oo hyvä äiti.”

Sosiaalityöntekijät ovat huomanneet työskentelyssä, että riippuu paljon vanhemman vammasta kykeneekö vanhempi muuttamaan omaa toimintaansa tai ymmärtämään niiden tukitoimien merkitystä, joita perheessä on meneillään. Perheissä tilanteet ilmenevät hyvin yksilöllisesti. Hirsjärven ja Huttusen (2001, 51) mukaan vanhemmuuden haasteet puutteina itsereflektiossa voidaan tulkita adaptaatioteorian mukaisesti puutteiksi sopeutumisessa vanhemmuuden tehtävään ja uusiin elinolosuhteisiin perheen vanhempana. Sopeutumista uusiin elinolosuhteisiin haastavat nimenomaan puutteet henkilöt omissa voimavaroissa ja kyvyissä sopeutua uuteen tilanteeseen. Lastensuojelun kautta pyritään tukemaan vanhempia uuteen elämäntilanteeseen sopeutumisessa muun muassa opettamalla vanhemmuuteen liittyviä käytännön taitoja ja mallinnetaan arjen tilanteita. Lastensuojelutyö on vahvasti muutostyötä, jossa muutospyrkimyksen perusteena on lapsen hyvinvoinnin lisääminen. Perhetilanteita pyritään muuttamaan työskentelyn avulla suotuisimmiksi, koska perhekeskeisen työn periaatteena on se, että kuten Forsberg ym. (1994, 182) kuvaavat ratkaisu ongelmiin ei ole irrottautuminen perheestä, vaan päinvastoin perhe nähdään myös ongelmien ratkaisemisen resurssina, jolloin ratkaisua asiakkaan ongelmiin tavoitellaan paremmin toimivan perhekokonaisuuden avulla.

Lapsen näkökulman huomioiminen

Tässä aineistossa lapsen näkökulman huomioiminen nähdään tärkeänä osana vanhemmuuden valmiuksia ja riittävän hyvää vanhemmuutta. Näkökulman taustalla on sosiaalityöntekijän työtä vahvasti määrittävä lapsen edun käsite (LsL 2014). Sosiaalityöntekijät ovat arjen työssään kokeneet, että lastensuojelun asiakkaana olevia erityisvanhempia on toisinaan vaikeaa saada ymmärtämään lapsen näkökulmaa tai muuttamaan toimintatapojaan lapsen ikätason vaatimalla tavalla.

”Lapsen ikätasoinen huomioiminen tuottaa haasteita. Että se lapsi muuttuu.”

Bettelheimin (1988, 22) mukaan keskeinen osa riittävän hyvää vanhemmuutta on se, että vanhempi toteuttaa ymmärtävää ja eläytyvää kasvatusta ja että lapsi tulee kuulluksi ja

kohdatuksi vanhempiensa puolesta. Puutteet lapsen näkökulman huomioimisessa näkyvät myös suhtautumisessa lastensuojelun työhön, jolloin vanhemmilla voi olla vaikeaa ymmärtää lastensuojelun näkökulmaa työskentelyssä, joka painottuu lapsen hyvinvointiin. Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan työskentelyssä ottaa huomioon se, että lapsen ikätasoinen huomioiminen voi haastaa erityisvanhempia. Tämä täytyy huomioida esimerkiksi perhetyössä siten, että aina kun lapsi kasvaa isommaksi, täytyy toimintatapoja mallintaa vanhemmille uudestaan sen mukaisesti, miten kunkin ikäisen lapsen kanssa toimitaan. Lastensuojelussa tämä tarkoittaa pitkiä perhetyön asiakkuuksia. Usein lyhyellä interventiolla ei pystytä perheen tilanteeseen vaikuttamaan vaan tuen tarve on jatkuvaa. Lisäksi sen huomioiminen, että myös lapsella on erityistarpeita, saattaa näyttäytyä haastavana vanhemmalle, jolla itselläänkin on erityistarpeita, kuten aiemmin jo mainittiin liittyen lapsen terveydestä huolehtimisen näkökulmaan. Lisäksi lapsen erityistarpeiden huomioiminen linkittyy vanhemman kykyyn soveltaa perhettä koskeva kasvatustilanteita yksilöllisesti perheen erilaisten ja eri-ikäisten lasten kohdalla.

9.2.6 Tulosten tulkintaa

Tässä aineistossa riittävän hyvää vanhemmuutta tarkastellaan lastensuojelun näkökulmasta, lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden käsitysten kautta. Voidaan ajatella, että käsitysten taustalla on monia tekijöitä, kuten sosiaalityötä määrittävät lait ja periaatteet, työntekijän työkokemus, työhön liittyvä tietoperusta sekä sosiaalityötä ohjaavat eettiset periaatteet. Lastensuojelun näkökulmaa määrittää lähtökohtaisesti lastensuojelulaki, jonka kautta vanhemmuutta ja sen riittävyyden rajapintoja tulkitaan. Lastensuojelun näkökulmasta vanhemmuutta tarkastellaan pitkälti vanhemmuudessa ilmenevien haasteiden kautta. Tämän aineiston perusteella erityisvanhempien perheissä haasteet näyttäytyvät pitkälti samankaltaisina kuin lastensuojelun asiakasperheissä yleensä.

Sosiaalityöntekijöiden käsityksissä riittävän hyvään vanhemmuuteen kuuluvat lapsen hyvinvointiin liittyvät tekijät. Myös psykologiseen vanhemmuuteen liittyvien piirteiden kuten vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutussuhteen kulttuurinen merkitys riittävän hyvän vanhemmuuden määrittäjänä on havaittavissa tässä aineistossa. Lisäksi käsityksissä voi havaita lastensuojelulain ja työkäytäntöjen muovaamia tulkintoja hyvästä vanhemmuudesta. Lastensuojelussa työskennellään nimenomaan ongelmakeskeisesti yrittäen tukea niitä asioita, jotka perheessä eivät onnistu ilman tukitoimia. Lastensuojelu on

ohjaavaa työtä, jolloin vanhempia ohjataan lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta kohti lapselle suotuisaa vanhemmuutta ja jossa työn perusteet on määritetty laissa. Kuten Laitinen ym. (2007) tilannetta kuvaa, lastensuojelussa työskennellään tämänhetkisen ja tavoiteltavan tilanteen välillä. Tämän vuoksi työskentelyn voidaan katsoa olevan normittavaa eli kohti tiettyjä kriteereitä suuntaavaa ja myös normalisoivaa, jolloin normaalin vanhemmuuden rajat asetetaan sille tasolle, jotka tulkitaan perheen yksilöllisen tilanteen mukaisesti lapsen hyvinvoinnin kannalta tarpeelliseksi.

Äitiyttä tai isyyttä ei tässä tutkimuksessa tarkastella riittävän hyvän vanhemmuuden näkökulmasta erikseen sillä sukupuoleen liittyvät erot eivät tässä aineistossa aiheuttaneet pohdintaa sosiaalityöntekijöiden käsityksissä vanhemmuudesta. Sen sijaan olennaisempaa tässä aineistossa nähdään se, että perheessä on ylipäättään jompikumpi vanhempi, joka kykenee kannattelemaan lapsen arkea.

Sosiaalityöntekijöiden käsityksiin tässä aineistossa vaikuttaa se, että tarkastelun kohteena olevat perheet ovat jo lastensuojelun asiakkuudessa. Tämä tarkoittaa sitä, että lastensuojelun asiakkuuden kriteerit ovat täyttyneet. Lastensuojelutarpeen selvityksen perusteella on todettu ja lastensuojeluasiakkuus on alkanut, koska lapsen kasvuolosuhteet ovat vaarantaneet tai eivät turvanneet lapsen terveyttä tai kehitystä tai lapsi on itse käyttäytymisellään vaarantanut terveyttään ja kehitystään tai on todettu, että lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia. (LsL 2014.) Tämä tutkimus on tehty siinä vaiheessa kun sosiaalihuoltolain mukaisia tukitoimia oli hiljattain otettu käyttöön eivätkä sosiaalihuoltolain mukaiset käytännöt olleet vielä vakiintuneita. Mielenkiintoinen pohdinnan aihe onkin, olisivatko kehitysvammaisten vanhempien perheet lastensuojelun asiakkuudessa jos he saisivat tarvitsemansa tuen vanhemmuuteen peruspalveluiden piiristä tarpeeksi ajoissa tai matalammalla kynnyksellä sosiaalihuoltolain mukaisena tukitoimena. Tässä tuen tarpeiden tunnistaminen varhaisessa vaiheessa on keskeisessä asemassa. Voidaan myös pohtia, mikä on pohjimmainen syy lastensuojelun tukitoimien tarpeen taustalla näissä perheissä – liittyykö se esimerkiksi Barnesin ym. (1999) kuvaamaan vammaisuuteen liittyvään syrjäytymisprosessiin ja sen aiheuttamaan huono-osaisuuteen.

9.3 Kehittämistarpeita sosiaalityöntekijöiden työhön

Tämän aineiston perusteella sosiaalityöntekijät kokevat vanhemmuuden arvioinnin haasteelliseksi omassa työssään. Vanhemmuuden haasteiden ja onnistumisten havaitseminen on tulkintaa, jota sosiaalityöntekijän täytyy tehdä lyhyiden tapaamisten tai muualta verkostosta esimerkiksi perhetyöstä tuodun tiedon varassa.

”Se on tosi iso vastuu, kun se ei ole rastiruutuun hommaa. Nämä on kaikki semmosia suuntaa antavia, ne on lapsen kehitykselle suotuisia juttuja että näin toimitaan. Toisaalta se, että mitä voidaan vaatia, miten vanhempi voi näyttää, että on jossain asiassa petrannut tai mikä on tarpeeksi että vältetään sijoitus.”

Aineiston perusteella työntekijät ovat hyvin tietoisia omasta vastuustaan perheiden kanssa työskennellessä ja myös tietoisia ja vastuullisia vallankäytön suhteen. Tämän aineiston perusteella vanhemman kehitysvammaisuus ei sinänsä aseta perheitä eri asemaan muiden lastensuojeluperheiden kanssa vaan kaikkien vanhempien vanhemmuuden valmiuksia tulkitaan lastensuojeluperusteiden välityksellä. Vanhemmuuden arviointi ja työskentelyn aikana tapahtuneen muutoksen arvioiminen nähdään haasteellisena ja yksilöllisesti erilaisten perhetilanteiden osalta muuntuvana. Laitinen ym. (2007, 71) kuvaavat tilannetta niin, että työskentelyssä on aina olemassa useampia vaihtoehtoja, joiden hyödyllisyys tai haitallisuus tulee esiin vasta pidemmän ajan kuluttua. Saurama (2002, 221) puolestaan pohtii asiaa niin, että sosiaalityöntekijän tehtävänä on arvioida erilaisissa yksilöllisissä asiakastilanteissa, kuinka paljon on sopivaa ennen kuin se muuttuu sopimattomaksi.

Useampi tämän aineiston sosiaalityöntekijöistä sattui olemaan sellainen, että heillä oli aiempaa työkokemusta muualta sosiaalialalta ennen sosiaalityöhön siirtymistä. Osalla oli taustalla sosionomin tai lähihoitajan koulutus ja pitkä työkokemus esimerkiksi ohjaajana sosiaalialalla. Tämä tausta koetaan ehdottomaksi vahvuudeksi. Oma työkokemus sosiaalialalla koetaan vahvuudeksi myös sen vuoksi, että se antaa käytännön välineitä perheen kohtaamiseen ja vuorovaikutustilanteisiin.

”Usein joutuu tekemään arjenhallintaan liittyvän aikataulun, viikonpäivät ja kellonajat, ja siitä lähetään liikkeelle, että mihinkä aikaan ois hyvä herätä ja sitten aamupala ja kaikki ne päivän toiminnot siihen taululle laitettuna.”

”Liirumlaarumeita on turha jauhaa, pitää puhua selkokielellä.”

Sosiaalityöntekijät kokevat hyödylliseksi sen, jos he itse huomaavat käyttää selkokieltä työskennellessään niiden perheiden kanssa, joissa vanhemmalla on kehitysvamma. Myös vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä on kokeiltu, esimerkiksi sovittujen asioiden muistiin kirjoittamista vanhempaa varten. Tarpeellisena nähdään se, että työntekijä itse arvioi omaa työtään ja haluaa tehdä asiakaslähtöisiä muutoksia työtavoissaan. Sosiaalityöntekijät kokevat työskentelyssä olennaiseksi sen, että asiakas tuntee tulleen kuulluksi. Herkällä korvalla kuuntelemisen koetaan auttavan omassa työskentelyssä ja luottamuksen rakentamisessa.

Tämän aineiston perusteella puutteeksi koetaan se, että sosiaalityön koulutuksessa erityisryhmiä ei käsitellä millään tavalla, vaikka käytännön työssä työtä tehdään koko ajan erilaisten erityisryhmien kanssa. Tähän kaivataan lisätietoa ja koulutusta.

”Itellä on aika vähän tietoutta kehitysvammoista ja oon huomannu kuinka yksilöllisesti se näyttäytyy siinä arjessa ja toimintakyvyssä.”

Osa sosiaalityöntekijöistä kertoo etsivänsä itse omatoimisesti lisätietoa esimerkiksi diagnooseista silloin kun työntekijä saa tietoonsa, että perheen lapsella tai vanhemmalla on joku diagnoosi, ja he kokevat, että tämä auttaa ymmärtämään perheen ongelmia ja vuorovaikutustapoja ja helpottaa sitä kautta työskentelyä perheen kanssa. Diagnoosin tuntemus saattaa auttaa myös perhetyön kohdentamisessa ja työmenetelmien valikoinnissa.

Myös lastensuojelun työskentelyn ja ajattelutavan ongelmakeskeisyyttä pohditaan aineistossa. Sosiaalityöntekijät kokevat, että lastensuojelun avohuollon työskentelyssä voitaisiin painottaa enemmän hyvin menevien asioiden vahvistamista.

”Aina jää mieleen ne huonot kohdat, vaikka siellä ois paljon niitä hyviä juttuja, joita tukemalla vois jotenki jotkut huonot jutut saada pienemmäksi...eihän se ole pelkkää huonoa, aina löytyy jotain hyvääkin.”

Oman työn kannalta merkitykselliseksi koetaan se, että omat odotukset työskentelyn mahdollisuuksista ja tavoitteista asetetaan realistiselle tasolle asiakkaan erityispiirteet huomioon ottaen.

”Jos ei ole olemassa mahdollisuutta muutokseen silloinhan täytyy hyväksyä se olosuhde ja tukea perhettä niin ettei se menisi ainakaan huonompaan

suuntaan. Joskus ei pystytä tukemaan tarpeeksi ja sitten täytyy ratkaista lapsen tilanne toisin.”

Sosiaalityö koetaan vahvasti muutostyönä mutta samalla sosiaalityöntekijät ovat huomanneet, että erityisvanhempien perheissä vanhempien mahdollisuudet muuttaa toimintatapojaan voivat olla rajalliset. Työntekijä voi turhautua tai työskentely lähtee väärästä suunnasta liikkeelle jos työntekijä ei itse tiedosta omia ennakkokäsityksiään sen suhteen, millaisia muutoksia perheessä on vanhempien erityispiirteet huomioon ottaen käytännössä mahdollista saavuttaa.

”Sosiaalityöntekijän merkitys koordinoivana työntekijänä on tärkeä.”

Lisäksi sosiaalityöntekijät kokevat tarpeelliseksi ja hyödylliseksi sen, että heitä ympäröi muiden asiantuntijoiden verkko, joka tukee perhettä ja jolta voi tarvittaessa kysyä neuvoa ja tukea perheen asiassa. Perheiden ympärillä saattaa olla laajoja eri toimijoiden muodostamia verkostoja ja sosiaalityöntekijät kokevat oman työnsä sijoittumisen verkostossa tärkeäksi. Tämä nähdään myös asiakkaan kannalta merkityksellisenä asiana, sillä laaja verkosto saattaa olla asiakkaalle vaikeasti hahmotettavissa. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on tällöin olla se henkilö, johon asiakas tarvittaessa pitää yhteyttä ja joka toimii verkoston koollekutsujana.

10. POHDINTA

Tutkimuksen tavoitteena oli löytää sosiaalityön näkökulmasta tietoa ja ymmärrystä liittyen sellaisiin vanhempiin, joilla on kehitysvamma tai merkittäviä oppimisen vaikeuksia. Tavoitteena oli hahmottaa riittävän hyvään vanhemmuuteen kuuluvia tekijöitä ja sitä miten riittävän hyvää vanhemmuutta tarkastellaan lastensuojelun sosiaalityössä. Tutkimuksen kohteena olivat lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden käsitykset riittävän hyvästä vanhemmuudesta. Myös sosiaalityöntekijän omaa työtä tarkasteltiin ja pyrittiin löytämään kehittämistarpeita sosiaalityöntekijän työhön.

Tässä tutkimuksessa vanhemmuutta tarkastellaan lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden käsitysten välityksellä. Lastensuojelun työntekijöille vanhemmuuden riittävyyden tarkastelunäkökulma määrittyy lastensuojelulain antaman työskentelykehyksen ja lapsen terveyttä ja kehitystä ylläpitävien seikkojen perusteella. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden käsitykset riittävän hyvästä vanhemmuudesta määrittyvät lähinnä vanhemmuutta haastavien tekijöiden kautta eli sen kautta, mitkä asiat koetaan puutteellisiksi tai vanhemmuutta haastaviksi. Tämä ajattelutapa on lastensuojelulle ominaista, sillä lastensuojelun tehtävänä on tuoda muutos parempaan perheessä ongelmallisiksi todetuissa tilanteissa. Lastensuojelu on normittavaa ja normalisoivaa toimintaa, jossa tehdään jatkuvaa rajanvetoa sen suhteen mikä on sopivaa tai lapselle suotuisaa vanhemmuutta. Tässä tutkimuksessa esiin tuodut käsitykset vanhemmuudesta tulkittiin osaksi riittävän hyvän vanhemmuuden ulottuvuuksia. Selkeää vastausta tai määritelmää siihen, mitä kaikkea riittävän hyvään vanhemmuuteen sisältyy, ei tämänkään tutkimuksen perusteella ollut löydettävissä vaan tämän myötä vahvistui käsitys siitä, että riittävän hyvä vanhemmuus on monimuotoista ja kulttuuriympäristöön ja aikakauteen sidonnaista. Tämän myötä myös vanhemmuutta haastavat tekijät sijoittuvat eri elämänalueille.

Tutkimustulosten perusteella lastensuojelun asiakkuuden perustana erityisvanhempien perheiden kohdalla ovat lastensuojelun kriteerit ja vanhemmuuden haasteet näyttäneet pitkälti samanlaisina kuin lastensuojelun asiakasperheissä yleensä. Vammaisuus ei ollut työntekijöiden käsityksissä lastensuojeluasiakkuutta tai riittävän hyvää vanhemmuutta määrittävä tekijä vaan erityisvanhemmat olivat asiakkuuden arvioinnissa samalla viivalla muiden lastensuojeluasiakkaiden kanssa. Lastensuojelun työskentelyssä onkin olennaista

huomioida se, ettei perheiden selviytymisestä tehdä ennakko-olettamuksia tai määritellä vanhemmuutta riittämättömäksi pelkästään vanhemman kehitysvamman vuoksi. Kehitysvammaisten vanhempien ominaisuudet voivat altistaa tarkastelun alla olevat perheet ammattilaisten väärälle vallankäytölle ja syrjinnälle. Vanhemmuuden arvioinnissa tuleekin ottaa huomioon se, mihin vanhemmuutta verrataan ja mikä on riittävän hyvän vanhemmuuden mittaristo. (Booth & Booth 1997, 124.)

Lastensuojelussa vanhemmuutta tulkitaan lastensuojelulain antaman viitekehyksen mukaisesti ja myös erityisvanhempien kuten kaikkien muidenkin asiakkaiden kohdalla pohditaan sitä, täytyvätkö asiakkuuden kriteerit. Lastensuojelun työskentely on normittavaa ja normalisoivaa, jolloin riittävän hyvän vanhemmuuden rajat asetetaan sille tasolle, jotka tulkitaan lapsen hyvinvoinnin kannalta tarpeelliseksi. Tilanteita tulkitaan kussakin perhetilanteessa yksilöllisesti. Lastensuojelun asiakkuuteen liittyy usein perheiden huono-osaisuutta ylipäätään, esimerkiksi köyhyyttä tai työttömyyttä. Myös kehitysvammaisten vanhempien perheiden lastensuojelun asiakkuuden taustalla löytyy usein näitä esimerkiksi Barnes ym. (1999) kuvaamia vammaisuuteen liittyvään syrjäytymisprosessiin kuuluvia tekijöitä ja huono-osaisuutta. Perheen yleiset elinolosuhteet esimerkiksi asumisen tapa, vanhempien työttömyys tai taloudellinen tilanne voivat määrittää perheen hyvinvointia tai sen puutetta pitkälle. Myös tukiverkoston laajuus tai niiden puute vaikuttavat perheen ja perheessä kasvavien lasten hyvinvointiin. Onkin hyvä pohtia, tarvitsisivatko nämä perheet lastensuojelun asiakkuutta tai avohuollon tukitoimia, jos perheet saisivat riittävästi varhaista tukea tarpeeksi ajoissa peruspalveluiden piiristä.

10.1 Erityisvanhemmat ja heidän perheensä lastensuojelun asiakkaina

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella erityisvanhempien ryhmä on lastensuojelun sosiaalityöntekijöille selkeästi tunnistettava ryhmä ja heidän tuen tarpeensa nähdään monimuotoisena ja haastavana. Asiakasryhmä nähdään myös pitkäkestoista tukea tarvitseväksi. Tämän perusteella tulkinta siitä, että kehitysvammaiset tai erityisiä oppimisen vaikeuksia omaavat vanhemmat olisivat näkymätön asiakasryhmä lastensuojelussa (Kantojärvi 2009, 22), ei tämän tutkimuksen perusteella saisi tukea ainakaan lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden käytännön työssä. Myös vanhempien vastahakoisuus tukitoimien suhteen tunnistetaan tämän asiakasryhmän suhteen ja yhteistyön tekemisen haasteet ovat

tiedostettuja. Sosiaalityöntekijät kokevat, että osasyynä asiakkaiden kielteiseen suhtautumiseen on se, että asiakkaat eivät tiedä mitä avohuollon tukitoimet tarkoittavat vaan sosiaalityön toiminta ymmärretään pelkästään huostaanoton kautta, samalla tavoin kuten Kantojärvinen (2009, 22) on omassa tutkimuksessaan todennut. Tämä haastaa sosiaalityöntekijöitä kertomaan lastensuojelusta tavalla, joka ei uhkaa olemassa olevaa vanhemmuutta.

Tutkimusaineistosta käy ilmi, että lastensuojelussa perheiden tilanteita tulkitaan yksilöllisesti. Haastattelutilanteessa sosiaalityöntekijät painottivat usein sitä, ettei tarkastelun kohteena olevien perheiden tilanteita voi yleistää. Voikin pohtia, onko lastensuojelun asiakasryhmiä mielekästä erotella tällä tavoin tutkimusta varten, sillä myös tämän asiakasryhmän haasteet riittävän hyvän vanhemmuuden suhteen vastaavat pitkälti niitä samoja haasteita, joita esiintyy kaikissa lastensuojelun asiakasperheissä. Lastensuojelun asiakkuuteen tulevat perheet painivat samojen vanhemmuutta haastavien tekijöiden kanssa ja tarvitsevat tukea samantapaisissa asioissa. Lastensuojelun asiakkuuden perustana ovat kaikille samat kriteerit, joiden mukaan arvioidaan vaarantuuko lapsen kasvu tai kehitys kulloisessakin yksilöllisessä perhetilanteessa.

Aineistossa tarkastelun kohteena olevien perheiden tuen tarpeita kuvataan monimuotoisiksi ja korostetaan moniammatillisen työn merkitystä näiden perheiden tukemisessa. Tutkimustulokset tukevat Weiberin ym. (2014, 294) näkemystä siitä, että tarpeeksi joko tukiverkoston toimin tai ammattiavun turvin tuettuna erityisvanhempien vanhemmuus voi onnistua riittävän hyvin ja kehitysvammaisten vanhempien vanhemmuuden taidot voivat annetun tuen avulla kehittyä. Tukitoimien riittävän hyvän vanhemmuuden tukemiseksi täytyy olla jatkuvia ja tarpeeksi kattavia, jotta perheitä saadaan riittävästi tuettua monimuotoisissa ongelmissa. Perheiden tulisikin saada varhaista tukea vanhemmuuteensa jo peruspalveluiden piirissä, jolloin lastensuojelun asiakkuutta ei välttämättä syntyisi. Bloomfieldin ym. (2010) mukaan ilman tarpeeksi kattavaa palveluverkoston ja lähiverkoston tukea erityisesti kehitysvammaisilla vanhemmille vanhemmuuden taidot voivat jäädä riittämättömiksi ja puutteellisiksi ja kasvuympäristö voi vaarantaa lapsen kasvun, kehityksen ja turvallisuuden, joten perheen omatoimisen selviytymisen kannalta monimuotoinen tuki on keskeisessä asemassa. Eniten ja monimuotoisinta tukea tarvitsevat yksinhuoltajien perheet. Ammatti-ihmisten tarjoama tukiverkosto on tärkeässä kannattelevassa roolissa näissä perheissä. Vaikka vanhemmuutta on tutkittu paljon äitiyden

ja isyyden näkökulmasta, tässä aineistossa sukupuolten välisellä erolla ei näyttänyt olevan merkitystä vaan riittävän hyvän vanhemmuuden kannalta olennaisena näyttäytyi se, että perheessä on edes yksi vanhempi, joka kannattelee perheen arkea.

10.2 Pohdintaa riittävän hyvästä vanhemmuudesta

Tutkimustulosten perusteella keskeisinä riittävän hyvän vanhemmuuden ulottuvuuksina nähdään lapsen suojeleminen ja hoiva sekä lapsen yksilöllisen kehityksen turvaaminen. Lisäksi tukiverkoston ja asiantuntijaverkoston tuki voidaan tulkita vanhemmuuden riittävyttä kannatteleviksi tekijöiksi. Lisäksi vanhemmuuteen katsotaan kuuluvaksi vanhemman kyky oman toiminnan muuttamiseen ja arviointiin. Vanhemmat nähdään lapsen suojelejoina ja hoivaajina, jolloin turvalliseen arkeen liittyvät tekijät kuten lapsen elinympäristöön liittyvät turvallisuustekijät ja perheen aineellinen hyvinvointi sekä lapsen perustarpeista huolehtiminen nähdään merkityksellisinä. Tässä taustalla näkyy tulkinta siitä, että suomalaisen kulttuuriseen käsitykseen hyvästä vanhemmuudesta kuuluu lapsen hyvästä hoidosta huolehtiminen (Vuori 2001).

Aineistossa turvallisen arjen ylläpitämisen haasteina sekä vuorovaikutuksellisen kasvuympäristön ylläpitämisen ongelmakohtina näyttäytyy niitä tekijöitä, joita myös Björkman ja Henttonen (2009) kuvaavat niiden vanhempien kohdalla, joilla on kehitysvamma tai erityisiä oppimisen vaikeuksia. Arkirutiinien hoitamisen lisäksi sosiaaliset taidot kuten vuorovaikutustilanteet voivat näyttäytyä erityisvanhemmille haasteellisia. Lisäksi ongelmanratkaisutaitojen puutteet näyttäytyvät arjessa esimerkiksi haasteina rajojen asettajan roolissa ja kasvatuskeinojen soveltamiseen liittyvinä pulmina. Sosiaalityöntekijät kokevat erityisesti vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutussuhteen merkittäväksi tekijäksi, kun riittävän hyvää vanhemmuutta määritetään. Käsitteet psykologisesta vanhemmuudesta ja sitä tulkitsevista kiintymyssuhdeteorioista näyttäytyvät käsitysten taustalla merkityksellisinä. Vuorovaikutussuhteen ongelmia ei aina ole helppo havaita, ja tämä koetaan lastensuojelun haasteeksi, erityisen haastavaksi lastensuojelun näkökulmasta koetaan varhaisen vuorovaikutuksen puutteiden havaitseminen ja todentaminen.

Vanhemmuus näyttäytyy sosiaalityöntekijöiden käsityksissä myös tehtävinä ja velvollisuuksina, joita lastensuojelussa tarkastellaan Hurtigin (2003, 14) kuvaaman

tehtävälouheen kautta. Tässä korostuvat vanhempien kyvyt toteuttaa vanhemmuuteen kuuluvia velvoitteita. Vanhemmuuteen kuuluviksi velvoitteiksi katsotaan turvallisen arjen ylläpitämiseen liittyvien asioiden kuten riittävän ravinnon ja vaatetuksen hankkiminen sekä päivärytmin ylläpitäminen. Arjen hallinta nähdään osana kunnollista vanhemmuutta myös Hiitolan (2015) tutkimuksessa. Lisäksi osaksi riittävän hyvää vanhemmuutta nähdään lapsen koulunkäynnin tukeminen sekä virikkeellisen kasvuympäristön tarjoaminen lapselle.

Lisäksi riittävän hyvän vanhemmuuden osana nähdään vanhemman kyky oman toiminnan muuttamiseen ja arviointiin. Riittävän hyvä vanhemmuus ei välttämättä toteudu ilman tukitoimia, jos vanhempi ei kykene oman toiminnan muuttamiseen tai näkemään ylipäättään tarpeita oman toiminnan arvioimiseen. Bergin (2008, 94–96) mukaan kulttuuriseen hyvään vanhemmuuteen kuuluu oman riittämättömyyden tiedostaminen. Tähän liittyy myös vanhemman kyky lapsen näkökulman huomioimiseen ja toiminnan arvioimiseen sen kautta mitä vaikutuksia toiminnalla on lapselle. Myös Hiitola (2015) näkee kunnollisen vanhemmuuden haasteena sen, etteivät vanhemmat kykene tunnistamaan miten heidän elämäntapansa ja kodin olosuhteet vaikuttavat lapsiin. Haasteet lapsen näkökulman huomioimisessa voivat vaikeuttaa myös lastensuojelun kanssa tehtävää yhteistyötä, sillä lastensuojelutyö lähtee liikkeelle lapsen näkökulmasta ja työtä tehdään lapsen hyvinvoinnista käsin.

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella myös kyky tehdä yhteistyötä nähdään riittävän hyvän vanhemmuuden osa-alueena. Myös Berg (2008, 94–96) kuvaa tätä niin, että hyvään vanhemmuuteen kuuluu se, että vanhempi hyväksyy ammattiavun osaksi paremman vanhemmuuden tavoittelua. Yhteistyön merkitys pohjautuu siihen, että lastensuojelun tehtävä on paikata puutteellista vanhemmuutta ja tukea perheitä ongelmatilanteissa. Olennaista yhteistyön rakentumiselle on se, että ilman tukitoimia riittämätön vanhemmuus vaarantaa lasten kasvua ja kehitystä mutta hyvällä yhteistyöllä perheen yhtenäisyyttä pystytään tukemaan ja vanhemmuutta mahdollisuuksien mukaan kehittämään. Avohuollon tukitoimien suuntaamisessa näyttäytyy selvästi perhekeskeinen ajattelutapa, jossa työskentelyn tavoitteena on hyvin toimiva ja yhtenäisenä pysyvä perhe ja perhekeskeisesti vanhempia tukemalla tuetaan samalla myös lasten hyvinvointia.

10.3. Lastensuojelu riittävän hyvän vanhemmuuden tukena

Tutkimustulosten perusteella lastensuojelun työskentelyssä riittävän hyvän vanhemmuuden arviointi koetaan haastavana. Työskentely on jatkuvaa arviointia siitä, mikä on lapsen kannalta riittävää ja mikä on missäkin tilanteessa oikea tapa toimia tai milloin lapsen kasvu ja kehitys vaarantuu, rajanveto Hackingin (1997, 240–245) kuvaaman normaalin ja ei-normaalin välillä koetaan siis haasteellisena. Tutkimustulosten perusteella lastensuojelun avohuollon tukitoimet nähdään monissa perheissä riittävän hyvää vanhemmuutta paikkaaviksi tekijöiksi, joilla ylläpidetään lapsen hyvän elämän lähtökohtia ja pyritään ehkäisemään suotuisan kehityksen esteitä. Avohuollon tukitoimien kautta lasta tuetaan vanhemmuuden tukemisen lisäksi myös perheen ulkopuolisin keinoin ja laajennetaan lasta tukevaa verkostoa kodin ulkopuolelle.

Sosiaalityöntekijät kuvaavat lastensuojelun avohuollon tukitoimien suuntaamista siten, että aluksi kun lapsi on pieni, yritetään avohuollon tukitoimilla tukea enemmän nimenomaan vanhempia ja heidän vanhemmuuttaan siten, että tukitoimet paikkaavat riittävän hyvän vanhemmuuden puutteita. Tukitoimet näyttäytyvät perhekeskeisyyden välityksellä, jolloin työskentely määrittyy ensin työskentelynä aikuislähtöisesti perheen vanhempien kanssa Hurtigin (2003) kuvaaman tihkuvan auttamismallin mukaisesti. Usein vanhemmille esimerkiksi perhetyön välityksellä mallinnetaan lapsen hoitoon liittyviä käytännön tilanteita. Kun lapsi kasvaa isommaksi, vanhempien avuttomuus tai osaamattomuus näyttäytyy usein haasteina rajojen asettajan roolissa. Myöhemmin tukitoimet siirtyvät enemmän suoraan lapsen tukemiseen esimerkiksi tukiperhe- tai tukihenkilötoiminnan ja tuetun harrastustoiminnan avulla, jolloin aikuislähtöisestä työtavasta siirrytään enemmän lapsilähtöiseen työskentelyyn. Myös Hiitola (2015, 229) toteaa omassa tutkimuksessaan, että vaikka lastensuojelullinen huoli on syntynyt kodin olosuhteista, siirretään huomio työskentelyn edetessä yhä enemmän lapsen omaan käyttäytymiseen ja lapsen tukemiseen. Tukitoimien avulla lasta pyritään tukemaan kodin ulkopuolelle ja vahvistamaan lapsen kasvuympäristöä kodin ulkopuolella. Lapsen kasvaessa isommaksi häntä ympäröivä muu tukiverkko nostetaan kodin rinnalle tärkeään asemaan lasta suojaavana tekijänä.

Lastensuojelun läsnäolo nähdään kontrollielementtinä perheiden arjessa mutta samalla sosiaalityöntekijät kuvaavat työtään siten, että he ovat asiakkailleen myös rinnalla kulkijoita. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on toimia oikeiden tukitoimien löytäjänä sekä tukitoimien

koordinaattorina ja vanhempien yhteyshenkilönä. Sosiaalityö ja lastensuojelu koetaan muutostyöksi ja lastensuojelutyössä keskeistä onkin muutoksen aikaansaaminen ongelmallisissa perhetilanteissa. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan työskentelyä tulee kohdentaa enemmän asiakkaan voimavarojen tunnistamiseen ja hyvien ja toimivien asioiden ylläpitämiseen perheessä. Muutostyössä olennaista on tunnistaa realistiset muutoksen mahdollisuudet, sillä vaarana on asiakkaan määrittymisen ongelmalliseksi yksilöksi esimerkiksi juuri omien erityispiirteidensä takia, jolloin muutoksen mahdollisuutta on vaikea nähdä. Tärkeää on myös riittävän hyvän vanhemmuuden tarpeeksi selkeä määrittely siten, että vanhempi tietää millaisia muutoksia häneltä odotetaan.

Aineistoni perusteella perheille myönnetyt avohuollon tukitoimet vaikuttavat monimuotoisilta ja yksilöllisesti perheiden tarpeisiin suunnatuilta. Perhesiteiden yhtenäisyyttä ylläpidetään tukitoimien avulla pitkään, jonka perustella voidaan tehdä tulkinta siitä, että lastensuojelussa lähisuhteiden tärkeys tunnustetaan ja lastensuojelun tehtävä näyttäytyy vanhemmuuden puutteiden paikkaajana. Lastensuojelu tukee siis vanhemmuutta pitkälti suhdeluonteen kautta, jolloin vanhemman ja lapsen side nähdään lapsen kasvulle ja kehitykselle ensisijaisen tärkeänä (Hurtig 2003, 14). Toisaalta riittävän hyvää vanhemmuutta on tarpeen tulkita myös lapsen edun ja lapsen oikeuksien näkökulmasta, jolloin on syytä pohtia, kuinka pitkälle avohuollon tukitoimet pystyvät paikkaamaan vanhemmuuden haasteita jos vaikutus näkyy kodin olosuhteissa ja milloin on lapsen edun mukaista esimerkiksi sijoittaa lapsi kodin ulkopuolelle.

Sosiaalityö on ihmissuhdetyötä, jossa luottamuksen rakentuminen työntekijän ja asiakkaan välillä on tärkeää. Tämä aineiston perusteella sosiaalityöntekijät pyrkivät kehittämään omaa työtään ja asiakaskohtauksia asiakaslähtöisesti siten, että luottamuksellisen työskentelysuhteen luominen olisi mahdollista. Tämä näyttäytyy myös siten, että sosiaalityöntekijät ovat valmiita ottamaan selvää ja kouluttautumaan tunnistukseen asiakasryhmän haasteita ja lisätäkseen omia vuorovaikutustaitoja haasteellisissa asiakastilanteissa. Monet erityisvanhemmat myös hyötyisivät siitä, että ymmärtämisen ja käsityskyvyn erilaisuus huomioitaisiin asiakaskohtauksissa. Myös aiempi työ sosiaalialalla koetaan suurena vahvuutena sosiaalityöntekijän työssä. Käytännön työn kannalta olennaista on kuitenkin se, että jo opiskeluaikana tulevat sosiaalityöntekijät saisivat välineitä erilaisten asiakasryhmien kohtaamiseen.

Tutkimuksen tavoitteena oli tuoda kehitysvammaiset tai merkittäviä oppimisen vaikeuksia omaavat vanhemmat tutkimuksen kohteeksi, koska tätä asiakasryhmää koskevaa tutkimusta sosiaalityössä ja lastensuojeluun liittyen on tehty varsin vähän. Tutkimus toteutettiin haastattelemalla lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä. Laadullisen tutkimuksen haastatteluaineisto on yleensä pieni kuten tässäkin tutkimuksessa, sillä tarkoituksena on tarkastella aineiston avulla esiin nousevaa ilmiötä, ei niinkään saada aikaan laajasti yleistettäviä tutkimustuloksia. Asiakasryhmää pohdittiin tässä tutkimuksessa riittävän hyvän vanhemmuuden kautta. Riittävän hyvän vanhemmuuden pohdintaa voidaankin soveltaa yleisesti lastensuojelutyössä, ei vain pelkästään tämän asiakasryhmän kohdalla, ja sen pohtiminen kuuluu lastensuojelutyön arkipäivään. Koin myös omalta osaltani hyvin antoisaksi ja hyödylliseksi tämän tutkimuksen myötä perehtyä niihin osa-alueisiin, joita vanhemmuuteen kuuluu ja minkä avulla riittävän hyvää vanhemmuutta tarkastellaan lastensuojelun sosiaalityössä.

10.4 Jatkotutkimusehdotukset

Tämän tutkimuksen myötä mieleen tuli useita jatkotutkimusaiheita kehitysvammaisten ja erityisistä oppimisen vaikeuksia omaavien vanhempien perheisiin sekä lastensuojeluun liittyen. Kiinnostavana jatkotutkimusaiheena olisi perehtyä tarkemmin ja kehittää niitä menetelmiä, joita asiakaskohtaamisissa voitaisiin hyödyntää kehitysvammaisten tai erityisiä oppimisen vaikeuksia omaavien vanhempien kohdalla. Esimerkiksi selkokielisten oppaiden tai muiden käytännön työvälineiden kehittäminen yhdessä asiakasryhmän kanssa sekä menetelmiä käyttävien työntekijöiden kokemusten kautta olisi hyödyllistä käytännön lastensuojelutyön kannalta. Olisi myös mielenkiintoista perehtyä tarkemmin tämän ryhmän piirteisiin ja lastensuojelun asiakkuuden syihin kvantitatiivisen tutkimuksen menetelmin. Tällaisen tutkimuksen tekeminen tosin on tosin tuskin kovin helppoa lastensuojelutyöhön liittyvät salassapitokysymykset huomioon ottaen. Lisäksi erityisen mielenkiintoista olisi tarkastella asiakassuhteessa tapahtuvaa vuorovaikutusta ja siinä tapahtuvia ilmiöitä diskurssianalyysin keinoin. Tarkasteltavia aihepiirejä voisivat olla vuorovaikutuksessa tuotetut neuvonantoon liittyvät piirteet ja siinä mahdollisesti esiin nouseva voimavarakeskeinen työskentely, toimijuuden rakentaminen vuorovaikutuksen keinoin sekä vuorovaikutuksessa tapahtuva identiteetin tukeminen.

Myös pitkäaikaistutkimus tapaustutkimuksena lastensuojelun vaikuttavuusnäkökulmasta eri asiakastapauksissa antaisi hyödyllistä tietoa kehitysvammaisten vanhempien perheiden elämästä ja tuen tarpeista. Lastensuojelun vaikuttavuutta voisi tutkimuksessa lähestyä esimerkiksi asiakkaiden onnistuneisuuden kokemusten tai asiakkaiden elämäntilanteissa tapahtuneiden muutosten kautta. Mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe olisi myös narratiivinen tutkimus kehitysvammaisten vanhempien lasten kertomuksista, eli tarinat siitä, miten lapset ovat kokeneet elämänsä kehitysvammaisten vanhempien perheessä ja miten vanhempien kehitysvammaisuus on lapsille näyttäytynyt ja miten he ovat erilaiset tukimuodot elämässään kokeneet jos niitä on heidän perheelleen tarjottu. Samalla näissä perheissä kasvaneiden lasten kautta voitaisiin tutkia sitä, näyttäytyykö ylisukupolvinen huono-osaisuus merkittävänä piirteenä näissä kehitysvammaisten vanhempien perheissä kasvaneilla lastensuojelutaustan omaavilla lapsilla.

LÄHTEET

Ahponen, Helena (2008) Vaikeavammaisen nuoren aikuistuminen. Yksilöllinen ja erilainen elämäntilanne. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 94. Kelan tutkimusosasto, Helsinki. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.

Ahponen, Helena (2009) Valkoinen talvitakki ja muita tabuja vammaisuudesta. Teoksessa Laitinen Merja ja Pohjola Anneli (toim.) Tabujen kahleet, 90–116. Tallinna Raamatutrukikoda, Tallinna.

Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. Vastapaino, Tampere.

Allardt, Erik (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. WSOY, Helsinki.

Arnkil, Erik (1994) Missä määrin perheiden tulisi pitää huolta jäsenistään. Teoksessa Linna, Pirkko (toim.) Perhe. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja. C-sarja 6/1994, 50–61. Jäljennepalvelu, Tampere.

Bandura, Albert (1971) Social learning theory. Stanford University,

Bardy, Marjatta (2009) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Yliopistopaino Oy, Helsinki.

Bardy, Marjatta (2013) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä, 49–78. Yliopistopaino Oy, Helsinki.

Barnes, Colin, Mercer, Geof ja Shakespeare Tom (1999) Exploring disability. A sociological introduction. Polity Press, Cambridge, UK.

Berg, Kristiina (2008) Äitiys kulttuurisina odotuksina. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 48/2008, Väestöliitto. Vammalan Kirjapaino Oy, Helsinki.

Bettelheim, Bruno (1988) Kyllin hyvät vanhemmat. Kirja lastenkasvatuksesta. WSOY, Juva.

Björkman, Pia ja Henttonen, Pia (2009) Tuettu vanhemmuus – toimintamalli laaja-alaista tukea tarvitseville perheille. Teoksessa Björkman, Pia, Henttonen, Pia & Kantojärvi Aila (toim.) Enemmän otetta ja osallisuutta – projektin loppuraportti, 12–21. Kehitysvammaisten Tukiliitto ry.

Bloomfield, Linda, Kendall, Sally & Fortuna, Sandra (2010) Supporting parents: development of a tool to measure self-efficacy of parents with learning disabilities. *British Journal of Learning Disabilities*. 38:4, 303–309.

Booth, Tim & Booth, Wendy (1997) Making Connections: A narrative study of adult children of parents with learning difficulties. Teoksessa Barnes Colin ja Mercer Geof (toim.) *Doing disability research*, 123–141. The Disability Press, Leeds; UK.

Booth, Tim & Booth, Wendy (1998) *Growing up with parents who have learning difficulties*. Routledge, Lontoo.

Booth, Tim, Booth, Wendy & McConnell, David (2005) The prevalence and outcomes of care proceedings involving parents with learning difficulties in the family courts. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. 18:1, 7-17.

Cox, Martha J. & Paley, Blair (2003) Understanding families as systems. [online] <http://www.psychologicalscience.org/pdf/Cox.pdf?origin=publication_detail>. Luettu 26.04.2015.

Dunderfelt, Tony (1991) *Elämäkaaripsykologia*. WSOY, Porvoo.

Eriksson, Susan (2008) Erot, erilaisuus ja elinolot – vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 3. Solver Palvelut Oy, Anjalankoski.

Eskola, Jari ja Suoranta Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Faureholm, Jytte (2010) Children and their life experiences. Teoksessa Llewellyn Gwynnyth, Traustadóttir Rannveig, McConnell David & Sigurjónsdóttir Hanna Björg

(toim.) Parents with intellectual disabilities Past, present and futures, 63–78. John Wiley & Sons Ltd. UK.

Forsberg, Hannele (1994) Yksi ja monta perhettä. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden perhetulkinnoista sosiaalitoimistotyössä. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi.

Forsberg, Hannele (2003) Johdanto: Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Forsberg Hannele ja Nätkin Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä, 7-15. Yliopistopaino, Helsinki.

Forsberg, Hannele, Kuronen Marja, Pösö Tarja & Ritala-Koistinen Aino (1994) Perheongelmat ja asiantuntijakäytännöt. Teoksessa Linna, Pirkko (toim.) Perhe. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja. C-sarja 6/1994, 172–187. Jäljennepalvelu, Tampere.

Forssén Katja, Laine, Kaarina ja Tähtinen, Juhani (2002) Hyvinvoinnin tekijät ja uhat lapsuudessa. Teoksessa Juhila, Kirsi, Forsberg, Hannele ja Roivainen, Irene (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö, 81–104. Kopijyvä Oy, Jyväskylä.

Fox Harding, Lorraine (1997) Perspectives in child care policy. Longman, Lontoo.

French, Sally ja Swain, John (2010) Disability. Teoksessa Shaw Ian, Briar-Lawson Katherine, Orme Joan & Ruckdeshel Roy (toim.) The SAGE Handbook of social work research, 406–418. SAGE Publications Ltd, Lontoo.

Hacking, Ian (1997) Lasten hyväksikäytön muodostaminen ja muovaaminen. Teoksessa Hänninen Sakari ja Karjalainen Jouko (toim.) Biovallan kysymyksiä, 197–251. Tammer-Paino Oy, Tampere.

Halme, Nina, Vuorisalmi, Merja ja Perälä, Marja-Leena (2014) Tuki, osallisuus ja yhteistoiminta lasten ja perheiden palveluissa. Työntekijöiden näkökulma. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportteja 4/2014. Juvenes Print, Suomen Yliopistopaino Oy, Tampere.

Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakesin työpapereita 30/2007. Valopaino Oy, Helsinki.

Heino, Tarja (2009) Erityinen lapsuus, erityinen yhteiskunnallinen vastuu: Mitä lastensuojelusta tiedetään ja mitä päätöksentekijän pitäisi siitä tietää? Taustamateriaalia sektoritutkimuksen neuvottelukunnalle. Stakes, THL. [online]
<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77377/THL_selvitys1.pdf?sequence=1>.
Luettu 24.05.2015.

Heino, Tarja (2013) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä, 52–75. Yliopistopaino Oy, Helsinki.

Henttonen, Pia (2009) Projektin tavoitteet ja keinot tavoitteiden saavuttamiseen. Teoksessa Björkman, Pia, Henttonen, Pia & Kantojärvi Aila (toim.) Enemmän otetta ja osallisuutta – projektin loppuraportti. Kehitysvammaisten Tukiliitto ry.

Hiitola, Johanna (2009) Täydentäviä tutkimuskartoituksia. Teoksessa Heino, Tarja (toim.) Erityinen lapsuus, erityinen yhteiskunnallinen vastuu: Mitä lastensuojelusta tiedetään ja mitä päätöksentekijän pitäisi siitä tietää? Taustamateriaalia sektoritutkimuksen neuvottelukunnalle. Stakes, THL. [online]
<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77377/THL_selvitys1.pdf?sequence=1>.
Luettu 24.05.2015.

Hiitola, Johanna (2015) Sukupuoli, luokka ja etnisyys huostaanottoasiakirjoissa. Väitöskirja, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Acta Universitatis Tampensis 2026. Tampere University Press.

Hirsjärvi, Sirkka ja Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino, Helsinki.

Hirsjärvi, Sirkka & Huttunen, Jouko (2001) Johdatus kasvatustieteeseen. WSOY, Juva.

Hokkanen, Liisa (2009) Empowerment valtaistuminen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa Mäntysaari Mikko, Pohjola Anneli ja Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria, 315–337. WS Bookwell Oy, Juva.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemissa. Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Väitöskirja, Lapin yliopisto. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi.

Järvinen, Ritva, Lankinen Aila, Taajamo Terhi, Veistilä Minna ja Virolainen, Arja (2007) Perheen parhaaksi. Perhetyön arkea. Edita Prima, Helsinki.

Järvikoski, Aila, Härkäpää, Kristiina & Pättikangas, Mervi (1999) Vammaisen henkilön valtaistuminen - palvelujärjestelmän avulla vai ilman sitä? Teoksessa Nouko-Juvonen, Susanna (toim.) Pyörätuolitango, 103–126. Oy Edita Ab, Helsinki.

Kaikko, Kirsi ja Friis, Leila (2009) Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä, 76–88. Yliopistopaino Oy, Helsinki.

Kantojärvi, Aila (2009) Tuentarve perheissä, joissa vanhemmalla on kehitysvamma tai laaja-alaisia oppimisvaikeuksia. Teoksessa Björkman, Pia, Henttonen, Pia & Kantojärvi Aila (toim.) Enemmän otetta ja osallisuutta – projektin loppuraportti, 22–49. Kehitysvammaisten Tukiliitto ry.

Korhonen, Auli (1997) Lapsen huostaanotto. Lainopillisia ja oikeusteoreettisia näkökulmia lastensuojelulain 16§:n tulkintaan ja soveltamiseen. Lisensiaatintutkimus, Julkisoikeuden laitos, Tampereen yliopisto.

Korkeamäki, Johanna ja Nukari, Johanna (2014) Nuorten & aikuisten oppimisvaikeudet. Kuntoutussäätiö. Unigrafia Oy, Helsinki.

Kääriäinen, Aino (2008) Ero haastaa vanhemmuuden. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.

Laitinen, Merja, Ojaniemi, Pekka ja Tallavaara, Marja-Sisko (2007) Nyt kuullaan meitä asiakkaita. Tutkimus kohtaamisesta, tiedosta ja osallisuudesta lastensuojelun työprosesseissa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 53. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Lapin yliopisto.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (1977/519)

<<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>>. Luettu 21.09.2015.

Lastensuojelulaki (2007/417) <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>>.

Luettu 14.09.2015.

Lehtomaa, Merja (2005) Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa Perttula Juha ja Timo Latomaa (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen, 163–194. Juvenes Print, Tampere.

Linna, Pirkko (1994) Esipuhe. Teoksessa. Linna Pirkko (toim.) Perhe. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja. C-sarja 6/1994, 1-2. Jäljennepalvelu, Tampere.

Llewellyn, Gwynnyth, Traustadóttir, Rannveig, McConnell, David & Sigurjónsdóttir, Hanna Björg (2010) Introduction. Teoksessa Llewellyn Gwynnyth, Traustadóttir Rannveig, McConnell David & Sigurjónsdóttir Hanna Björg (toim.) Parents with intellectual disabilities, Past, present & future, 1-14. John Wiley & Sons Ltd, UK.

Matero, Marja (2006) Kehitysvammaisuus. Teoksessa Malm, Maria, Matero Marja, Repo Marjo ja Eeva-Liisa Talvela (toim.) Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet, 165–203.

McConnell, David ja Sigurjónsdóttir, Hanna Björg (2010) Caught in the child protection net. Teoksessa Llewellyn Gwynnyth, Traustadóttir Rannveig, McConnell David & Sigurjónsdóttir Hanna Björg (toim.) Parents with intellectual disabilities, Past, present & future, 171–187. John Wiley & Sons Ltd, UK.

McGaw, Sue (1994) Assessing parents with learning disabilities: The parental skills model. *Child Abuse Review*. (3):1, 36–51.

McGaw, Sue (2000) What works for parents with learning disabilities? –Summary. Barnado's. [online] <<http://www.barnardos.org.uk/wwparwld.pdf>>. Luettu 25.04.2015.

Metsämuuronen, Jari (2006) Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski.

Niskanen, Sirkka (2005) Hermeneuttisen psykologian tieteenfilosofinen traditio. Teoksessa Perttula Juha ja Latomaa, Timo (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen, 89–114. Juvenes Print, Tampere.

Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg Hannele ja Nätkin Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä, 16–38. Yliopistopaino, Helsinki.

Oliver, Michael (1990) *The politics of disablement*. St. Martins Press, New York.

Oliver, Michael (1996) *Understanding disability. From theory to practice*. Palgrave, UK.

Perttula, Juha (2008) Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Perttula Juha ja Latomaa, Timo (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen, 115–162. Juvenes Print, Tampere.

Pitkänen, Miia (2011) Vastuun paikka. Vanhempien tukeminen huostaanotossa. Soccan ja Heikki Waris – instituutin julkaisusarja nro 26. Yliopistopaino.

Reinikainen, Marjo-Riitta (2007) Vammaisuuden sukupuolittuneet ja sortavat diskurssit. Yhteiskunnallis-diskursiivinen näkökulma vammaisuuteen. Väitöskirja, Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen, psykologian ja yhteiskuntatieteiden laitos. Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä.

- Ruusuvuori, Johanna ja Tiittula Liisa (2005) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna ja Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus, 22–56. Gummerus Kirjapaino, Jyväskylä.
- Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo ja Hyvärinen, Matti (2010) Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori Johanna, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi, 9-36. Vastapaino, Tampere.
- Saurama, Eija (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Tutkimuksia 7/2002. Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Saarnio, Tuula (2004) Perhetyö lastensuojelutyössä. Teoksessa Puonti, Annamajja, Saarnio, Tuula ja Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään, 240–255. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Sevón, Eija ja Huttunen, Jouko (2002) Odottavan äidin vastuu. Teoksessa Rönkä Anna ja Kinnunen Ulla (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen, 72–98. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu.
- Sevón, Eija ja Notko, Marianne (2008). Perhesuhteiden omalakisuus. Teoksessa Sevón Eija ja Notko Marianne (toim.) Perhesuhteet puntarissa, 13–26. Tammer-Paino, Tampere.
- Sigurjónsdóttir, Hanna Björg & Trausdóttir, Rannveig (2010) Family within family. Teoksessa Llewellyn Gwynnyth, Traustadóttir Rannveig, McConnell David & Sigurjónsdóttir Hanna Björg (toim.) Parents with intellectual disabilities, Past, present & future, 49–62. John Wiley & Sons Ltd, UK.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2015) Vammaislainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:21. Helsinki.
- Söderholm, Annlis (2004) Lapsen laiminlyönti. Teoksessa Söderholm, Annlis, Halila, Ritva, Kivitie-Kallio, Satu, Mertsola, Jussi ja Niemi, Sirkku (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu, 57–74. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki.

Taskinen, Sirpa (1994) Perhe muuttuvassa maailmassa. Teoksessa. Linna Pirkko (toim.) Perhe. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja. C-sarja 6/1994, 3-6. Jäljennepalvelu, Tampere.

Teittinen, Antti (2006) Esipuhe. Teoksessa Teittinen, Antti (toim.) Vammaisuuden tutkimus. 6-14. Yliopistopaino. Helsinki.

Tiittula, Liisa ja Johanna Ruusuvuori (2005) Johdanto. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna ja Tiittula Liisa (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus, 9-21. Gummerus Kirjapaino, Jyväskylä.

THL (2015) Lastensuojelun käsikirja. [online] <<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>> Luettu 25.04.2015.

Tonttila, Tuula (2006) Vammaisen lapsen äidin vanhemmuuden kokemus sekä lähiympäristön ja kasvatuskumppanuuden merkitys. Tutkimuksia 272, Käyttäytymistieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Törrönen, Maritta ja Vornanen, Riitta (2004) Lastensuojelun ehkäisevä työ. Teoksessa Puonti, Annamajja, Saarnio, Tuula ja Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään, 154–191. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Uramo, Maija (2008) Vanhemmuuden kohtaaminen lastensuojelussa. Pro gradu – tutkielma, Sosiaalityö, Helsingin yliopisto.

Valkonen, Leena (2006) Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. Väitöskirja, Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä.

Vehkakoski, Tanja (2006) Leimattu lapsuus? Vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja teksteissä. Väitöskirja, Erityispedagogiikka. Jyväskylän yliopisto.

Vehmas, Simo (2005) *Vammaisuus. Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan*. Tammer-Paino, Tampere.

Vehmas, Simo (2006) *Kehitysvammaisuus, etiikka ja sosiaalinen vammaistutkimus*. Teoksessa Teittinen, Antti (toim.) *Vammaisuuden tutkimus*, 211–236. Yliopistopaino, Helsinki.

Vuori, Jaana (2001) *Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampere University Press.

Värri, Veli-Matti (1997) *Hyvä kasvatusta, kasvatusta hyvään. Dialogisen kasvatuksen filosofinen tarkastelu erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta*. Akateeminen väitöskirja, Matemaattisten tieteiden laitos, Tampereen yliopisto. Tampere University Press.

Weiber, Ingrid, Tengland Per-Anders, Berglund Johan & Eklund Mona (2014) *Social and healthcare professionals' experiences of giving support to families where the mother has an intellectual disability: Focus on children*. *Journal of policy and practice in intellectual disabilities*. 11:4, 293–301.

Yesilova, Katja (2009) *Ydinperheen politiikka*. Hakapaino, Helsinki.

Teemahaastattelun aihepiirit:

Teema 1. Taustatiedot

1. Sosiaalityöntekijän oma arvio kohdattujen perheiden määrästä - yleisyys, työllistyvyys sosiaalityön asiakasperheenä.
2. Asiakkuuden syy ja kesto.
3. Miten vanhemman kehitysvamma tai oppimisen vaikeus näyttäytyy asiakaskohtaamisessa?

Teema 2. Vanhemmuuden arviointi

4. Miten vanhemmuutta arvioidaan näiden perheiden kanssa työskenneltäessä? Millaisiin asioihin huomio kiinnittyy - puutteet/taidot?
5. Miten riittävän hyvä vanhemmuus määrittyy työskentelyssä, mihin asioihin kiinnitetään huomiota sen arvioinnissa?
6. Mitkä tekijät määrittävät jos vanhemmuuden ei katsota olevan riittävää (esim. huostaanotto/sijoitus)?

Teema 3. Asiakasperheen tuen tarpeet

7. Millaista tukea nämä perheet tarvitsevat? Miten tukeen pystytään vastaamaan?

Teema 4. Sosiaalityöntekijä asiakaskohtaamisessa

8. Millaista tietoa ja ymmärrystä työntekijä itse kokee tarvitsevänsä työskennellessään kehitysvammaisten vanhempien kanssa?

Sähköpostitse lähetetty haastattelupyyntö:

Hei,

Olen sosiaalityön maisterivaiheen opiskelija Jyväskylän yliopiston alaisessa Kokkolan yliopistokeskuksessa. Teen pro gradu tutkimusta aiheesta "Mitä on riittävän hyvä vanhemmuus? - Kehitysvammaiset vanhemmat ja heidän perheensä lastensuojelun asiakkaana". Kehitysvammaiset tai erityisistä oppimisen vaikeuksista kärsivät vanhemmat ja heidän perheensä muodostavat erityisryhmän lastensuojelussa. Välttämättä asiakkailla ei virallista diagnoosia ole mutta sosiaalityöntekijällä on tunne siitä, että perheen vanhemmilla on haasteita ymmärtää lastensuojelun tarvetta perheen arjessa. Tämän ryhmän piirteitä ei ole juurikaan tutkittu vaikka näitä perheitä on asiakkaina paljon.

Tutkimukseni tavoitteena on tuoda esiin tähän näkymättömäksi koettuun mutta samalla sosiaalityöntekijöitä paljon työllistävään asiakasryhmään liittyvää tietoa sosiaalityön näkökulmasta. Tutkimusta varten kerään haastattelemalla sosiaalityöntekijöiden kokemuksia kehitysvammaisten tai oppimisen vaikeuksia omaavien asiakkaiden vanhemmuudesta ja siitä, miten vanhemmuus tässä asiakasryhmässä näyttäytyy. Pohdittavia asioita ovat mm. miten asiakkaan kehitysvamma/oppimisen vaikeus näyttäytyy asiakaskohtaamisessa? Miten riittävän hyvää vanhemmuutta arvioidaan, millaisiin asioihin työntekijän huomio näiden perheiden kanssa työskennellessä kiinnittyy (puutteet/taidot)? Millaista tukea nämä perheet tarvitsevat (lastensuojelun tukitoimet)?

Pyydän lupaa saada haastatella sinua, sosiaalityöntekijä, aiheeseen liittyen. Olisiko sinulla aikaa haastatteluun helmi-maaliskuun 2016 aikana? Haastatteluun saa varata aikaa n. tunnin verran.

Tutkimusta varten kerätyt haastattelut ovat nimettömiä ja luottamuksellisia. Niiden sisältöä käytetään niin, ettei yksittäistä haastateltavaa tai sosiaalityöntekijän työskentelypaikkakuntaa pysty niistä tunnistamaan. Nauhoitukset hävitetään tutkimuksen valmistumisen jälkeen.

Ystävällisin terveisin,
Hanna Paananen
Sosiaalityön maisteriopiskelija
Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus